

Miia Marttinen

NORMATIIVISTA TOIMIJUUTTA RAKENTAMASSA

Toimijuuden rakentuminen mikroyrittäjien työkykyä ja työstä palautumista koskevan tutkimushaastattelun vuorovaikutuksessa

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2020

TIIVISTELMÄ

MARTTINEN, MIIA: NORMATIIVISTA TOIMIJUUTTA RAKENTAMASSA. Toimijuuden rakentuminen mikroyrittäjien työkykyä ja työstä palautumista koskevan tutkimushaastattelun vuorovaikutuksessa.

Pro gradu -tutkielma, 71s + liitteet 7s.

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatutkimuksen tutkinto-ohjelma

Sosiaalipsykologia

Toukokuu 2020

Tarkastelen tässä tutkimuksessa mikroyrittäjien työkykyä ja työstä palautumista koskevan tutkimushaastattelun vuorovaikutusta. Tutkin vuorovaikutuksessa sitä, minkälaista toimijuutta mikroyrittäjät rakentavat suhteessa omaan terveystoimintaansa, sekä sitä miten toimijuudesta käydään haastattelun vuorovaikutuksessa neuvottelua. Haastattelut on kerätty osana tutkimushanketta, jossa on pyritty selvittämään mikroyrittäjien työkykyyn ja työstä palautumiseen liittyviä edellytyksiä, sekä tutkittu mobiiliapplikaation kautta tapahtuvan ohjauksen vaikuttavuutta. Hyödynnän tutkimuksessa diskursiivisen psykologian teoreettis-menetelmällistä viitekehystä ja tukeudun etnometodologisiin sekä konstruktivistisiin lähtökohtiin vuorovaikutuksen ymmärtämiseksi. Tarkastelen näiden näkökulmien mukaisesti toimijuutta puheessa rakentuvana toimintana kognitiivisten ymmärrystavan sijaan. Tutkin toimijuutta näin vuorovaikutuksessa rakentuvana, neuvoteltava ja kontekstissaan toimintaa tuottavan luonteen näkökulmasta. Teoreettinen ja analyttinen näkökulmani rakentuu vahvasti ajatukselle vuorovaikutuksen perustavanlaatuisesta moraalisuudesta ja tämän moraalin kontekstuaalisuudesta.

Tarkastelen tutkimushaastatteluita institutionaalisen vuorovaikutuksena, jonka relevanteiksi konteksteiksi Tarkastelen tutkimushaastatteluita institutionaalisen vuorovaikutuksena, jolle relevanteiksi konteksteiksi voidaan ymmärtää haastattelun ohella myös tutkimusta nimellisesti toteuttavat instituutiot sekä myös laajempi kulttuuris-historiallinen ajan ja paikan risteymä. Tutkimuksen vuorovaikutusta kehystää luonnollisesti myös tutkimuksen kohteena oleva mikroyrittäjyys. Diskursiivisen psykologian jäsenyyksiä apuna käyttäen näytän, miten terveyteen, elintapoihin ja niiden muutokseen liittyvää toimijuutta käsitellään vuorovaikutuksessa moraalisenä. Vuorovaikutuksessa tavoiteltavaksi ja normatiiviseksi rakentuu aktiivinen toimijuus, ja passiivista toimijuutta käsitellään ongelmallisena. Toimijuutta koskevasta moraalisuudesta käydään vuorovaikutuksessa kuitenkin neuvottelua, ja aktiivista toimijuutta myös vastustetaan.

Ymmärrys institutionaaliseen vuorovaikutukseen kietoutuvasta kontekstuaalisesta moraalisuudesta ja normatiivisesta toimijuudesta voi parhailtaan tarjota uusia näkökulmia elintapamuutokseen liittyvään tutkimukseen ja edistää käytännön työtä elintapamuutokseen tähtäävän vuorovaikutuksen parissa.

Avainsanat: mikroyrittäjät, tutkimushaastattelu, toimijuus, moraalisuus, diskursiivinen psykologia

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat.....	3
2. Terveys, toimijuus ja haastattelu tutkimuskohteina.....	5
2.1 Terveiden ja hyvinvoinnin käsitteistä länsimaisessa kulttuurissa	5
2.2 Toimijuuden käsite sosiaalipsykologisessa tutkimuksessa	9
2.3 Terveys ja sen moraalisuus vuorovaikutuksessa.....	11
2.4 Institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimus.....	13
2.5 Yhteenveto	15
3. Teoreettis-metodologinen viitekehys.....	17
3.1 Etnometodologia orientaationa vuorovaikutuksen tutkimukseen	17
3.2 Diskurssianalyysin lähtökohdat.....	20
3.3 Diskursiivinen psykologia.....	23
3.4 Keskustelunanalyysi.....	26
3.5 Yhteenveto	28
4. Aineisto, tutkimuskysymykset ja analyysiprosessi.....	30
4.2 Analyysiprosessi ja tutkimuskysymykset.....	31
5. Analyysi	33
5.1 Normatiivinen terveystieto moraalisuuden viitekehyksenä	33
5.2 Selontekovelvollisuus ja vastuu omasta terveystoiminnasta.....	36
5.3 Aktiivinen ja passiivinen toimijuus.....	39
5.4 Neuvottelu toimijuudesta	48
5.5 Aktiivisen toimijuuden vastustus	51
6. Yhteenveto	54
7. Pohdinta	56
Lähteet.....	59
Liitteet	68

1. Johdanto

Yrittäjyys ja niin kutsuttu *yrittäjämäisyys* voidaan ajatella keskeisiksi koulutusta sekä työ- ja elinkeinoelämää määrittäviksi trendeiksi. Suomessa yrittäjyyteen on pyritty kannustamaan tarjoamalla taloudellisiin riskeihin helpotusta erilaisten tukitoimien, kuten starttirahan sekä veronkevennysten muodossa, ja jo olemassa olevien yritysten kannattavuutta ja kasvua on pyritty vauhdittamaan monin eri keinoin (ks. Valtioneuvoston kanslia 2018, 10; Työ- ja elinkeinoministeriö 2018). Yrittäjyyteen kannustamisen trendi on myös Suomea globaalimpi ilmiö – esimerkiksi Euroopan Unioni linjasi jo vuonna 2001 tavoitteekseen kasvattaa talousalueensa maailman suurimmaksi vuoteen 2015 mennessä, ja tämä tavoite pyrittiin saavuttamaan ensisijaisesti yritystoimintaa lisäämällä (Lissabonin kasvu- ja työllisyysstrategia 2001). Yrittäjyyden määrän kasvua on yritetty lisätä EU:n toimesta esimerkiksi integroimalla koulutukseen niin kutsuttua *yrittäjyyskasvatusta* (Euroopan komissio 2013), ja tätä linjausta on toteutettu myös Suomessa kaikilla koulutuksen asteilla Opetus- ja kulttuuriministeriön ohjeistusten mukaisesti (ks. Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivoja 2009; Yrittäjyyslinjaukset koulutukseen 2017; Kolhinen & Vettenniemi 2017).

Yrittäjyyteen liitettävät attribuutit eivät rajaudu ainoastaan elinkeinoyrittäjiin tai nuoriin potentiaalisina tulevina yrittäjinä, vaan myös tavanomaisessa työelämässä tapahtuvaa muutosprosessia on käsitteellistetty palkkatyön yrittäjämäistymiseksi, sekä työn yksilöllistymiseksi (esim. Heiskala & Luhtakallio 2008, 7; Julkunen 2008, 12; Sutela, Pärnäinen & Keyriläinen 2019, 11). Yrittäjämäisyydellä palkkatyön kontekstissa viitataan esimerkiksi työn tietoisumiseen, henkilöitymiseen, työn ajalliseen ja paikalliseen joustavuuteen (esim. Julkunen 2008) sekä työsuhteiden monimuotoistumiseen (ks. Sutelainen, Pärnäinen & Keyriläinen 2019, 51–52). Erityisesti yleistyvän tietotyön muuntuviissa vaatimuksissa ajatellaan korostuvan yrittäjyydelle tyypillisiä piirteitä.

Yrittäjämäisyys tai yrittäjämäiset toimintatavat määritellään eri konteksteissa hieman eri tavoin, mutta keskiössä näissä ajatellaan usein olevan jonkinlaisen toiminnallisuuden sekä oman toiminnan säätelyn. Esimerkiksi yrittäjyyskasvatusta käsittelevissä julkaisuissa tavoitteiksi asetetaan muun muassa luovuus ja tekemällä oppiminen, kokeileminen ja toiminnallisuus, sekä projektimaiset työtavat. Näiden lisäksi yrittäjämäisyys käsitteellistetään kyvyksi suunnitella ja johtaa omaa toimintaa tavoitteiden saavuttamiseksi. Tällaisten taitojen ja toimintatapojen kuvataan luovan aitoa

innostusta tekemiseen, rakentavan tavoitteellista ja tuloksellista toimintaa sekä tukevan uuden kokeilemiseen kannustavaa vuorovaikutuksellista ilmapiiriä. (ks. Yrittäjyyslinjaukset koulutukseen 2017.) Voidaan siis ajatella, että yrittäjämäisyydestä puhuttaessa muutoksen kohteeksi ei määrity niinkään toiminnan sisältö vaan toiminnan tuottamiseen ja sen ohjaamiseen liittyvät käytännöt. Yksittäisen ihmisen näkökulmasta voidaan täten ajatella, että yrittäjämäisyydessä tavoitellaan aiempaan nähden toisenlaista *toimijuutta*.

Tätä yrittäjyyteen kuuluvaksi mielletävää yrittäjämäisyyttä on esitetty kulttuurisesti ihanteelliseksi toimijuuden malliksi, jota halutaan soveltaa elinkeinoelämässä, koulutuksessa ja julkisella sektorilla – siis pelkän yritystoiminnan kontekstia laajemmin (Niska, Olakivi & Vesala 2014, 200). Yrittäjämäiset toimintatavat hahmottuvat yrittäjyyskasvatuksen ja työelämän vaatimuksien näkökulmasta opeteltavissa oleviksi taidoiksi, jotka potentiaalisesti voisivat paitsi lisätä elinkeinoyrittäjyyttä, myös vastata työelämän muuntuviin vaatimuksiin. Yrittäjyyden on esitetty symboloivan kulttuurisesti tehokasta ja aikaansaavaa toimijuutta, ja yrittäjät hahmotetaan usein eräänlaisiksi sosiaalisista paineista vapaiksi, itsenäisiksi *muutosagenteiksi* (Vesala & Niska 2013, 7).

Vaikka yrittäjyyteen pyritään kannustamaan Suomessa monin eri tavoin, yrittäjien terveyden ja hyvinvoinnin kysymykset sekä näihin liittyvät puutteelliset tukitoimet on nostettu keskustelunaiheeksi eri tahojen toimesta. Siinä missä esimerkiksi työhyvinvoinnin näkökulma on monelta osin ollut nouseva tutkimushaara viimeisen vuosikymmenen aikana, on se kuitenkin keskittynyt ensisijaisesti perinteiseen palkkatyöhön ja hyvinvointiin organisaationäkökulmasta. Yrittäjien työnkuvaan liittyy useita käytännön seikkoja, jotka eroavat palkkatyöntekijöiden työnkuvasta, ja monet näistä erityispiirteistä voidaan ajatella hyvinvoinnin ja työstä palautumisen näkökulmasta haasteellisiksi. Tutkimusten mukaan yrittäjät esimerkiksi työskentelevät huomattavasti enemmän kuin palkkatyöntekijät ja pitävät harvoin lomia. Esimerkiksi yksinyrittäjien viikkotyöajan keskiarvo on tutkimusten mukaan 50,5 tuntia (Liuhamo 2015, 35–36), kun taas palkkatyöntekijöitä koskevan työaikalain mukainen säännöllinen työaika saa olla korkeintaan 40 tuntia viikossa (Työaikalaki 5.7.2019/872). Lisäksi yli puolet mikroyrittäjistä kertoo työskentelevänsä säännöllisesti myös viikonloppuisin (Liuhamo 2015, 35–36). Pitkät työpäivät, vähäinen vapaa-aika sekä mahdollinen työn ja vapaa-ajan rajojen hämärtyminen voidaan nähdä työstä palautumisen näkökulmasta hyvinvointia haastavana tekijänä (ks. Kinnunen & Mauno 2009).

Yrittäjien terveyden ja hyvinvoinnin kysymysten kontekstissa huomionarvoista on myös se, että Suomessa vain hieman yli puolet kaikista yrittäjistä oli hankkinut itselleen työterveyshuollon vuonna

2009 (Suomen Yrittäjät 2009). Lain puitteissa yrittäjä on velvollinen hankkimaan työterveyshuollon alaisilleen, mutta häntä itseään tämä velvoite ei koske (Työterveyshuoltolaki 21.12.2001/1383). Huomio yrittäjien kuormittavasta työmäärästä yhdistettynä puuttuviin terveyden ja hyvinvoinnin tukitoimiin on herättänyt eri tahoja selvittämään minkälaisilla toimilla yrittäjien terveyttä ja hyvinvointia voitaisiin tukea ja edistää. Yrittäjien terveyden ja hyvinvoinnin tukemisen voidaan hahmottaa tavoitteeksi myös kansantaloudellisesta näkökulmasta – yrittäjien hyvinvointi takaa myös toimintakykyistä työvoimaa (ks. Rimpelä 2010, 29–30). Muuten yrittäjämönteisessä ja yrittäjyyteen kannustavassa yhteiskunnallisessa ilmapiirissä terveyden ja hyvinvoinnin tutkimuksellinen näkökulma on siis paitsi kiinnostava, myös tärkeä. Yrittäjät jäävät työterveyshuollon puuttumisen myötä vaille samanlaista terveyden ja hyvinvoinnin tukipilaria, joka on palkkatyöntekijöille lain takaama oikeus.

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Yhdistän tässä tutkimuksessa nämä kaksi ennalta esitettyä näkökulmaa – toimijuuden sekä terveyden ja hyvinvoinnin. Tutkin työssäni sitä, minkälaista toimijuutta suomalaiset mikroyrittäjät sekä haastattelija rakentavat yhdessä yrittäjyyden sekä terveyden ja hyvinvoinnin teemoihin liittyvän tutkimushaastattelun vuorovaikutuksessa. Tutkimuksen kohteena on siis paitsi vuorovaikutuksessa neuvoteltavat jäsenyydet toimijuudesta, myös tutkimushaastattelu itsessään institutionaalisen vuorovaikutuksena. Tutkimuksessa käytettävä aineisto koostuu 30 suomalaiselle mikroyrittäjälle tehdystä yksilöhaastattelusta, ja olen saanut aineiston käyttöön Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamasta *Näyttöön perustuvaa terveyden edistämistä työpaikoilla* -konsortiohankkeesta¹, jossa Tampereen yliopisto oli mukana. Haastateltavilla on ollut käytössään mobiiliapplikaatio, jonka kautta tutkimukseen osallistujia on pyritty ohjaamaan työkykyä ja työstä palautumista edistäviin elintapoihin (tiedote tutkimuksesta liitteenä, liite 2).

Tarkastelen toimijuutta vuorovaikutuksellisenä ilmiönä ja hyödynnän menetelmällisesti ensisijaisesti diskursiivisen psykologian teoreettis-menetelmällistä viitekehystä. Hahmotan toimijuutta koskevat kuvaukset vuorovaikutuksellisenä ilmiönä ja tutkimuskohteina sinänsä – sen sijaan että ne heijastaisivat esimerkiksi joitain mielensisäisiä rakenteita sellaisinaan. Lähestyn toimijuutta siis

¹ <https://www.aka.fi/fi/strategisen-tutkimuksen-rahoitus2/ohjelmat-ja-hankkeet/HEALTH/promowork/>
<https://www.ttl.fi/tutkimushanke/promo-at-work/>

diskursiivisesti ja tarkastelen, mitä toimijuutta koskevilla kuvauksilla *tehdään* haastattelun hetki hetkeltä muotoutuvassa vuorovaikutuksessa.

Tutkimukseni sijoittuu näin kahdelle kiinnostavalle tasolle. Tutkimuksen on ensinnäkin mahdollista tarjota näkökulmia keskusteluun yrittäjien työkykyyn ja hyvinvointiin liittyvistä teemoista sekä toisaalta osallistua keskusteluun niin kutsuttuun yrittäjämäiseen toimijuuteen liittyen. Tutkimuksen kohteena tässä ovat suomalaiset mikroyrittäjät. Mikroyrityksellä tarkoitetaan tämän tutkimuksen kontekstissa riippumatonta² yritystä, jonka palveluksessa on alle 10 työntekijää ja jonka liikevaihto on enintään 2 miljoonaa euroa vuodessa (Tilastokeskus 2009). Tilastokeskuksen mukaan Suomessa oli vuonna 2017 yli 325 000 mikroyritystä, ja luku on viime vuosien aikana kasvanut entisestään (Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto 2017). Kyse on siis merkittävästä määrästä työtä tekeviä ihmisiä.

Rakennan seuraavassa luvussa tämän tutkimuksen lähtökohtia jäsentävää kehystä aikaisemman tutkimuksen sekä kirjallisuuden avulla. Tämän jälkeen käyn läpi tutkimuksen teoreettis-metodologiset lähtökohdat, jotka perustuvat etnometodologiseen sekä diskurssianalyttiseen tutkimus- ja teoriaperinteeseen. Neljännessä luvussa esittelen tarkemmin käyttämäni haastatteluaineiston, esitän tutkimuskysymykset sekä kuvaan tutkimusprosessin kulkua. Analyysi on kuvattu viidennessä luvussa ja tämän jälkeen kuudentena on johtopäätökset analyysin keskeisimmistä sisällöistä. Lopuksi pohdin tutkimustulosten yhteiskunnallista ja tieteellistä relevanssia sekä mahdollisia sovellusalueita ja jatkotutkimuksen aiheita. Tutkielmassa hyödynnetyt lähteet ja liitteet ovat viimeisenä.

² Riippumattomia yrityksiä ovat ne yritykset, joiden pääomasta tai äänivaltaisista osakkeista 25 prosenttia tai enemmän ei ole yhden sellaisen yrityksen omistuksessa tai sellaisten yritysten yhteisomistuksessa, joihin ei voida soveltaa tilanteen mukaan joko PK-yrityksen tai pienen yrityksen määritelmää. (Tilastokeskus 2009)

2. Terveys, toimijuus ja haastattelu tutkimuskohteina

Taustoitin tässä luvussa tutkimuksen keskeisiä teemoja aikaisemman tutkimuksen sekä kirjallisuuden avulla. Olen käynyt ensin läpi diskursiivisen psykologian parissa tehtyä terveyteen ja elintapoihin sekä institutionaalisiin vuorovaikutuskonteksteihin liittyvää tutkimusta. Olen kuitenkin laajentanut mikrotason vuorovaikutuksen näkökulmaa aineiston analyysiprosessin myötä ja perehtynyt myös kirjallisuuteen, jossa tutkimusaiheita jäsennetään kulttuurisesta näkökulmasta. Vaikka näkökulma tutkimuksen teemoihin on näissä jäsennyksissä hieman toisenlainen, niiden voidaan kuitenkin hahmottaa keskustelevan laajemmasta kontekstista, jossa myös tutkimushaastattelun vuorovaikutus tapahtuu.

Esittelen ensin pääpiirteisesti tätä terveyden ja hyvinvoinnin käsitteistä käytyä keskustelua kulttuurin näkökulmasta. Tämän jälkeen tarkastelen toimijuuden käsitettä sosiaalipsykologisessa tutkimuksessa ja teoriassa, ja perustelen oman jäsennystapani suhteessa näihin. Kolmantena esittelen ensisijaisesti diskursiivisen psykologian viitekehysessä tehtyä terveyteen, hyvinvointiin ja elintapoihin liittyvää vuorovaikutustutkimusta. Pyrin näillä näkökulmilla avaamaan terveyteen ja elintapoihin liittyvän vuorovaikutuksen erityispiirteitä, ja näiden käsittelyä vuorovaikutuksessa moraalisisina aihepiireinä. Neljäntenä esittelen näkökulmia institutionaaliseen ja erityisesti tutkimushaastattelun vuorovaikutukseen. Nämä tutkimuksessa käsittelemäni aihepiirit ovat verrattain laaja-alaisia kokonaisuuksia, mikä on pakottanut rajaamaan tässä esitettäviä näkökulmia tutkimusongelmani kannalta relevantteihin, ja lähestymistapani kannalta läheisiin näkökulmiin.

2.1 Terveiden ja hyvinvoinnin käsitteistä länsimaisessa kulttuurissa

Voidaan ajatella, että terveyden ja sairauden kysymykset ovat kiinnostaneet ihmisiä läpi historian, ja niille annetut merkitykset ovat vaihdelleet eri aikakausina ja eri kulttuurisissa konteksteissa. Länsimaissa terveyteen liittyvän yhteiskunnallisen diskurssin keskiössä on esitetty olleen pitkään terveyden ja sairauden rajapinnan. Esimerkiksi 1800-luvun julkisen terveyskeskustelun ja -politiikan fokuksen on esitetty olleen vahvasti tartuntatautien ehkäisyssä, jonka jälkeen 1900-luvun edetessä tartuntatautien kollektiivisuuteen painottuva taustavire alkoi muuntua elintason kohenemisen ja elintapasairauksia koskevan tutkimuksen kehittymisen myötä yksilöllisempään suuntaan. (ks. Karvonen & Sihto 2017, 57–60; Rimpelä 2010, 12–14.) Myös Suomessa kansanterveydellisten

kysymysten fokus siirtyi sairauden hoitamisesta niitä ennaltaehkäisevien toimenpiteiden kehittämiseen (Rimpelä 2010, 23–26). Muutoksista huolimatta näissä näkökulmissa yhdistyi kuitenkin vielä keskeisellä tavalla terveyden kysymykset fysiologisina ilmiöinä, ja keskiössä oli terveyden ja sairauden rajapinta (ks. Lupton 1995, 33–35).

Terveyttä koskeva julkinen keskustelu, sekä terveys käsitteenä, ovat muovautuneet 1900-luvun puolivälistä 2020-luvulle tultaessa kuitenkin vielä monin tavoin. Diskursiivisen muutoksen merkkejä voidaan paikantaa institutionaalisessa kontekstissa esimerkiksi World Health Organization (WHO) terveydelle antamaa määritelmää tarkastelemalla (1948, 100). Asiakirjassa terveys määritellään *täydelliseksi fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tilaksi, eikä vain sairauden tai vaivan poissaoloksi*. Määritelmässä terveys merkityksellistetään ensinnäkin pelkkää fysiologista ulottuvuutta moninaisemmaksi tilaksi. Lisäksi, terveys ei määriy ikään kuin sairauden poissaolon tuottamaksi neutraaliksi tilaksi, vaan pikemminkin usean osa-alueen maksimaalisen asiantilan tuottamaksi positiiviseksi tilaksi, *hyvinvoinniksi*.

Hyvinvoinnin käsitteen on kuitenkin esitetty nousseen länsimaissa terveysdiskurssin keskiöön vasta viimeisten vuosikymmenien aikana. Brittiläisiä sanomalehtiä tutkinut Eeva Sointu (2005) esittää hyvinvoinnin (*well-being*) diskurssin muuttuneen julkisessa keskustelussa 1980-luvulta marginaalisesta käsitteestä 2000-luvulle tultaessa keskeiseksi yksilöllistä toimijuutta määrittäväksi kulttuuriseksi ideaaliksi. Sointu näytti tutkimuksessaan paitsi *well-being* -käsitteen käytön eksponentiaalisen kasvun tutkimiensa sanomalehtien julkaisuhistoriassa, myös käsitteen käyttöön liittyvän kontekstuaalisen muutoksen. Vielä 1980-luvun puolivälissä hyvinvointi yhdistettiin laajempiin poliittisiin ja institutionaalsiin asiantiloihin, mutta vuosituhaten vaihteeseen tultaessa sillä viitattiin ensisijaisesti yksilölliseen elämään. Sointu esittää, että uuteen hyvinvoinnin diskurssiin kiinnittyy keskeisesti käsitys aktiivisesta toimijuudesta, ja tämä rakentaa yksilöllistä vastuuta ihanteelliseksi sekä normatiiviseksi. (Em. 270–273.)

Terveyteen ja hyvinvointiin liittyvän diskursiivisen muutoksen voidaan ajatella kytkeytyvän myös käytännön terveystoimintoihin. Suomessa on esitetty vielä 1980-luvulla vallinneen näkökulman, jossa painottui rakenteellinen terveystoimintainen ajattelu (Leppo 2010, 35–37). Vuosikymmenen lopulla kuitenkin alkoi muovautua sekä Suomessa että kansainvälisesti uusi kehityssuunta, jossa korostettiin sekä terveyden edistämistä että yksilöiden omia mahdollisuuksia ja toimijuutta terveytensä edistämiseksi. Tämän myötä on kehittynyt yksilölähtöisiä toimintamalleja,

jossa terveyden edistämistoiminnan keskiössä on juuri yksilöihin kohdistuvat toimenpiteet kuten ohjaus, opastus ja neuvonta. (Karvonen & Sihto 2017, 57–62.)

Tällaisen uuden terveystoiminnan ajattelutavan on esitetty muovautuneen osaltaan yhteydessä laajempaan kulttuuriseen muutokseen. Esimerkiksi Peterson & Lupton (1996) ovat esittäneet, että 1990-luvulle tultaessa länsimaissa yleistynyt ”uusi kansanterveysajattelu” on muovautunut yhdessä laajempien yksilönvapautta korostavien ja yhteiskunnallisia interventioita vieroksuviin ajattelutapojen ilmapiirissä. Uuden kansanterveysajattelun keskiössä on heidän mukaansa paradoksaalisesti ajatus siitä, että yksilöt ovat ikään kuin yhtä aikaa vapaita valitsemaan terveyttä ja elintapoja koskevaa toimintaansa, mutta samalla terveystoiminnasta on tullut moraalisesti latautunutta sekä julkisena käsiteltävää toimintaa. Sen sijaan että yksilöt olisivat yksiselitteisesti vapaita valitsemaan toimintaansa, moraalisuuden myötä he ovat myös ikään kuin velvoitettuja aktiiviseen ja rationaaliseen toimijuuteen terveytensä edistämiseksi. Peterson ja Lupton hahmottavat uuteen kansanterveysajatteluun kytkeytyvien yksilöä korostavien hahmotustapojen ikään kuin siirtävän valtiollista vastuuta kansalaisten hyvinvoinnista yksilöille itselleen, ja samalla normalisoivan käsitystä yksilöistä aktiivisina toimijoina. (Em.)

Samankaltaisissa kulttuurisia jäsenystapoja käsittelevissä keskusteluissa on usein korostettu myös terveyttä ja hyvinvointia koskevan tiedon professionalisoitumista (esim. Peterson & Lupton 1996; Furedi 2004; Rose 1990, 1992). Asiantuntijatiedon ajatellaan paitsi rakentavan käsityksiä siitä, mikä on ikään kuin hyvää ja tavoiteltavaa terveyttä sekä hyvinvointia, myös rakentavan velvollisuutta rationaaliseen toimintaan näiden edistämiseksi. Tällaisessa asiantuntijatiedossa on esitetty paitsi rakentavan käsityksiä moraalisesti tavoiteltavasta toiminnasta, sen on esitetty myös tuottavan ja normalisoivan tekniikoita, joilla yksilöt voivat muokata ja hallita omaa toimintaansa. (ks. Rose 1990, 229–239.) Tällaisen omaa toimintaa hallitsevan yksilön ihanteen on esitetty kiteytyvän erityisesti juuri yrittäjyyteen liitettävissä kulttuurisissa merkityksissä (ks. Rose 1992, 141–147).

Frank Furedi (2004) on käsitellyt samaiseen tematiikkaan liittyen länsimaaisessa kulttuurissa nopeasti yleistyneitä sekä myös normalisoituneita ”terapeuttisia” instituutioita ja esittää näihin kytkeytyvän keskeisellä tavalla myös muuntuneita yksilöä koskevia jäsenystapoja. Furedin mukaan länsimaissa yleistynyt ”terapeuttinen kulttuuri” ei rajaudu ainoastaan institutionaaliseen vuorovaikutukseen, vaan on pikemminkin normalisoitunut laajemmaksi kulttuurisesti tunnistettavaksi tavaksi ymmärtää ja jäsentää ongelmia. Näissä ymmärrystavoissa keskiössä on Furedin mukaan yksilöllisten tunteiden ”patologisointi”, jolloin erityisesti negatiiviset tunteet irrotetaan sosiaalisesta kontekstistaan ja

problematisoidaan yksilöllisinä ongelmina sosiaalisten, kontekstuaalisten tai ympäristöön liittyvien tekijöiden sijaan. Konfliktien syyksi hahmotetaan tästä näkökulmasta käsin jonkinlaiset yksilölliset ”prosessoiattomat tunteet” itsessään, ja ongelmien ratkaisuksi hahmottuu näiden tunteiden ”tiedostaminen” ja käsittely. Terapeuttiseen kulttuuriin liittyy Furedin mukaan tavallaan hieman paradoksaalisesti yksityisten tunteiden julkiseksi tekemisen hyve, ja näiden ongelmallisiksi määriteltyjen tunteiden käsittelyn ajatellaan mahdollistuvan asiantuntijatiedon avulla. Yksityisten tunteiden professionalisoitumiseen kytkeytyy Furedin mukaan myös intuitiivisen ja kokemuksellisen tiedon sivuuttaminen (em. 24–27, 42, 73, 80–83, 99–101).

Vaikka Furedin näkökulma on vahvan post-strukturalistinen ja sikäli tutkimukseni mikrotason vuorovaikutuksen analyysistä eri tasoinen, hahmotan hänen kriittisten näkökulmien relevanssin pääpiirteisesti siten, että länsimaisessa kulttuurissa yksilöä ja ympäristöä koskevissa jäsenystavoissa on korostunut merkityksellistämisen käytänteet, joissa ongelmia attribuoidaan yhä normatiivisemmin yksilölähtöisesti. Kulttuuristen ilmiöiden tutkimus on kuitenkin mikrotasoisien vuorovaikutuksen tutkimuksen näkökulmasta sikäli haastavaa, että vuorovaikutuksessa tutkimuskohteina ovat lähtökohtaisesti ilmiöt, jotka ovat palautettavissa vuorovaikutuskontekstiin itsessään. Mikrotason vuorovaikutustutkimusta ohjaa usein periaate, jonka mukaan analyysissa voidaan tehdä valideja päätelmiä ainoastaan, mikäli niiden toimintoja tuottava luonne kontekstissaan pystytään osoittamaan eksplisiittisesti seuraavan puheenvuoron perusteella (esim. Hutchby & Wooffitt 1998, 15–17, 39, 47–48).

Hahmotan tällaiset kulttuuriset merkitykset ikään laajemmaksi kontekstiksi, jossa myös tarkastelemani tutkimushaastattelun vuorovaikutus tapahtuu. Keskeistä lienee myös, että tutkimusprojekti, jonka parissa haastatteluaineistot on kerätty, pyrkii toteuttamaan terveyden edistämistä juurikin yksilöllisellä tasolla. En kuitenkaan hahmota tällaisia kulttuurisia merkityksiä vuorovaikutuksen näkökulmasta deterministisinä, vaan vuorovaikutuksessa tapahtuva toiminta on yksilöiden tuottamaa. Hahmotan laajemmat kulttuuriset merkitykset pikemminkin ikään kuin vuorovaikutuksessa hyödynnettävissä oleviksi merkitysten resursseiksi. Hahmotan tällaiset kulttuuriset jäsenyykset ikään kuin tutkimukselliseksi abstraktioiksi joistakin tunnistettavista merkitysten resursseista. Näitä merkityksiä ei kuitenkaan näkökulmani mukaan tuoteta vuorovaikutuksessa sellaisenaan, eivätkä ne ole välttämättä tunnistettavissa sellaisenaan. Tässä mielessä ne voidaan ajatella pikemminkin laajoiksi yleistyksiksi joistakin hienosyisemmistä merkityksistä – mutta ne eivät edusta kaikkia saatavilla olevia, tai mahdollisesti tuotettavissa olevia merkityksiä.

Vaikka tässä tutkimuksessa hyödyntämäni lähestymistapa on ensisijaisesti mikrotasoinen, olen kuitenkin nostanut nämä näkökulmat tarkasteluun siksi, että ne tarjoavat myöhemmän analyysini kanssa kiinnostavan peilaus- ja keskustelupinnan. Teen analyysissani havaintoja, jotka eivät selity yksiselitteisesti välittömän vuorovaikutuskontekstin avulla, mutta joita voidaan pohtia suhteessa makrotason kulttuurisiin keskusteluihin. Palaan näihin näkökulmiin tutkimuksen tuloksien jälkeen loppupohdinnassa. Siirryn seuraavien alalukujen myötä tutkimuksen teemojen mikrotasoisempaan tarkasteluun.

2.2 Toimijuuden käsite sosiaalipsykologisessa tutkimuksessa

Aktiivisen ja itsenäisen toimijuuden ideaalin on esitetty korostuneen viime vuosikymmeninä länsimaisessa kulttuurissa paitsi terveyden ja hyvinvoinnin kontekstissa, myös tätä laajemmin. Voidaan ajatella, että puhe yrittäjyydestä ja yrittäjämäisyydestä linkittyy tähän samaiseen keskusteluun kulttuurisesta muutoksesta. Myös yrittäjyyteen liitettävissä attribuuteissa korostuu toimijuuden näkökulma – yrittäjyyden mielletään usein symboloivan tehokasta ja aikaansaavaa toimijuutta (Vesala & Niska 2013, 5; Sarasvathy 2004, 519–520).

Toimijuuteen liittyvästä runsaasta puheesta huolimatta toimijuus ei ole tutkimuskohteena lainkaan yhtä tarkkarajainen tai yksiselitteinen kokonaisuus, vaan sitä on tutkittu ja teoretisoitu varsin erilaisista lähtökohdista käsin. Toimijuus on toisaalta hahmotettu seuraukseksi yksilön sisäisistä, psykologisista ominaisuuksista, kuten yksilön omaa itseä koskevista uskomuksista ja asenteista (esim. Bandura 2005). Toisaalta (post)strukturalistisen tutkimus- ja teoriaperinteen jäsenyksissä yksilöllinen toiminta ja toimijuus hahmottuvat pikemminkin passiivisina seurauksina ulkoisista rakenteista (ks. Hutchby & Wooffitt, 4–5; Wiggins 2017, 32–34).

Toimijuuden käsitettä tutkimuksellisenä lähtökohtana sellaisenaan on myös kyseenalaistettu. Esimerkiksi Jepperson ja Mayer (2000) ovat esittäneet, että *toimijuus (agency)* ja *toimija (agent)* käsitteinä ovat itsessään länsimaisen kulttuurin diskursiivisia konstruktioita, joita tiede osaltaan myös uusintaa ja legitimoii. Toimijuuden käsitteessä yksilö luonnollistuu yksiselitteiseksi toiminnan entiteetiksi (em.), ja tällaisten kulttuuristen käsitysten ottaminen sellaisenaan tutkimuksen keskiöön on Jeppersonin ja Mayerin mukaan (2011) osaltaan tuottamassa niin kutsuttua *metodologista individualismia*. Toimijuuden käsitteeseen kohdistuvan kritiikin voidaan ajatella heijastelevan laajempaa sosiaalitieteellistä keskustelua kulttuuristen käsitysten tutkimuksellisesta roolista.

Esimerkiksi Kenneth Gergen (1973) on esittänyt sinänsä menetelmällisesti validin sosiaalipsykologisen tutkimuksen ongelmaksi sen taustalla vaikuttavan teorian, jossa kulttuurisia käsityksiä asetetaan positivistisesti tutkimuksen lähtökohdiksi. Tällä tavoin tutkimus yhtäältä uusintaa, ja samalla legitimoii näiden käsitysten ontologista perustaa.

Toimijuutta on tutkittu myös vuorovaikutuksellisenä ilmiönä, jolloin sitä koskevat teoreettiset käsitykset muotoutuvat ainakin konstruktionistisista lähtökohdista toisenlaisiksi. Esimerkiksi Niska (2015) on tutkinut yrittäjyyteen liittyvää toimijuutta Jeppersonin ja Mayerin (2000) toimijuutta koskevia jäsennostapoja hyödyntäen, tarkastellen minkälaisia periaatteita tai kenen intressejä yrittäjyyden kuvataan palvelevan – sekä sitä miten näistä intresseistä neuvotellaan vuorovaikutuksessa. Niskan mukaan useampia periaatteita ja intressejä voidaan neuvotella vuorovaikutuksessa kontekstuaalisesti, tukeutumalla kulttuurisesti relevantteihin merkityksellistämisen tapoihin. Erilaiset merkityksellistämisen tavat tarjoavat erilaisia toiminnallisia positioita, joilla voidaan tuottaa vuorovaikutuksessa erilaisia toimintoja (em. 55, 61–66; myös Vesala 1996). Vuorovaikutuksellisista näkökulmista käsin toimijuutta voidaan siis tutkia ikään kuin muuntavana, muovailtavana, ja vuorovaikutuksessa kontekstuaalisesti tuotettavina merkityksinä, joilla *tehdään* tai *saavutetaan* vuorovaikutuksessa jotain.

Lähestyn toimijuutta tässä tutkimuksessa tällaisesta näkökulmasta käsin. Kuitenkin sen sijaan että tarkastelisin sitä, mikä/kenen intressi tai päämäärä rakennetaan toimijuuden ”kohteeksi”, tarkastelen sitä, mikä puheessa rakennetaan jotakin toimintaa tuottavaksi edellytykseksi. Tarkastelen toimijuutta siis edellä esitettyyn jäsennostapaan nähden ehkä hieman lingvistisemmin, sekä toiminnan näkökulmasta. Tarkastelen osaltaan sitä, mitä erilaisilla toimijuudesta tuotetuilla konstruktiolla *tehdään* vuorovaikutuksessa kontekstuaalisesti. Keskeinen ero edellä esitettyyn toimijuusnäkökulmaan on myös se, että vuorovaikutuskonteksti, jota tutkin on hyvin erilainen. Vaikka tutkimukseni kohteena ovat mikroyrittäjät, on myös mahdollista, ettei yrittäjyyttä tehdä vuorovaikutuksessa relevantiksi.

Määrittelen toimijuuden tämän tutkimuksen kohteena diskursiivisen psykologian viitekehyksen (ks. luku 3.3) mukaisesti *jonkin tai jonkun ominaisuudeksi tai kyvyksi olla syy jollekin toiminnalle* (Wiggins 2017, 241). Tästä näkökulmasta käsin toimijuutta voidaan siis tarkastella sekä osana vuorovaikutustoimintaa, että vuorovaikutuksessa tuotettujen merkitysisältöjen kautta. Toimijuuden määritelmä ei näin rajaudu pelkästään kielellisiin valintoihin, vaan sitä voidaan tarkastella myös merkitysten tasolla sekä sen toimintoja tuottavan luonteen näkökulmasta. Toimijuus ei myöskään

hahmotu joksikin pysyväksi ominaisuudeksi, vaan puheessa ja vuorovaikutuksessa kontekstuaalisesti muovautuvaksi ja neuvoteltavaksi.

2.3 Terveys ja sen moraalisuus vuorovaikutuksessa

Terveyden aihepiirejä koskeva vuorovaikutustutkimus on näyttänyt useissa erilaisissa konteksteissa, miten terveys ei vuorovaikutuksellisesti ole neutraali olemisen tila, vaan sitä käsitellään erityisen *moraalisena*. Diskursiivisen psykologian terveyttä koskevassa tutkimuksessa keskiössä on ollut vahvasti havainto terveyden psykologisoitumisesta sekä yksilöllistymisestä. Terveys merkityksellistetään usein yksilölliseksi valinnaksi, ja puhujia pidetään tätä käsitystä vasten moraalisesti vastuullisina terveydestään. (Wiggins 2017, 202–203.) Terveyden tutkimuksen kontekstissa psykologisten toimintojen hallinnointi puheessa voidaan ymmärtää keskeisesti juuri moraalisuuden näkökulmasta. Tarkastelun kohteena on se, *miten* vuorovaikutukseen osallistujat käytännössä käsittelevät psykologisten toimintojen avulla suhdettaan asioihin (Edwards & Potter 1991).

Vuorovaikutuksen mikrotasolla moraalisuutta tuottaviksi toiminnoiksi voidaan ajatella erityisesti hyväksyntää tai paheksuntaa implikoivat määreet. Moraalisuutta toisten toiminnalle voidaan tuottaa myös esimerkiksi valittamisen tai kehumisen avulla. Toisaalta puheessa attribuoidaan moraalisuutta usein myös itselle. Tällöin vuorovaikutuksessa tuotetaan esimerkiksi tunnustamista, pahoittelua, sekä katumusta, ja vastuun kieltämisen kontekstissa myös selityksiä ja oikeutuksia. Moraalisuutta voidaan rakentaa myös erityisellä sanastolla, kuten vaikkapa sankarin tai vihollisen metaforilla. Moraalisuus vuorovaikutuksessa kytkeytyy keskeisellä tavalla vastuuseen – moraalisuuden kontekstissa neuvotellaan usein siitä, kuka on vastuussa jostakin hyväksyttävästä tai paheksuttavasta toiminnasta. Moraalisuutta käsitellään vuorovaikutuksessa kuitenkin usein varsin hienovaraisesti ja delikaattina, ja moraalisuutta implikoivia toimintoja usein lievennetään ja pehmennetään erilaisilla vuorovaikutuksellisilla keinoilla. Toisten ihmisten moraalista vastuuta esimerkiksi vihjataan hyvin hienovaraisilla syytöstä implikoivilla toiminnoilla. (Bergmann 2011, 285–288; Pomerantz 1978; Edwards 2005b, 260.)

Vuorovaikutuksessa tuotettava moraalisuus ja normatiivisuus ovat kuitenkin riippuvaisia kontekstista. Moraalisuus myös neuvotellaan aina kontekstuaalisesti. (Edwards & Stokoe 2008.) Esimerkiksi ruokaan liittyvässä keskustelussa on havaittu, että syömiseen liittyvän *nautinnon*

konstruoinnilla on varsin erilaisia vuorovaikutuksellisia tehtäviä kontekstista riippuen. ”Kulinaristisen” identiteetin konstruoinnissa syömisen nautinnollisuuden korostamisella on keskeinen rooli vuorovaikutuksellisen tavoitteen – kulinaristisen identiteetin saavuttamisessa (Wiggins 2002, 331; Sneijder & te Molder 2006, 112). Syömisen nautinnollisuus määrittyy kontekstuaalisen moraalien näkökulmasta siis tavoiteltavaksi. Painonhallintaan liittyvän vuorovaikutuksen kontekstissa puolestaan nautinto voi määrittyä pikemminkin kontekstuaaliselle moraalisuudelle vastakkaiseksi (Mycroft 2008, 1047–1048; Niva 2007, 389).

Aiemmassa terveyteen liittyvässä vuorovaikutuksen tutkimuksessa *tieto* on havaittu yhdeksi keskeiseksi neuvottelukohteeksi kontekstuaalisen moraalien näkökulmasta. Esimerkiksi institutionaalisessa terveyteen liittyvässä vuorovaikutuksessa moraalisuutta on havaittu tuotettavan ensisijaisesti suhteessa instituution edustamaan terveystietoon. Wigginsin (2009) tutkimuksen painonhallintaryhmän vuorovaikutuksessa aihepiirin käsittelyn ensisijaisena tiedon viitekehyksenä hyödynnettiin lääketieteellistä, yksilöllistä vastuuta korostavaa jäsenystapaa. Vuorovaikutuksessa ”syytöksiä” (*blame*) painonhallintaan liittyvän terveystoiminnan epäonnistumisesta hallittiin omiin kokemuksiin liittyvän puheen kautta, lääketieteellisen jäsenystavan kyseenalaistamisen sijaan. (Em. 374, 383–384.)

Toisaalta, Versteeg, te Molder ja Sneijder (2017, 13) havaitsivat internetin keskustelupalstalla – varsin erilaisessa ympäristössä, institutionaalisen kontekstin ulkopuolella – tietoon liittyvässä neuvottelussa kokemustiedon ensisijaisuuden tuottavan moraalisesti hyväksi määrittyvää. He näyttivät kokemustietoa imperatiivisessa muodossa ensisijaisesti ”*Listen to your body*” -lausahduksen haastavan tieteellistä tietoa, mutta rakentavan kontekstissaan terveytensä tosissaan ottavaa, kriittistä ja rationaalista puhujapositionia. Kokemustiedon, ja sikäli ”yksilöllisen terveystiedon” korostumisen havaitsi myös esimerkiksi Niva (2007, 386) tutkiessaan terveyttä edistäviä ruoista (*functional foods*) käytävää fokusryhmähaastattelun keskustelua. Kontekstuaalisesti relevantti moraalinen voi siis rakentua eri tavoin myös suhteessa tietoon ja sen lähteisiin.

Vuorovaikutustilanteelle relevantin moraalisuuden ajatellaan rakentuvan siis kontekstuaalisesti sekä monitasoisesti. Aiemmassa tutkimuksessa on havaittu, että terveyttä ja elintapoja käsitellään vuorovaikutuksessa lähtökohtaisesti moraalisenä, mutta moraalisuus merkityksellistetään eri tavoin eri konteksteissa, ja se tuotetaan vuorovaikutuksen konkreettisissa käytänteissä. Moraalisuus ei siis tämän näkökulman mukaisesti hahmotu positivistiseksi, vuorovaikutuksesta irralliseksi ja

abstraktiksi merkityskokonaisuudeksi (Edwards & Stokoe 2008), vaan myös se on muiden merkitysten tapaan mahdollista rakentaa kontekstissaan monin eri tavoin.

Terveys voidaan hahmottaa yhdeksi keskeiseksi moraalisenä käsiteltäväksi elementiksi myös tässä tutkimuksessa hyödynnettävän haastatteluaineiston kontekstissa, mutta vuorovaikutusta ei voi typistää yksiulotteiseksi neuvotteluksi ainoastaan terveyden moraalisuudesta, vaan haastatteluvuorovaikutuksen moraalisuutta tuottaviksi konteksteiksi on ymmärrettävä myös esimerkiksi tutkimushaastattelu instituutioituneena vuorovaikutuksen muotona itsessään, sekä toisaalta myös tutkimusprojekti ja sitä nimellisesti toteuttavat instituutiot.

2.4 Institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimus

Hyödyntämäni haastatteluaineiston vuorovaikutus voidaan ajatella institutionaaliseksi ainakin kahdella tavalla. Tutkimushaastattelu voidaan ensinnäkin ajatella institutionaaliseksi vuorovaikutuksen muodoksi itsessään, ja lisäksi haastattelua kehystävät tutkimusta tekevät instituutiot ja heidän tutkimukselliset intressinsä. Vaikka institutionaalinen vuorovaikutus perustuukin samoille vuorovaikutuksen käytänteille ja lainalaisuuksille kuin arkinen vuorovaikutus, sen erottaa arkisesta kuitenkin se, että institutionaalisella vuorovaikutuksella, siispä myös tutkimushaastattelulla, on jokin tietty tarkoitus ja odotuksenmukaiset osallistujaroolit (Ruusuvuori & Tiittula 2017, 39). Institutionaalisisessa vuorovaikutuksessa osallistujat orientoituvat rutiininomaisesti näihin tilanteen mukaisiin normatiivisiin rooliodotuksiin. Tällaiset vuorovaikutuksen reunaehdot tuottavat osaltaan myös odotuksia esimerkiksi siitä, kenen odotetaan olevan selontekovelvollinen mistäkin. (Mondada 2011, 27.)

Tutkimushaastattelun vuorovaikutuksen odotetaan etenevän tietyllä totunnaisella tavalla, ja tämä vuorovaikutuksen järjestys on moraalisesti latautunut asia (Ten Have 2004, 57). Tutkimushaastattelun kontekstissa vuorovaikutus rakennetaan haastatteluksi yleensä kysymys–vastaus–kuittaus -sekventiaalisien rakenteiden avulla (Ruusuvuori & Tiittula 2017, 41–43). Haastattelijan odotetaan esittävän kysymyksiä ja näin myös ohjaavan keskustelua, ja haastateltavien odotetaan puolestaan vastaavan näihin kysymyksiin. Toisaalta, erilaisten keskustelujaksoja jäsentävien rakenteiden avulla haastattelijan sekä haastateltavan on myös mahdollista rakentaa vuorovaikutusta toisenlaiseksi. Pelkän vastauksen kuittaamisen sijaan haastattelija voi tuottaa keskustelullisuutta esimerkiksi muotoilemalla kysymyksiä vapaammin ja esittämällä

jatkokysymyksiä. Haastateltavan vastauksen arviointi – kuittauksen sijaan – puolestaan on tyypillistä opetusvuorovaikutukselle. Tällöin kysymyksellä ei vuorovaikutuksessa asemoiduta ”tietämättömän” rooliin, vaan kysymyksellä ikään kuin testataan toisen tietoja. (Em. 43–44.)

Tutkimani haastatteluaineiston kontekstissa toinen keskeinen institutionaalinen konteksti rakentuu tutkimusta toteuttavista tahoista ja heidän tutkimusintresseistään. Tutkimushaastattelun vuorovaikutusta ohjaa tutkimuksen tavoite, ja hyvien tutkimuskäytänteiden sekä luottamuksen rakentumisen vuoksi haastattelijan on hyvä kertoa totuudenmukaisesti haastattelun ja tutkimuksen tarkoituksesta (Ruusuvuori & Tiittula 2017; 39–40, 53). Tutkimani haastateltavat ovat saaneet ennen tutkimukseen osallistumista tiedotteen tutkimuksesta ja sen tavoitteista (liitteenä tutkielman lopussa, Liite 2), ja ovat saaneet tiedon tutkimusta toteuttavista tahoista. Tiedotteessa esitellään tutkimuksen keskeisiä teemoja, ja siinä rakentuu käsityksiä tutkimushankkeen intresseistä. Nämä intressit voidaan ajatella haastattelukontekstin kannalta normatiivisiksi odotuksiksi, joihin haastateltavat orientoituvat. Tiedotteessa kerrotaan mobiilisovelluksesta, joka tutkittaville annettiin käyttöön, ja mobiilisovelluksen tavoitteet määritellään melko selkeästi:

”Mobiilisovelluksella toteutettavan ohjauksen tavoitteena on, että tunnistat työkykyyn ja työstä palautumiseen liittyvät tekijät, jotka ovat kunnossa ja joissa on kehitettävää. Mobiilisovellus kannustaa ja ohjaa tekemään muutoksia kehitettävissä asioissa muutosvalmiutesi huomioon ottaen. Se auttaa sinua asettamaan itsellesi sopivia tavoitteita ja antaa vinkkejä tavoitteiden toteuttamiseen. Se pyytää myös arvioimaan työkykyäsi ja työstä palautumistasi viikoittain.” (Tiedote tutkimuksesta, Liite 2)

Vaikka tutkimushaastattelu ei itsessään lähtökohtaisesti ole ohjausvuorovaikutusta, vaan sen ihanteena pidetään usein tietynlaista neutraaliutta (ks. Ruusuvuori & Tiittula 2017, 54), tutkimani haastatteluvuorovaikutuksen konteksti on kuitenkin oleellista hahmottaa myös ohjauksen näkökulmasta. Tutkimusintressien, joiden voidaan ajatella ohjaavan haastatteluvuorovaikutuksen kontekstuaalisen moraalisuuden ja osallistujien rooli-odotusten muotoutumista, ovat mobiilisovelluksen näkökulmasta elintapamuutokseen ohjaavia. Elintapamuutos voidaan siis ajatella haastattelun kontekstissa joksikin, josta haastattelua toteuttavat tutkijat ovat kiinnostuneita, ja jota he ehkä myös odottavat.

Aikaisemmassa tutkimuksessa on käsitelty käyttäytymisen muutokseen tähtäävää institutionaalista vuorovaikutusta esimerkiksi painonhallintaryhmien, sekä elintapoihin liittyvän neuvonnan (*counseling*) konteksteissa. Näille erilaisille institutionaalisille vuorovaikutuskonteksteille, joissa

vuorovaikutustehtävänä on edistää muutosta tai sen edellytyksiä, ominaista on kannustaminen niin kutsuttuihin *reflektoiiviin prosesseihin* (Logren, Ruusuvuori & Laitinen 2017, 3–4). Reflektoitvien puheenvuorojen muutosta edistävän vaikutuksen ajatellaan perustuvan siihen, että reflektoitvan puheen avulla puhuja tulee tietoiseksi muutoksen tarpeesta, ja tämä tietoisuus kasvattaa motivaatiota toiminnan muuttamiseen (em.; Glanz ym., 2008; Michie ym., 2014b). Reflektoitvaa puhetta ja siihen kannustavia käytänteitä on tutkittu useissa erilaisissa institutionaalisissa konteksteissa (esim. Antaki 2013; Poskiparta, Kettunen & Liimatainen 1998; Tiitinen & Ruusuvuori 2014). Toisaalta, reflektoitvalle puheelle on havaittu myös toisenlaisia vuorovaikutuksellisia tehtäviä – sillä esimerkiksi vakuutellaan ja todistetaan tapahtunutta muutosta. Vuorovaikutuksessa tuotettavaa reflektoitvaa suhdetta omaan itseen on esitetty myös vuorovaikutuksessa normatiiviseksi toiminnaksi, johon erilaisissa konteksteissa sitoudutaan moraalisesti, erilaisten käytänteiden tasolla. (Vehviläinen & Lindfors 2005.)

2.5 Yhteenveto

Vuorovaikutus voidaan ymmärtää perustavalla tavalla moraaliseksi, ja vuorovaikutukselle relevantti moraalisuus tuotetaan ja neuvotellaan kontekstuaalisesti. Tutkimani haastatteluaineiston vuorovaikutuksessa voidaan ajatella yhdistyvän monia erilaisia moraalisenä käsiteltäviä elementtejä, kuten tutkimushaastattelu ja sen normatiiviset osallistujaroolit, terveys ja sitä koskevat käsitykset, joita tutkimusinstituutiot edustavat, elintapamuutos tutkimushankkeen intressinä, sekä myös mikroyrittäjyys ja siihen liittyvät yleiset arvostukset ja toimijuuskäsitykset. Vuorovaikutus tapahtuu osaltaan myös laajemmassa kulttuuris-historiallisessa, ajallisessa ja paikallisessa kontekstissa, joka voidaan samaisesti ajatella moraalisuuden näkökulmasta relevantiksi viitekehykseksi. Vuorovaikutuksessa rakentuvassa ja rakennettavassa moraalisuudessa voidaan siis ikään kuin hyödyntää näiden erilaisten viitekehysten tarjoamia merkityksiä resursseina, ja neuvotella niiden keskinäisistä, moraalisuutta määrittävistä suhteista. Voidaan myös ajatella, että lukuisat erilaiset kontekstit tarjoavat puhujille monia erilaisia kulttuurisesti tunnistettavia merkityksiä, joita puhujat voivat hyödyntää ja joihin tukeutumalla puhujat voivat tuottaa erilaista toimintaa haastattelussa.

Tutkimani keskiössä ovat kuitenkin kontekstuaalisen moraalisuuden ohella, tai jopa sitä keskeisemmin, erilaiset vuorovaikutukselliset käytänteet, joilla puhujat rakentavat ja hallinnoivat suhdettaan näihin moraalisiin käsiteltyihin puheenaiheisiin. Institutionaalisen vuorovaikutuksen näkökulmasta kiinnostavaa on myös institutionaalinen vuorovaikutustehtävä ja sen toteutuminen.

Vaikka toimijuutta on käsitelty verrattain paljon kulttuuristen jäsenysten tasolla, sen tutkimus vuorovaikutuksen mikrotasolla sellaisenaan on ollut vähäisempää.

3. Teoreettis-metodologinen viitekehys

Esittelen tässä luvussa tutkimuksessa hyödynnettävän teoreettis-metodologisen viitekehysten. Lähestyn tutkimuksessa vuorovaikutusta ensisijaisesti *diskursiivisen psykologian (DP)* lähtökohtien mukaisesti. Diskursiivinen psykologia rakentuu *etnometodologian* sekä *diskurssianalyysin (DA)* käsitysten ja jäsennostapojen varaan, joten esittelen nämä kaksi ensin itsenäisinä kokonaisuuksina, ja vasta sen jälkeen diskursiivisen psykologian. Diskurssianalyttinen suuntaus, jota tässä tutkimuksessa seuran, rakentuu etnometodologian peruseriaatteiden varaan, ja diskursiivinen psykologia puolestaan diskurssianalyttisten jäsennostapojen varaan. Etnometodologian sekä diskurssianalyysin yleisluontoisten esittelyjen on tarkoitus johdattaa paremmin diskursiivisen psykologian teoreettis-metodologisten periaatteiden ymmärrykseen.

Hyödynnän analyysissa menetelmällisesti myös joitain *keskustelunanalyysin (KA)* käsitteitä ja jäsennostapoja. Vaikka keskustelunanalyysi ja diskursiivinen psykologia ovat menetelmällisesti lähentyneet toisiaan viime vuosien aikana, ne rakentuvat kuitenkin osittain myös erilaisten teoreettisten käsitysten varaan. Esittelen keskustelunanalyysin pääpiirteisesti heti diskursiivisen psykologian jälkeen. Näiden jälkeen teen yhteenvedon menetelmistä, niiden keskinäisistä ristiriitaisuuksista, sekä näytän, miten yhdistän nämä lähestymistavat tutkimukseni kannalta relevantiksi kokonaisuudeksi. Lopuksi tarkastelen vielä teoreettis-metodologisen viitekehysten tarjoamia näkökulmia institutionaalisen haastatteluvuorovaikutuksen tutkimukseen, ja jäsennän oman näkökulmani sekä tutkimusteoreettiset lähtökohtani suhteessa tästä käytyyn keskusteluun.

3.1 Etnometodologia orientaationa vuorovaikutuksen tutkimukseen

Tarkastelen tässä tutkimuksessa vuorovaikutusta etnometodologisen tutkimusperinteen peruseriaatteisiin nojaten. Etnometodologia on alun perin Harold Garfinkelin (1967) kehittämä tutkimuksellinen lähestymistapa, jossa sosiaalista toimintaa tarkastellaan ja pyritään ymmärtämään ensisijaisesti vuorovaikutukseen osallistujien näkökulmasta. Etnometodologialle keskeistä on pyrkimys olla selittämättä sosiaalista toimintaa sen itsensä ulkopuolelta, kuten ulkoisten normien tai arvojen noudattamisena (Suoninen 2001, 366), vaan tarkastella toimintaa sellaisenaan, kontekstissaan. Garfinkel nosti kehittäessään etnometodologiassa tarkastelun keskiöön toimijan tilanteisen järjestyksen, sekä sosiaalisen toiminnan monitulkintaisuuden, jotka oltiin useimmissa

etnometodologiaa edeltäneissä teoretisoinneissa, kuten Garfinkelin opettajan Talcott Parsonsin rakennefunkcionalismissa, jätetty lähestulkoon huomiotta (ks. Heritage 1984, 7–37; Heiskala 2000, 65–70, 90–96; Rawls 2005, 301–302).

Garfinkel siis ikään kuin käänsi etnometodologisessa lähestymistavassaan tuohon asti totunnaiset sosiaalisen toiminnan selityksen peruseriaatteen pääläelleen – ihmisiä ei tulisi ymmärtää passiivisina, ulkoisten rakenteiden ohjaamina tai rajoittamana toimijana, vaan aktiivisina tilanteisena järkeilijöinä (Rawls 2005, 301; Suoninen 1991, 366–367). Garfinkel ei kiistänyt sosiaalisten normien olemassaoloa tai niiden vaikutusta toimintaan sinänsä, mutta käsitti ne ennen kaikkea sosiaalisesti jaetuksi tiedoksi sekä vuorovaikutuksen resurssiksi, jota ihmiset toiminnassaan hyödyntävät. Toimintaa ohjaavat, normatiiviset säännönmukaisuudet hahmottuvat etnometodologiassa yhtäältä lainomaisiksi, mutta kuitenkin väljiksi ja kontekstuaalisiksi. Ne ovat ikään kuin sääntöjä, joilla on kuitenkin rajaton määrä kontekstuaalisia poikkeuksia, ja edelleen niiden poikkeuksia – niin, että sääntöjen perustaa on lopulta lähestulkoon mahdotonta tavoittaa. (Garfinkel 1984, 2–3). Normatiivisuus hahmottuu siis pikemminkin ohjeelliseksi kuin määrääväksi.

Etnometodologiassa huomio kääntyi siis ulkoisista rakenteista toimintaan ja tilanteeseen itsessään. Garfinkel asetti etnometodologisen tutkimuksen keskiöön arkiset vuorovaikutuksen käytännöt ja menettelytavat, joilla ihmiset tekevät ymmärrettäväksi elinolojaan (Heritage 1984, 4–6). Vallitseva sosiaalinen järjestys ei Garfinkelin mukaan ollutkaan toiminnan lähtökohta, vaan sen lopputulema (Suoninen 2001, 366–367). Sosiaalinen järjestys ikään kuin rakennetaan kerta toisensa jälkeen vuorovaikutustilanteissa.

Etnometodologia on tullut tunnetuksi erityisesti rikkomiskokeistaan, joiden myötä ja joihin perustuen Garfinkel teki oletuksia vuorovaikutuksen perustavanlaatuisista toiminnoista. Rikkomiskokeissa kokeen suorittajat esimerkiksi käyttäytyivät tavanomaisissa sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa yllättäen jollakin odottamattomalla tavalla, esimerkiksi tiedustelemalla, mitä vastapuolen kysymys kuulumisista tarkemmin ottaen oikein tarkoittaa tai mihin kumppanin raportoima väsymys yksityiskohtaisemmin viittaa. Koehenkilöt vastasivat näihin kysymyksiin usein pitäen kysymyksiä ”järjettöminä”, ja vaatimalla selitystä tälle toiminnalle. (ks. Heritage 1984, 76–83).

Näissä kokeissa ihmiset siis käsittelivät toistensa toimintoja lähtökohtaisesti järjellisinä ja selitettävissä olevana. Lisäksi toiminnan taustalle oletettiin jonkinlaista yhteisesti jaettua tietoa (esimerkiksi siitä, mitä väsymys tai kuulumiset tarkoittavat). Vastaajat suhtautuivat koetilanteissa

usein myös vihamielisesti kokeen suorittajaan ja lopettivat vuorovaikutustilanteen. Näistä säännönmukaisista havainnoista Garfinkel päätteli, että toisia ei kohdella ainoastaan rationaalisina toimijoina, vaan myös *selontekovelvollisina* toiminnastaan, sekä velvollisina orientoitumaan vuorovaikutukseen yhteistyön periaatteen mukaisesti, jaetun ymmärryksen saavuttamiseksi. Nämä velvollisuudet hahmottuivat Garfinkelin ajattelussa *moraalisiksi*, ei kognitiivisiksi tehtäviksi. (Heritage 1984; 76, 81–84.)

Sosiaalinen järjestys näyttäytyy siis itsessään normatiivisena, ja ihmiset tukeutuvat ja ”luottavat” tähän normatiivisuuteen vuorovaikutuksessa. Normatiivisesta eroava toiminta voidaan ymmärtää yleensä poikkeamaksi, ja näitä toimintoja usein käsitellään vuorovaikutuksessa sellaisina – selontekoa vaativina. (Heritage 1984; 96– 103.) Kaikessa vuorovaikutuksessa toisaalta tukeudutaan järjestyksen olettamuksen ohella myös jonkinasteiseen, kontekstista riippuvaan, yhteisesti jaettuun tietoon (em. 81). Myös tämä järjestyksen mahdollistava jaettu tieto voidaan katsoa luonteeltaan moraaliseksi.

Selontekovelvollisuuden käsitteessä kulminoituu yksi etnometodologian keskeisin lähtökohta vuorovaikutuksen ymmärtämiseen: sosiaaliset toiminnot käsitetään monitulkintaisiksi, ja näin niitä voidaan selventää ja järjellistää monin eri tavoin. Esimerkiksi selontekoa vaativa normista poikkeaminen, kuten tervehtimättä jättäminen, voidaan järjellistää monin eri tavoin. Se voidaan tulkita toisaalta vaikkapa henkilön ”huonosta päivästä johtuvaksi” tai toisaalta esimerkiksi henkilökohtaisena vihamielisyytenä. Selitettävyyden periaatteen mukaisesti tuotamme samalla tapaa selitettävyyttä myös toisten toiminnalle. Tässä järjelyssä voidaan hyödyntää paitsi kontekstuaalisia vihjeitä, myös erilaisia tulkinnallisia resursseja, kuten esimerkiksi kulttuurisesti vakiintuneita selittämisen tapoja (em. 84–97).

Arkiset sosiaaliset käytänteet, joita etnometodologiassa tutkitaan, nähdään siis enemmän tai vähemmän kulttuurisina. Ihmisten orientoituminen kontekstuaaliseen sekä kulttuuriseen normatiivisuuteen hahmottuu etnometodologiassa urautuneeksi ennen kaikkea siksi, ”ettei tarvitsisi jatkuvasti selitellä”. Sosiaalisesti jaettu, normatiivinen tieto on toisaalta myös hienosyisesti järjestäytyntä. Jonkin asian määrittäminen vuorovaikutuksessa todenmukaiseksi tuottaa samalla myös joukon muita normatiivisia velvollisuuksia, joita tähän faktuaaliseksi rakennettuun asiaan ajatellaan kiinteästi kuuluvan. (Suoninen 2001, 374.)

3.2 Diskurssianalyysin lähtökohdat

Diskurssianalyysi (DA) ja sen useat menetelmälliset suuntaukset ovat jatkaneet Garfinkelin etnometodologiaksi nimeämien jäsenysten ja lähtökohtien kehittelyä (Wooffitt 2005, 73). Diskurssianalyysin (tieto)teoreettinen tausta perustuu kuitenkin etnometodologiaa vahvemmin (tai näkökulmasta riippuen jopa siitä poiketen) sosiaalisen konstruktionismin (ks. Berger & Luckmann 1967; Burr 2015) perinteeseen (Potter 2011, 191–192). Sosiaalinen konstruktionismi voidaan karkeasti tiivistää tietoteoriaksi, jonka mukaan kaikki todellisuutta koskeva tietomme on kielen kautta sosiaalisesti rakentunutta ja merkityksellistettyä. Tämän samaisen periaatteen katsotaan koskevan myös tieteellistä tietoa, eikä tieteen näin nähdä heijastavan jonkinlaista objektiivista totuutta vaan se toimii aina ja väistämättä diskursiivisten käytänteiden varassa (ks. Gilbert & Mulkay 1984; Potter & Wetherell 1987; Nikander 2001, 282–283).

Tutkimuksen ja tarkastelun kohteena ovat näiden periaatteiden mukaisesti sosiaalisesti tuotetut merkitykset sekä näihin liittyvät merkityksellistämisen tavat ja käytänteet. Diskurssianalyysisessä tutkimuksessa merkitysten rakentumisen nähdään tapahtuvan ensisijaisesti kielen avulla vuorovaikutuksellisissa prosesseissa, jolloin tutkimuksen ensisijaisena kohteena on luonnollisesti kieli. Diskurssianalyysissä ei kuitenkaan poissuljeta muita merkitysten rakentumisen kannalta keskeisiä elementtejä, kuten ilmeitä, eleitä tai kielenkäyttöön liittyvää prosodiaa (esim. äänenpainoja). Näitä voidaan tarpeen mukaan analysoida osana merkitysten tuottamisen prosesseja. Sosiaalisen konstruktionismin lähtökohtien mukaisesti kieltä ei nähdä staattisena merkitysten järjestelmänä, vaan sosiaalisissa käytännöissä jatkuvasti uusiintuvana ja muotoutuvana resurssina. Kieli ja sen kautta tuotetut merkitykset nähdään paitsi perustavanlaatuisesti sosiaalisina, myös aina sidoksissa siihen kontekstiin, jossa kielenkäyttö tapahtuu. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 12-13.)

Kielenkäytön kontekstilla voidaan viitata useaan eri tasoiseen ajan ja paikan määreeseen. Lähtökohtaisesti kontekstilla viitataan monitasoiseen ajallisten ja paikallisten kontekstien risteymään. Diskurssianalyytin tutkimuksen piirissä kontekstin tarkastelutaso, sekä lähtökohdat sen ymmärtämiseen vaihtelevat eri traditioiden välillä. Konteksti voidaan käsittää toisaalta laajana historiaan ja kulttuuriin liittyvänä ajan ja paikan risteymänä (makrotaso), mutta myös huomattavasti spesifimpänä ajan ja paikan määreenä, jolloin aikaa ja paikkaa tarkastellaan vuorovaikutukseen osallistujien näkökulmasta (mikrotaso). Nämä erilaisiin tarkastelutasoihin ankkuroivat diskurssianalyytiset menetelmät ovat kehittyneet monessa mielessä toisistaan erillisinä teoreettis-metodologisina traditioina, minkä vuoksi niiden hahmottaminen yhdeksi ja yhtenäiseksi

tutkimusmenetelmäksi on monessa mielessä harhaanjohtavaa. (Wiggins 2017, 48–59.) Seuraan tässä tutkimuksessa diskurssianalyttisiä suuntauksia, jotka etualaistavat teoriassa sekä tutkimuksessa vuorovaikutuksen mikrotason, sekä etnometodologisen teorian peruseriaatteet.

Tarkastelun mikrotasossa kontekstilla viitataan ensisijaisesti vuorovaikutustilanteelle keskeisiin, osallistujien näkökulmasta relevantteihin elementteihin, kuten vuorovaikutukseen osallistujien keskinäisiin suhteisiin sekä tilanteeseen, jossa vuorovaikutus tapahtuu. Kontekstilla voidaan toisaalta viitata myös ajan ja paikan määreisiin vuorovaikutustilanteen sisällä. Tällaisia vuorovaikutuksen ominaisuuksia, jotka ovat keskeisiä merkitysten ymmärtämisen kannalta voidaan tarkastella myös *vuorovaikutuskontekstin* käsitteen kautta. Puheenvuoroja voidaan tarkastella esimerkiksi suhteessa vuorovaikutuksen edeltävään kulkuun tai vuorovaikutuksen kontekstuaalisiin reunaehtoihin. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 37-39)

Reunaehdot voidaan ymmärtää ikään kuin eräänlaisina kehyksinä, jotka ehdottavat vuorovaikutukseen osallistujille joitakin instituutioituneita rooleja, ja asettavat täten myös normatiivisia odotuksia toiminnalle. Vuorovaikutuksen reunaehdot siis usein ikään kuin ohjaavat jollakin tapaa vuorovaikutuksen kulkua. Esimerkiksi lääkärin vastaanotolla keskustelua ohjaa erilainen vuorovaikutuksellinen normatiivisuus kuin kuulumisten vaihdossa ystävän kanssa. Diskurssianalyysissä mielenkiinto kohdistuu tällaisiin kielellisissä toiminnoissa rakentuviin sosiaalisiin käytänteisiin sekä toisaalta myös seurauksiin, joita nämä käytänteet tuottavat. Tutkimuksen kohteena siis eivät ole yksilöt sinänsä (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 43, 47), vaan pikemminkin sosiaalisesti rakentuvat, säännönmukaiset käytännöt ja merkitykset, joita vuorovaikutuksessa tuotetaan.

Vaikka vuorovaikutusta ohjaavat kulloinkin relevantit normatiiviset reunaehdot ja vaikka vuorovaikutuksessa hyödynnetään sosiaalisesti rakentuneita ja kulttuurisesti tunnistettavia merkityssystemejä, merkityksiä ja merkityksellistämisen tapoja, niitä ei ymmärretä yksiselitteisesti yksilöä rajoittavina tai vaihtoehtottomina. Yleisesti vakiintuneille merkityksellistämisen tavoille voidaan paikantaa usein myös vaihtoehtoisia käytänteitä. Tällaiset vaihtoehtoiset merkitykset voivat olla toisiinsa nähden neutraalissa suhteessa, rinnakkaisina käsityksinä, mutta ne voivat olla myös keskenään jännitteisessä, kilpailevassa suhteessa. (Jokinen ym. 2016, 32-36.)

Merkitysten välisestä kilpailusta mielenkiintoisen tekee myös se, että sama puhuja tuottaa usein puheessaan useammanlaisia, keskenään ristiriitaisiakin merkityksiä. Puhuja voisi siis kuvitteellisesti

sanoa vaikkapa *nauttivansa siitä, että työtä on mahdollista tehdä kotoa käsin*, mutta toisaalta myös *inhoavansa sitä, että työ ja vapaa-aika sekoittuvat keskenään*. Diskurssianalyysissä tällaisia keskenään ristiriitaisia merkityksiä ei nähdä ongelmallisina, vaan ne tarjoavat usein pikemminkin kiinnostavan tarkastelutason. Vaihtelu – eli *variaatio* – ajatellaan luonnolliseksi vuorovaikutuksen elementiksi, eikä jonkinlaiseksi poikkeamaksi. Tämän vuoksi tutkimuksessa ei pyritä osoittamaan, että jokin merkitys olisi toista totuudellisempi, vaan pyrkimyksenä on tarkastella merkitysten vuorovaikutuksellisia tehtäviä – mitä kullakin merkityksellä tehdään juuri siinä tilanteessa, jossa se tuotetaan. Merkitysten vaihteluita voidaan tulkita suhteessa eri merkityssysteemeihin, eli laajempiin puheessa rakentuviin merkityskokonaisuuksiin. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 29, 51.)

Diskurssianalyttisen tutkimuksen piirissä on käytössä lukuisia erilaisia analyttisiä käsitteitä. Menetelmän nimessään kantama käsite *diskurssi* on saanut rinnalleen käsitteen *tulkintarepertuaari*, jota hyödynnän tämän tutkimuksen analyysissä. Diskurssi on käsitteenä moninainen ja myös kiistelty, mutta sen voidaan – tulkintarepertuaarin tapaan – karkeasti katsoa tarkoittavan verrattain säännönmukaista, vuorovaikutuksessa rakentuvaa merkitysten ja merkityssuhteiden systeemiä, joka samalla rakentaa sosiaalista todellisuutta (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 34). Tulkintarepertuaarin käsitteen on esitetty tarjoavan analyttistä joustavuutta siksi, ettei se tuoreempaan käsitteenä kannan mukanaan samanlaisia vahvoja assosiaatioita kuin *diskurssi*, jonka on esitetty soveltuvan paremmin merkitysten historiallisuutta ja valta-aspekteja painottavaan tarkasteluun (em. 34-35).

Tulkintarepertuaarilla viitataan aineistossa esiintyvään *sanojen tai puheen konventioiden kokoelmaan, jossa rakentuu suhteellisen tarkkarajainen ja kulttuurisesti tunnistettavissa oleva luonnehdinta puheen kohteena olevasta asiasta tai tapahtumasta* (Wiggins 2017, 245). Käsite viittaa siis tutkijan omaan, aineiston analyysin perusteella tehtyyn tulkintaan, jolloin tulkintarepertuaarit ovat myös tutkimuksellisia tuloksia. Vaikka tulkintarepertuaarien tunnistaminen on usein tutkimuksen kannalta tärkeää, ne eivät kuitenkaan ole tutkimuksen varsinainen kohde. Mielenkiinto kohdistetaan ennen kaikkea niihin vuorovaikutuksellisiin *prosesseihin*, joissa tulkintarepertuaareja tuotetaan, sekä *vuorovaikutuksellisiin tehtäviin*, joita niillä tuotetaan. (Wetherell & Potter 1992, 22; Jokinen ym. 2016, 35) Tulkintarepertuaarit voidaan siis hahmottaa puheessa konstruoiduiksi versioiksi todellisuudesta. Tulkintarepertuaareja hyödyntämällä erilaiset kohteet konstruoidaan puheessa tietynlaisiksi, ja näitä versioita myös puolustellaan, vakuutellaan ja tehdään uskottavaksi erilaisilla vuorovaikutuksellisilla keinoilla.

3.3 Diskursiivinen psykologia

Diskursiivisen psykologian (DP) (toisinaan myös diskursiivinen *sosiaalipsykologia*) teoreettis-metodologinen lähestymistapa kumpuaa etnometodologisesta tutkimusperinteestä (Wiggins 2017, 19) ja on jatkanut diskurssianalyysin menetelmällistä kehittelyä erityisesti puheen psykologisten elementtien tutkimukseen (Potter 2011, 188). Diskurssianalyysin mukaisesti diskursiivinen psykologia nojaa sosiaalisen konstruktionismin tietoteoreettisiin lähtökohtiin, mutta sitoutuu ennen kaikkea *diskursiiviseen* konstruktionismiin kognitiivisen sijaan (Edwards & Potter 2001; Wiggins 2017, 9–12; Potter & Hepburn 2008). Diskursiivisen psykologian piirissä tutkitaan sitä, *miten* erilaisia versioita todellisuudesta tuotetaan vuorovaikutuksessa ja kielellisissä käytännöissä.

Diskursiivisen psykologian suuntaus on saanut alkunsa kriittisen psykologian piirissä. Se on tarjonnut perinteisen psykologian (ja myös sosiaalipsykologian) taustalla vahvasti vaikuttavalle kognitivismille vaihtoehdoisen lähestymistavan puheen ja mielensisäisten tapahtumien välisen suhteen ymmärtämiseksi. (Edwards 2005b, 259-260; Wooffitt 2005, 114) Kognitivismissa tutkimuksellinen mielenkiinto kohdistuu psykologisten prosessien perustavanlaatuisen – ontologiseen luonteeseen. Puheen ajatellaan ikään kuin heijastavan verrattain suoraan näitä mielensisäisiä prosesseja. Puhetta pidetään täten relevanttina tiedon hankkimisen keinona näihin prosesseihin liittyen. DP hylkää tämän ajatuksen ja hahmottaa puheen tutkimuskohteeksi itsessään, vailla tarvetta päästä yksilön ”pään sisälle” osoittamaan puheessa representoitavien psykologisten kuvausten (kuten vaikkapa motivaation tai asenteiden) perimmäistä olemusta. (Wiggins 2017, 28–29.)

Vaikka DP ei kiellä kognitioiden, tunteiden, ajattelun ja kokemusten olemassaoloa, näitä koskevia ontologisia kysymyksiä tai päätelmiä ei nähdä perustelluiksi (em.) Kieli nähdään pikemminkin eräänlaisena rakennustyömaana psykologisen kokemusmaailman merkityksellistämiseksi (Potter & Wetherell 1987), ja voidaan ajatella, että kuten myös muihin puheen ja vuorovaikutuksen elementteihin, myös psykologisiin kuvauksiin liittyy usein kontekstista riippuvaa normatiivisuutta. Kontekstuaalinen normatiivisuus voidaan hahmottaa ehkä selkeimmin historiallisen kontekstin tarkastelun avulla. Kokemusmaailman käsitteellistämisen käytänteet ovat vaihdelleet historian eri aikakausina, ja niihin liittyvä normatiivisuus on kontekstisidonnaista myös kielen ja kulttuurin näkökulmasta. Tästä syystä tutkimuksen tulisi suhtautua kriittisesti myös lähtökohtanaan pitämiin

diskursiivisiin jäsennostapoihin sekä merkityksiin, joita tutkimus itse tuottaa tai uusintaa (ks. Gergen 1973).

Tutkimuksen tarkoituksena ei siis ole psykologisten ilmiöiden ontologian osoittaminen, vaan tutkimuksessa tarkastellaan sitä, miten psykologisia kuvauksia ja käsityksiä tuotetaan, mitä niillä vuorovaikutuksessa tehdään sekä sitä minkälaisia seurauksia näillä on (Wiggins 2017, 4, 43). Tutkimuksessa lähdetään liikkeelle vailla taustaoletuksia psykologisten toimintojen – kuten kognitioiden – perustavanlaatuisesta luonteesta (em. 5). Diskursiivisen psykologian lähtökohdista on tutkittu esimerkiksi *tietämiseen* liittyvien ilmausten vuorovaikutuksellisia tehtäviä. Esimerkiksi Edwards (1995b) on tutkinut tietämättömyyttä merkitsevien ”I don’t know” sekä ”I dunno” -fraasien käyttöä ja havainnut näillä tuotettavan vuorovaikutuksessa etäännytystä puhujan intresseihin, mielipiteisiin tai kuvauksiin. Etäännytyks ikään kuin vähentää puhujan vastuuta sanomastaan. (ks. Wooffitt 2005, 79–84). Tämä on yksi esimerkki monista mahdollisista, mutta se havainnollistaa mielestäni hyvin diskursiivisen psykologian näkökulmallista eroa kognitivismiin.

Yksittäisten psykologisten kuvausten lisäksi DP:n piirissä voidaan tutkia psykologisten kuvausten variaatiota. Keskenään ristiriitaisia kuvauksia ei nähdä kognitiivisina epäjohdonmukaisuuksina, vaan niitä tarkastellaan kontekstin sekä vuorovaikutuksellisen tehtävän näkökulmasta (Edwards 2005b, 259). Psykologiset elementit voidaan ajatella erottamattomaksi osaksi puhetta ja vuorovaikutusta, ja juuri nämä ovat DP:n tutkimuksellista ydinaluetta (Wiggins 2017; 4, 43). Koska tutkimuksessa lähdetään liikkeelle vailla taustaoletuksia psykologisten prosessien luonteesta, on huomattava, etteivät psykologiset elementit viittaa suoraan perinteisen psykologian tieteenalan sanastoon tai merkityksenantoihin. DP:n lähtökohdista on toki mahdollista tutkia, *miten* psykologian tieteenalan käsityksiä ja käsitteitä hyödynnetään vuorovaikutuksessa merkitysten tuottamisen prosesseissa sekä sitä, *mitä* niillä vuorovaikutuksessa tehdään.

Puheen psykologisilla elementeillä diskursiivisen psykologian kontekstissa viitataan lähtökohtaisesti kuitenkin hieman erilaisiin puheen ja vuorovaikutuksen toimintoihin. Puheessa voidaan tarkastella esimerkiksi sitä, miten motiiveja sekä intentioita, ennakkoluuloja, tai vaikkapa muistin ja havaintojen luotettavuutta *käsitellään* ja *hallitaan* vuorovaikutuksessa sekä minkälaiseksi puhujan suhde, vastuu ja velvollisuus kuvauksen alaisena oleviin asioihin konstruoidaan – ja miten. Toimijuuden rakentumisen tutkimuksessa voidaan tarkastella esimerkiksi sitä, millaisiksi toimintaa tuottavat tai sitä estävät tekijät konstruoidaan ja minkälaiseksi suhde näihin rakennetaan. Tällaisista toiminnoista

käydään vuorovaikutuksessa usein neuvottelua, ja esimerkiksi vastuun kontekstissa tämä on pääasiallisesti epäsuoraa ja hienovaraista eikä syyttämisen kautta tapahtuvaa (Edwards 2005b, 260).

Diskursiivisen psykologian peruseräatteen vuorovaikutuksen tutkimukseen voidaan tiivistää kolmeen keskeiseen. Ensinnäkin, konstruktivismiin lähtökohtien mukaisesti puhuttu kieli on sekä konstruoitua, että konstruoivaa. Kielessä tuotetaan erilaisia versioita asioista ja tapahtumista, mutta toisaalta sanat, merkitykset ja käytänteet, jotka toimivat vuorovaikutuksen resursseina, ovat jo kulttuurisesti ennalta merkityksellistettyjä. Merkitysten rakentaminen siis tapahtuu hyödyntämällä ikään kuin valmiita rakennuspalikoita. Toiseksi, kielellinen toiminta on aina sidottua kontekstiin, jossa sitä käytetään. Kontekstilla tarkoitetaan sekä vuorovaikutuskontekstia (esim. ystävän kanssa kahvilla) että retorista viitekehystä – tuotetuille versioille on aina olemassa myös vaihtoehtoisia ja kilpailevia versioita, silloinkin kun ne eivät ole eksplisiittisesti läsnä vuorovaikutuksessa. Lisäksi kontekstilla viitataan sekventiaaliseen kontekstiin: vuorovaikutuksessa sanottu tulee ymmärtää aina suhteessa sitä edeltäneeseen (tai edeltäneisiin) puheenvuoroihin sekä toisaalta suhteessa siihen, mitä puheenvuorosta vuorovaikutuksessa seuraa. Puhetta on siis mahdotonta irrottaa kontekstista, jossa sitä käytetään. Kolmanneksi, puhe ymmärretään sen toimintaa tuottavan luonteen sekä selontekovelvollisuuden näkökulmasta. Toiminta kontekstissaan ei ole neutraalisti kuvailevaa, vaan se *tekee* jotain. Puhe on usein selontekoa, joissa itseä, asioita ja näiden välisiä suhteita tehdään ymmärrettäväksi.

Diskursiivisen psykologian lähestymistapa on saanut menetelmällisesti vaikutteita *keskustelunanalyysistä* (KA) (Potter 2011, 187–188; Wiggins 2017, 43–44). DP on keskustelunanalyysia väljempi teoreettinen ja analyttinen viitekehys, joka tarjoaa hyödyllisiä käsitteitä ja työkaluja aineiston analyysin tueksi (Wiggins 2008, 7). DP:n tutkimuksellisessa viitekehysessä hyödynnetään usein enemmän tai vähemmän myös keskustelunanalyttisiä käsitteitä, ja vuorovaikutuksessa perustavanlaatuisiksi mielletyt elementit ymmärretään samankaltaisiksi, etnometodologisen perinteen mukaisesti. Näitä kahta menetelmällistä lähestymistapaa onkin hyödynnetty sosiaalipsykologisessa vuorovaikutuksen tutkimuksessa myös samanaikaisesti. Hyödynnän myös itse tämän tutkimuksen analyysissa joitain keskustelunanalyttisiä käsitteitä mutta en tee niiden ja DP:n piiristä kumpuavien käsitteiden välille erillistä rajanvetoa, sillä ne eivät ole keskenään ristiriidassa. Käsitteitä käytetään tutkimuksessa siten kuin olen ne tässä määritellyt. Keskustelunanalyysista lainaamani käsitteiden avulla toimijuuteen liittyviä, tämän tutkimuksen aineiston kiinnostavimpia ilmiöitä on mahdollista tarkastella vielä hieman yksityiskohtaisemmin.

3.4 Keskustelunanalyysi

Keskustelunanalyttisen menetelmän (KA) alkuperäisenä kehittäjänä tunnettu Harvey Sacks oli Harold Garfinkelin oppilas. Hänen työnsä voidaan ajatella perustuneen pitkälti Garfinkelin teoreettisemman etnometodologisen lähestymistavan työstämiseen kohti käytännön metodologisia sovellutuksia. Sacksin kehittelemä keskustelunanalyttinen metodi perustuu ajatukselle, jonka mukaan vuorovaikutus on läpinkotaisin järjestäytyntä – mikään vuorovaikutuksessa ei ole ikään kuin sattumaa (Hutchby & Wooffitt 1998, 17–23). Vuorovaikutuksen tutkimuksen kohteina ovat tällöin nämä käytänteet, joiden avulla ihmiset järjestävät ja tulkitsevat vuorovaikutusta toimintana siinä nimenomaisessa kontekstissa, jossa se tapahtuu. Tutkimuksen pyrkimyksenä on tunnistaa tällaisia käytänteitä ja tehdä ne näkyviksi. (em. 1–2; Ruusuvuori 2001, 397.) Keskustelunanalyttinen menetelmä onkin hahmottanut valtaisan joukon tarkkarajaisia vuorovaikutuksen käytänteitä, joiden avulla vuorovaikutusta jäsennetään ja tehdään ymmärrettäväksi.

Etnometodologian tavoin keskustelunanalyysissä vuorovaikutusta jäsentävät perusrakenteet hahmotetaan normatiivisina ja täten moraalisisina, vaikka vuorovaikutuksessa ei aina tätä eksplisiittisesti ilmaistaisikaan (Ruusuvuori 2001, 401). Vuorovaikutuksen vakiintuneiksi rakenteiksi katsotaan ensinnäkin *vuorottelujäsennys*. Keskusteluissa normatiivisena kohdellaan ensinnäkin sitä, että vuorovaikutus rakentuu vuorottelusta, ja että yksi puhuja on äänessä kerrallaan. Päällekkäin puhumista siis vältetään, ja toisaalta vuorojen väliset tauot pyritään pitämään mahdollisimman lyhyinä. (Hutchby & Wooffitt 1998, 38–39, 47–48). Vuorovaikutuksen perusrakenteisiin kuuluu myös oletama siitä, että puheenvuoro jollakin tavalla liittyy edelliseen vuoroon kommentoimalla tätä jotenkin. Mikäli näin ei ole, puhujat oletusarvoisesti merkitsevät uuden *toimintajakson* aloituksen jollakin siirtymää implikoivalla käytänteellä. (Heritage 2011, 210–211; Hutchby & Wooffitt 1998, 48–49). Puhuja voi esimerkiksi aloittaa uuden toimintajakson ”*No mitenkäs, ...*” tai ”*Hei muuten, ...*”, ja näin tehdä ymmärrettäväksi sen, että tuleva puheenvuoro ei liity enää edeltäneeseen, vaan aloittaa uuden jakson.

Vuorovaikutusta jäsentää keskeisesti myös puheenvuorojen *vierusparirakenne*. Ensimmäisessä puheenvuorossa usein rakentuu odotuksia seuraavasta vuorosta – esimerkiksi kysymykseen odotetaan lähtökohtaisesti vastausta, ja tervehdykseen odotetaan vastatervehdystä. Tällaiset kiteytyneet toimintajaksot rakentuvat lähtökohtaisesti kahdesta vuorosta – *etujäsenestä* ja *jälkijäsenestä* – mutta

ne voivat myös laajentua kahta vuoroa laajemmiksi jaksoiksi. Vieruspareihin kytkeytyy paitsi normatiivisia odotuksia seuraavan vuoron rakenteesta, myös sen sisällöstä. Eri tavoilla muotoiltu kutsu rakentaa erilaisen normatiivisen odotuksen siitä, miten kutsuun vastataan. (Raevaara 2016, 112–114.)

Esimerkiksi ”Lähdetäänkö lenkille illalla?” ikään kuin odottaa vastaukseen ensisijaisesti myöntymistä, kun taas ”Sä et varmaan ehdi lähteä mun kanssa lenkille?” tuottaa odotusarvoiseksi kieltävän vastauksen. Näitä odotusarvoisia vastauksia kutsutaan *preferoiduksi* jälkijäseneksi, ja odotuksen vastaista puolestaan *preferoimattomaksi*. Vuorovaikutuksessa preferoitu jälkijäsen esitetään usein viipyilemättä, kuten taas preferoimaton jälkijäsen tuotetaan systemaattisesti eri tavalla. Preferoimatonta vastausta ei useinkaan esitetä suoraan, toisin kuin preferoitua, vaan puhujat hyödyntävät erilaisia torjuntaa ”pehmentäviä” käytänteitä, ja preferoimattomat vastauspuheenvuorot ovat usein monipolvisia. Torjuntaa ei myöskään usein tuoteta eksplisiittisesti puheenvuorossa, vaan se jätetään usein ikään kuin vastapuolen pääteltäväksi. (Raevaara 2016, 113–114.) Esimerkiksi ensimmäinen kutsu lenkille voitaisiin hyväksyä lausahduksella ”Joo, se olisi mukavaa!”, kun taas preferoimaton vastaus voitaisiin muotoilla ”Tota... Mä oon just tänään lupautunut menemään elokuviin.”, jolloin kuulijan pääteltäväksi jäisi, että vastaus implikoi kieltäytymistä.

Vierusparien lisäksi vuorovaikutuksessa voidaan myös tuottaa näille laajennuksia. Laajennusten avulla etujäsenen esittäjä, esimerkiksi haastattelun kontekstissa haastattelijä, voi tuottaa haastateltavan antaman vastauksen jälkeen laajennuksen, jonka kautta hän ilmaisee että vastaus oli riittävä (*minimaalinen jälkilaajennus*), ja että hän on valmis siirtymään kysymyksissä seuraavaan. Toisaalta haastattelijä voi myös tuottaa jälkilaajennuksen jossa hän osoittaa vastauksen olleen riittämätön tai puutteellinen (*ei-minimaalinen jälkilaajennus*). Laajennuksia voidaan tuottaa myös ennen etujäsentä, tai ennen jälkijäsentä. (Raevaara 2016, 114.)

Tällaiset vuorovaikutuksen perusrakenteet järjestävät ja jäsentävät vuorovaikutusta myös tutkimushaastattelun kontekstissa. Koska vierusparirakennetta ja preferenssijäsennystä käsitellään vuorovaikutuksessa normatiivisena, haastattelukontekstissa jotakin tiettyä vastausta preferoivat kysymyksenasettelut voivat tuottaa myös normatiivisia odotuksia siitä, minkälaista vastausta haastateltavalta odotetaan. Keskusteluanalyttisen menetelmän ja teorian lähtökohtiin kuuluu etnometodologian tavoin myös oletamus siitä, että vuorovaikutuksen osapuolet *orientoituvat* vuorovaikutuksen kontekstuaalisesti relevantteihin odotuksiin – siis normatiivisuuteen ja moraalisuuteen (Hutchby & Wooffitt 1998, 146–149).

3.5 Yhteenveto

Olen edellä kuvannut tutkimuksen teoreettis-metodologisen viitekehyksen kannalta relevantteja teorioita ja menetelmällisiä orientaatioita. Etnometodologia, keskustelunanalyysi, diskurssianalyysi, sekä diskursiivinen psykologia kumpuavat osittain myös erilaisista teoreettisista ja tieteenfilosofisista lähtökohdista. Jännitteinen ja selvennystä vaativa suhde näissä rakentuu diskurssianalyysin taustalla vaikuttavan sosiaalisen konstruktionismin sekä etnometodologian välille (Wooffitt 2005, 79–80). Siinä missä diskurssianalyyttinen tutkimus lähtee liikkeelle sosiaalisen konstruktionismin tieteenfilosofisista lähtökohdista ja otaksuu myös tieteen tuottaman tiedon itsessään konstruoiduksi, keskustelunanalyyttinen menetelmä ei sitoudu näihin käsityksiin yhteismitallisesti (em. 73).

Sekä etnometodologiasta kumpuavan keskustelunanalyysin, että diskurssianalyysin voidaan katsoa jatkavan etnometodologisten ajatusten ja jäsenysten kehittämistä, mutta nämä ovat kuitenkin edenneet erilaisin painotuksin. Sacksin kehittämä keskustelunanalyysi on keskittynyt pääasiallisesti vuorovaikutuksen säännönmukaisten toimintojen tarkasteluun ikään kuin objektiivisina rakenteina (Wooffitt 2005, 73), kun taas diskurssianalyysisessä suuntauksessa on puolestaan korostettu etnometodologialle luonteenomaista *tulkinnallista* näkökulmaa vuorovaikutuksen ymmärtämiseen. Diskurssianalyyttistä tutkimusta on näin sidottu vahvasti konstruktionistiseen epistemologiaan. (Potter 2011, 191–192.)

Diskurssianalyysia sekä keskustelunanalyysia yhdistää kuitenkin yleisemmällä tasolla vahvasti niiden lähtökohta kielen tutkimukseen: molemmissa kieli asetetaan tutkimuskohteeksi sinänsä eikä kielen ajatella heijastavan sosiaalista maailmaa sellaisenaan (Wooffitt 2005, 78–79). Tästä lähtökohdasta käsin näitä menetelmiä onkin hyödynnetty tutkimuksessa usein myös samanaikaisesti. Erityisesti tässä tutkimuksessa hyödyntämäni diskursiivisen psykologian viitekehyksessä keskustelunanalyysin metodologista antia on hyödynnetty verrattain paljon. Hyödynnän tässä tutkimuksessa keskustelunanalyttisiä käsitteitä diskursiivisen psykologian viitekehyksessä olettaen ne kuitenkin myös sosiaalisesti konstruoiduiksi itsessään (ks. Potter 2011, 191–192).

Sitoudun konstruktionistiseen näkökulmaan myös tutkijan objektiivisen position mahdottomuuden avulla. Vaikka tutkijan positio vuorovaikutuksen tutkimuksessa onkin ihanteellista pitää mahdollisimman objektiivisena, hahmotan tämän kielen tutkimuksen kontekstissa mahdottomaksi. Tutkijalla on aina subjektiivinen suhde kieleen, ja objektiivisuuteen pyrkimys ei ole mielestäni täysin

mahdollista, tai edes relevanttia. Subjektiiivinen ymmärrys kielestä on nähdäkseni väistämätön edellytys puhutun kielen tutkimukselle. Tästä näkökulmasta käsin pyrin kirjoittamaan tutkijan positioni, sekä tekemiäni analyttiset tulkinnat ja valinnat mahdollisimman läpinäkyviksi, jotta lukijan olisi mahdollista seurata päättelyäni sekä tulkintojani. Tulkintani ovat myös avoimia keskustelulle, ja haastattelun vuorovaikutusta olisi toki mahdollista tarkastella myös erilaisin metodologisin valinnoin, jolloin käsittelemäni ilmiöt voisivat asettua myös osaksi laajempia vuorovaikutuksen kokonaisuuksia. Toisaalta tekemiäni havaintoja voitaisiin varmasti myös tutkia myös vielä huomattavasti hienosyisemmin.

4. Aineisto, tutkimuskysymykset ja analyysiprosessi

Esittelen tässä luvussa tutkimuksessa käytettävän haastatteluaineiston, sekä kuvailen tutkimuskysymysten muotoutumista ja analyysiprosessin kulkua. Käyn ensin läpi haastatteluaineiston kannalta oleellista tietoa ja kuvailen haastattelun vuorovaikutusta vapaamuotoisesti. Tämän jälkeen kuvailen pääpiirteisesti aineistolähtöisen analyysiprosessin alkuun painottuvia vaiheita, joiden myötä tutkimuskysymykset ovat muotoutuneet ja tarkentuneet lopullisiin muotoihinsa. Varsinaiset tutkimuskysymykset on esitetty täsmällisinä toisen alaluvun lopussa.

4.1 Haastatteluaineiston kuvaus

Tutkimuksessa käytettävä aineisto koostuu 30 mikroyrittäjälle tehdystä yksilöhaastattelusta. Haastatteluaineisto on kerätty osana *Näyttöön perustuvaa terveyden edistämistä työpaikoilla* -hanketta, jota rahoitti Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvosto, ja johti Työterveyslaitos. Haastattelut on toteutettu Skypen välityksellä kevään 2018 aikana, ja olen saanut ne käyttööni tätä tutkielmaa varten valmiiksi litteroituina. Litteroitua aineistoa on kokonaisuudessaan 635 sivua, ja haastatteluäänitteitä 36,2 tuntia. Haastateltavat ovat osallistuneet tutkimukseen vapaaehtoisesti ja antaneet suostumuksensa haastatteluiden tutkimukselliseen käyttöön. Tutkimustiedote ja suostumuslomake ovat tutkielman lopussa liitteenä (liite 2).

Kaikki tässä tutkimuksessa esitettävät aineistokatkemat, sekä myös tutkimustulokset, on anonymisoitu siten, ettei yksittäistä vastaajaa ole mahdollista tunnistaa. Sekä litteraatit, että haastatteluäänitteet on annettu käyttöön tähän tutkimukseen salassapitosopimuksella, ja aineistoa sekä aineistokatkelmia sisältäviä tiedostoja säilytetään tietokoneella salasanan takana niin, ettei ulkopuolisilla ole niihin pääsyä. Olen sitoutunut hävittämään aineiston tietokoneeltani tutkimuksen valmistuttua. Alkuperäistä aineistoa säilytetään Työterveyslaitoksen arkistossa.

Käytän tutkimuksen aineistona ensisijaisesti tekstimuotoisia litteraatteja, mutta hyödynnän analyysin tukena myös haastattelujen äänitteitä. Haastattelut on litteroitu pelkäksi tekstiksi, ilman keskusteluanalyysille tyypillisiä litterointimerkkejä, joilla merkitään esimerkiksi sisään- ja uloshengityksiä, sekä taukoja ja äänenpainoja (ks. Hutchby & Wooffitt 1998, vi-vii, 77–85; Ruusuvuori & Tiittula 2017, 370–372). Olen kuunnellut haastatteluäänitteet sellaisinaan, ja lisäksi

hyödyntänyt niitä tarkemmin analysoitavien otteiden kohdalla. Olen näin varmistanut, ettei litteraattiin kirjaamaton ei-sanallinen toiminta muuta litteraatista hahmottuvia merkityksiä ja toimintoja keskeisellä tavalla toisenlaiseksi (esim. ironia tai huumori), tai tuota siihen muita vuorovaikutuksen implisiittisiä piirteitä, jotka olisivat tässä tutkimuksessa tehtävän analyysin kannalta välttämättömiä. Mikäli haastattelujen äänitteissä hahmottuu vuorovaikutuksellisia toimintoja, joita ei ole kirjattu litteraattiin, mutta jotka ovat analyysin kannalta oleellisia, kuvailen aineistokatkelman ohessa äänitteitä sanallisesti.

Haastattelut on toteutettu puolistrukturoituina temahaastatteluina, ja haastatteluissa hyödynnetty kysymysrunko on tutkielman lopussa liitteenä (liite 1). Haastattelun kysymykset ovat verrattain laaja-alaisia, ja ne koskevat työkyvyn, työstä palautumisen ja mobiiliapplikaation sisältöjen ohella esimerkiksi kokemuksia ja käsityksiä yrittäjyydestä, sekä tähän liittyvistä verkostoista ja yhteisöistä. Haastattelut etenevät kuitenkin käytännössä verrattain väljästi suhteessa haastattelurunkoon. Tilanteissa, joissa haastattelurungon myöhempiä kysymyksiä tulee luontevasti puheenaiheeksi haastattelussa jo aiemmin, ne lähtökohtaisesti käsitellään siinä kohdassa, jossa ne nousevat keskusteluun. Haastattelijan tyyli on melko keskusteleva, ja hän muotoilee kysymyksiä, sekä jatkokysymyksiä myös vapaammin.

4.2 Analyysiprosessi ja tutkimuskysymykset

Aloitin tutkimuksen analyysiprosessin vahvasti aineistolähtöisenä, ja tutkimuskysymykset ovat muovautuneet nykyiseen muotoonsa prosessin edetessä. Diskursiivisen psykologian viitekehyksen mukaisesti asetin analyttisesti kiinnostuksen kohteeksi sen, *mitä* vuorovaikutuksen osapuolet tekevät puheessaan relevantiksi, sekä sen, *miten* selontekoja sosiaalisesta maailmasta käsitellään ja hallitaan vuorovaikutuksessa (Edwards & Potter 1992).

Haastattelulitteraatteja lukiessani kiinnitin alkuvaiheessa huomiota vuorovaikutuksen ongelmakohtiin – niihin, joissa vuorovaikutus ei etene samalla tavalla ”jouhevasti” kuin monilta muilta osin, vaan joissa haastattelija ja haastateltava neuvottelevat puheessa rakentuvista merkityksistä, tai vastustavat toistensa jäsennyksiä. Tämän neuvotteluun ja vastustamiseen keskittyvän analyysivaiheen myötä aineistosta alkoi hahmottua laajempia vuorovaikutuksellisia, säännönmukaisia toimintojen ja käytäntöjen kokonaisuuksia, jotka näyttäytyivät ensin ikään kuin

itsestään selvinä ja vaihtoehdottomina. Nämä toiminnot tulivat analyttisesti ikään kuin näkyväksi vasta niille vaihtoehtoisten jäsennystapojen tarkastelun myötä.

Tarkastelin tämän jälkeen haastatteluvuorovaikutuksen jaksoja, joissa haastateltavat tuottavat selontekoja johonkin tavoitteeseen nähden toteutumattomasta terveystoiminnasta. Tutkin näissä selonteoissa sitä, miten haastateltavat tekevät ymmärrettäväksi tätä toteutumattomaa terveystoimintaa, sekä sitä miten he hallitsevat yksilöllistä suhdettaan tähän toimintaan. Tämän jälkeen tarkastelin vielä vuorovaikutusjaksoja, joissa haastateltavat tuottivat vastaavasti selontekoja onnistuneesta terveystoiminnasta.

Epäonnistuneesta sekä onnistuneesta terveystoiminnasta tuotettuja selontekoja vertailemalla havaitsin, että toimijuudesta tuotettavat konstruktiot eivät ole neuvottelun alaisia ainoastaan toiminnan lopputuleman kannalta, vaan toimijuudesta neuvotellaan myös itsenäisenä, toiminnan sisällöstä riippumattomana. Toimijuudesta tuotettavia selontekoja ei myöskään käsitelty haastattelun vuorovaikutuksessa neutraaleina ja merkityksettöminä kuvauksina, vaan niillä *tehtiin* vuorovaikutuksessa kontekstuaalisesti erilaisia toimintoja. Haastattelija sekä haastateltavat siis tekivät vuorovaikutuksessa relevantiksi paitsi varsinaista terveystoimintaa, jopa vielä sitä keskeisemmin *toimijuutta* suhteessa tähän varsinaiseen toimintaan.

Tämän aineistolähtöisen analyysiprosessin myötä varsinaisiksi tutkimuskysymyksiksi muotoutuivat seuraavat:

- 1. Minkälaista toimijuutta haastattelun vuorovaikutuksessa rakennetaan suhteessa terveystoimintaan?*
- 2. Miten nämä toimijuudet haastattelun vuorovaikutuksessa rakentuvat?*
- 3. Mitä näillä toimijuuksilla haastattelun vuorovaikutuksessa tehdään?*

Vastatakseni näihin tutkimuskysymyksiin, siirryn analysoimaan keräämiäni aineistokokoelmia hienosyisemmin. Esittelen seuraavassa luvussa tutkimuksen varsinaisen analyysin ja käyn aineistokatkelmien avulla läpi toimijuuden rakentumista erilaisissa vuorovaikutuksellisissa konteksteissa – niin epäonnistuneen kuin onnistuneen terveystoiminnan kontekstissa.

5. Analyysi

Esittelen tässä luvussa aineiston analyysin. Käyn ensin läpi, miten normatiivinen terveystieto rakentuu haastattelussa tavoiteltavaa toimintaa määrittäväksi normatiiviseksi viitekehukseksi. Tämän jälkeen näytän, miten haastateltavat sekä haastattelija pitävät haastateltavia selontekovelvollisina terveystoiminnastaan. Tämän jälkeen siirryn varsinaisen toimijuuden käsittelyyn. Kolmannessa alaluvussa näytän, miten haastateltavat rakentavat aktiivista ja passiivista toimijuutta, sekä miten aktiivinen toimijuus rakennetaan vuorovaikutuksessa tavoiteltavaksi, kun taas passiivista toimijuutta käsitellään ongelmallisena. Tämän jälkeen tarkastelen, miten aktiivisesta toimijuudesta neuvotellaan, sekä mitä sillä vuorovaikutuksessa tehdään. Viidennessä luvussa näytän vielä, miten haastattelun vuorovaikutuksessa myös vastustetaan eksplisiittisesti aktiivista toimijuutta. Lopuksi teen yhteenvedon luvun sisällöistä.

Analyysi on jaettu viiteen osaan, ja niiden sisällöt voidaan hahmottaa pikemminkin kumuloituviksi kuin toisistaan irrallisiksi. Toimijuutta, joka on tämän tutkimuksen keskeinen kohde, käsitellään vuorovaikutuksessa lähtökohtaisesti aina suhteessa johonkin toimintaan. Tämän johdosta käsittelen ensin toiminnan rakentumista selontekovelvolliseksi ja moraaliseksi ja vasta tämän jälkeen siirryn varsinaisen toimijuuden analyysiin. Vaikka useimmat myöhemmin analyysissä tekemäni huomiot ovat havaittavissa jo alussa käsiteltävissä katkelmissa, käsittelen katkelmista selkeyden vuoksi kussakin alaluvussa ensisijaisesti tätä kyseistä havainnollistavia huomioita. Olen korostanut aineistokatkelmista käsiteltäviä kohtia alleviivauksella sekä lihavoinnilla, mikäli käsiteltävänä on jokin tarkempi kohta puheenvuoron sisällä. Käytän näitä kahta merkintätapaa erottaakseni saman puheenvuoron sisällä erilaisia toimintoja – eri katkelmien välillä niillä ei ole yhteyttä toisiinsa.

5.1 Normatiivinen terveystieto moraalisuuden viitekehysenä

Haastattelujen vuorovaikutuksessa terveystoimintaa rakennetaan ensisijaisesti suhteessa normatiiviseen terveystietoon. Tämä moraalisenä käsiteltävä tiedon viitekehys rakentuu yhtäältä tutkimushankkeen tuottamien tavoitteiden mukaiseksi, sekä myös laajemmin lääketieteen, psykologian ja terveystieteiden toiminnallisten suositusten kaltaiseksi. Haastateltavat sekä haastattelija tuottavat tätä tiedon viitekehystä normatiiviseksi useilla eri tavoilla. Haastateltavat rakentavat ensinnäkin jonkinlaisen *pyrkimyksen* tai *tarpeen* muuttaa toimintaansa näiden suositusten

kaltaiseksi silloinkin, kun selonteko omasta toiminnasta ei vastaa näitä odotuksia. Moraalisesti hyvää ja tavoiteltavaa merkitään haastattelun vuorovaikutuksessa paitsi eksplisiittisesti (kuten alla H5: ”...*mikä on ollut ihan hyvä juttu*”), myös asennoitumista kuvaavien verbien avulla (kuten H5, H18, ja H3).

*H5: Se on ollu ihan hyvä juttu ja kyl mä sitä unta oon ehkä miettinyt ja pikkusen **yrittänyt** lisätä sitä sängyssä vietettyä aikaa sit, mikä on ollut ihan hyvä juttu myös.*

*H18: On, on joo. Ni mä kävin siellä lääkärin puheilla ja sitte myöskin työterveyspsykologin puheilla, ja mä oon **pyrkiny**, varsinki sen jälkeen, ni kiinnittämään enemmän huomiota siis nimenomaan nukkumiseen, säännölliseen syömiseen ja olen **yrittänyt** myöskin liikuntaa, mut aika on sen verran kortilla, et se vähän kyllä lipsuu.*

*H3: Aika vähän, et mä **haluaisin** kyllä lisätä sitä [liikuntaa] kovasti mut mä en oikein löydä hirveesti aikaa siihen. Mun on hyvin jotenkin hyvin hankalaa yhdistää sitä tähän.*

Näissä katkelmissa haastateltavat rakentavat tavoiteltavan toiminnan päämääräksi normatiivisen terveystiedon mukaisia toiminnallisia suosituksia. H18:n kohdalla asennoituminen (pyrkiminen) tietynlaiseen terveystoimintaan konstruoidaan vieläpä eksplisiittisesti seuraukseksi normatiivisen terveystiedon instituution edustajien (lääkäri ja työterveyspsykologi) toiminnasta. H5 puolestaan kuvaa toimintansa (”*yrittänyt lisätä...*”) seuraukseksi tutkimushankkeen mobiilisovelluksesta, jonka sisällöissä on käsitelty riittävän yöunen määrää työstä palautumista edistävänä tekijänä.

Normatiivista terveystietoa toiminnan viitekehyksenä ei kuitenkaan usein tuoteta vuorovaikutuksessa eksplisiittisesti, vaan toiminnasta tuotetut arviot tulevat ymmärretyksi kontekstissaan ilman erillistä selontekoa siitä, miksi juuri kuvatut päämäärät ovat tavoiteltavia. Terveystiedon normatiivisuus tulee näkyväksi erityisesti silloin, kun haastateltava poikkeaa normatiivisuudesta, kuten seuraavassa otteessa. H10 rakentaa toiminnan tavoitteekseen (”*pyrin...*”) 6–7 tunnin yöunet, jolloin haastattelija pitää haastateltavaa selontekovelvollisena (”*Riittääkö se sulle?*”).

H: Miten sitten lepo ja uni?

H10: Kyl pyrin aina nukkumaan sen kuus-seittemän tuntia joka yö.

H: Riittääkö se sulle?

Haastattelija rakentaa jatkokysymyksellään (*"Riittääkö se sulle?"*) haastateltavan edellä tuottaman vastauksen (*"Kyl pyrin aina nukkumaan sen kuus-seittemän tuntia joka yö."*) ikään kuin normista poikkeamaksi ja jatkoselontekoa vaativaksi. Vaikka haastattelija ei eksplisiittisesti tuota H10:n selonteolle arviota sen "oikeellisuudesta", haastattelija pyytää haastateltavaa ikään kuin arvioimaan tätä edellistä selontekoa. Voidaan ajatella, että tällä haastattelija merkitsee edeltäneen selonteon puutteellisuutta, mikä tulee ymmärrettäväksi normatiivisen terveystiedon viitekehyksen kautta – kuvaus yönunen määrästä ei ole suositusten mukaisesti riittävä.

Haastattelijalla onkin keskeinen rooli moraalisuuden tuottamisen näkökulmasta vuorovaikutuksen eteenpäin viejän, sekä kysymyksien esittäjän roolissa. Sinänsä neutraaleilta näyttävillä jatkokysymyksillä haastattelija merkitsee normatiivisesta poikkeavaa, ja täten rakentaa myös sitä, mikä vuorovaikutuksen kontekstissa käsitellään normaalina ja tavoiteltavana. Tutkimushaastattelulle tyypillinen sekvenssirakenne (kysymys-vastaus-kuittaus) laajenee haastattelijan jatkokysymyksellä. Haastateltavan odotetaan siis tässä tapauksessa tekevän uudella selonteolla edellinen kuvauksensa ymmärrettäväksi. Edellinen katkelma jatkuu odotuksen mukaisesti H10:n lisäselonteolla.

H10: Joo, kyllä ainaki toistaiseks on riittäny. Sanotaan, että en oo stressin takia, vaikka kovaki paine välillä on, niin en oo kyllä unettomia öitä koskaan viettäny. Oon aika hyvä nukkumaan, sekin varmaan auttaa siihen yleiseen kuntoon ja kestävyYTEEN ja hyvinvointiin.

Haastateltava tulkitsee haastattelijan kysymyksen tällä tavoin ensimmäistä vastausta "arvioivana" sillä seuraavassa vuorossaan hän vastaa lisäselontekopyyntöön tuottamalla ikään kuin todistusaineistoa edeltäneen selontekonsa tueksi. H10 lieventää arviotaan ensin hieman (*"...ainaki toistaseks..."*) ja ikään kuin osoittaa samanmielisyyttä haastattelijan implikoiman "mahdollisen puutteen" kanssa – jonain toisena hetkenä toiminta voisi olla puutteellista.

Haastattelija tuottaa normatiivisen terveystiedon viitekehyksen moraalista oikeellisuutta toisinaan myös eksplisiittisillä kehuilla tai kommenteilla, kuten seuraavassa katkelmassa. Ennen katkelmaa haastateltava on kertonut luontoon liittyvistä liikuntaharrastuksistaan. Haastattelija kysyy tähän liittyen jatkokysymyksen *"Onko luonto sulle tärkeä?"*, johon haastateltava vastaa kertoen lisää paitsi luonnosta, myös muista harrastuksistaan. Tämän jälkeen haastateltava arvioi palautumistaan.

H: Onko luonto sulle tärkeä?

H12: Joo, kyllä. [- - poistettu 5 riviä puhetta luonnosta ja muista harrastuksista - -] Sekin kyllä palauttaa kun ajatukset lähtee ihan kokonaan muuhun, ei pysty miettimään työasioita. Tosin se työasioiden miettiminen on minulla ollut kyllä aika hyvin hanskassa. Ehkä sieltä, no ensimmäiset vuodet varmaan kun sitä teki niin innolla ni saatto miettiä työasioita vielä illallakin, mut ei nykyisin enää. Ei ota paineita siitä.

H: Niin, **tu** on hyvä ja siis monilla yrittäjillä tuntuu olevan se et on vaikee katkasta se työpäivä. Ni **kuulostaa kyllä hyvältä** et sen osaa ja myöskin tuo mistä puhuit et osaat tauottaa ja ottaa ne ruokatauot ni **kuulostaa hyvältä**.

Haastattelija arvioi haastateltavan edellä tuottamaa puheenvuoroa eksplisiittisesti moraalisuutta implikoivalla kehuilla ("...*tu on hyvä*") ja tämän jälkeen vielä korostaa kehua ja sen yksilöllisyyttä vertaamalla haastateltavan kuvausta muihin yrittäjiin ("...*monilla yrittäillä tuntuu olevan et se on vaikee katkasta se työpäivä. ...*"). Tämän jälkeen haastattelija toistaa vuorossaan vielä kahdesti moraalisuutta eksplikoivan arvion. Näistä jälkimmäinen ("...*et osaat tauottaa ja ottaa ne ruokatauot...*") viittaa haastateltavan katkelmaa edeltäneeseen puheenvuoroon. Haastattelija rakentaa kehumisen avulla normatiivisen terveystiedon viitekehystä tavoiteltavaa toimintaa määrittäväksi.

Normatiivista terveystietoa käsitellään vuorovaikutuksessa kuitenkin ensisijaisesti osana selontekoja omasta terveystoiminnasta. Normatiivista terveystietoa hyödynnetään moraalisuuden viitekehyksenä ja toiminnan oikeellisuutta ikään kuin peilataan suhteessa tähän. Käsittelen seuraavaksi tarkemmin selontekovelvollisuutta omasta terveystoiminnasta, jossa normatiivisen terveystiedon viitekehyksen hyödyntäminen näkyy myös.

5.2 Selontekovelvollisuus ja vastuu omasta terveystoiminnasta

Haastatteluissa käsitellään moraalisenä normatiivisen terveystiedon viitekehyksen lisäksi haastateltavien terveystoimintaa. Vuorovaikutuksen moraalisuuden näkökulmasta ei siis riitä, että haastateltavat rakentavat samanlinjaisen asennoitumisen normatiiviseen terveystietoon, vaan heidän odotetaan myös tuottavan *selontekoja* omasta toiminnastaan. Sekä haastattelija että haastateltavat orientoituvat tähän odotukseen yhtäältä kysymällä (haastattelija) että tuottamalla selontekoja

terveystoiminnasta (haastateltavat). Kokemuksellisilla selonteoilla tuotetaan vuorovaikutuksessa usein myös evidenssiä orientoitumisesta normatiiviseen terveystietoon moraalisuuden viitekehyksenä.

Haastateltavat tuottavat selontekojä vuorovaikutuksessa sekä haastattelijan pyynnöstä, mutta myös oma-aloitteisesti. Esimerkiksi seuraavassa katkelmassa H29 vastaa haastattelijan kysymykseen odotuksen mukaisesti, eli tuottaa selonteon terveystoiminnastaan. Pelkän asennoitumisen (pyrkiminen) sijaan hän myös eksplikoi toimintaansa. Haastateltavan selonteko voidaan hahmottaa myös evidenssiksi tästä asennoitumisesta normatiiviseen terveystietoon.

H: Mm-mm, se on hirveen tärkeä kuitenkin. Se hyvä henki. Miten sä huolehdit sun jaksamisesta sun arjessa? (2.0) Esimerkiks ravinnon, unen ja liikunnan osalta?

*H29: No liikuntaa **oon pyrkiny** harrastamaan. Mun mies on urheilullinen ja niin niin vähän sillai sitten tulee sitten itekin vähän, kun toinen kerta liikkuu niin sitten tulee paremmin lähettyä. No nyt on vähäsen tänä keväänä kyllä nyt jäänyt liian vähälle ja kyllä sen omasta mielestä huomaa sitten kun on tottunu. Ja huomannu sen ja tuon sovelluksen kauttakun, siinä on ollu hyviä vinkkejä ja semmosia muistutuksia, että se liikunta tekee, ei tarvii aina jaksaa lähteä juoksulenkille, että ihan pienikin jo kävelylenkkikin jo tekee paljon. Ja selkiyttää ajatuksia ja vähäsen kroppaa vetristää ja vaikuttaa yöuneen kyllä ihan oikeesti.*

Haastateltavan kokemuksellisen, todistelevan selonteon ("*Mun mies on urheilullinen ja...*" alkaen) voidaan tässä ajatella rakentavan vakuuttelua puheenvuorossa ensiksi tuotetulle "pyrkimykselle". Vakuuttelu tulee ymmärrettäväksi erityisesti sen seurauksena, että haastateltavan vastauspuheenvuoron alussa on havaittavissa epämukavuudeksi tulkittavaa viivyttelyä, sisään- ja uloshengitys sekä rykäys (ks. Raevaara 2017, 116). Haastateltava ei aloita vastausvuoroa välittömästi (litteraatissa 2.0 merkitsee taukoa sekunneissa), jolloin haastattelija jatkaa vielä kysymysvuoroaan.

Haastateltava tekee alun viivyttelyn ymmärrettäväksi tunnustamalla, että liikunta on "... kyllä nyt jäänyt liian vähälle". Haastateltava rakentaa nykyisen tilan väliaikaiseksi ("*tänä keväänä*"), ja tuottaa kokemuksellisen selonteon avulla ikään kuin "normaalin" asiantilan, josta nykyinen on poikkeama. Haastateltava rakentaa kokemuksellista evidenssiä myös tuottamalla havaintoja liikunnan vaikutuksista ("*selkiyttää ajatuksia ja vähäsen kroppaa vetristää ja vaikuttaa yöuneen kyllä ihan oikeesti.*"), ja samalla asemoituu liikuntaan tärkeänä. Haastateltavan selonteko voidaan tulkita kontekstissaan riittäväksi, sillä haastattelija siirtyy kysymysrunon mukaisissa kysymyksissä

tämän jälkeen eteenpäin. Mikäli haastateltavat eivät tuota kokemuksellisia selontekoja asennoitumisen tueksi, haastattelija usein pyytää sellaista. Seuraava katkelma on esimerkki tästä.

H: Okei. No, kerro vähän, että miten sää sun omassa arjessa huolehdit tällä hetkellä sun jaksamisesta ravinnon, unen ja liikunnan osalta esimerkiksi?

H13: No kyl mä yritän liikkua paitsi just nyt en koska hajos pohje, mutta siis yritän kyllä, aktiivisesti pyrin liikkumaan useemman kerran viikossa, et se on hyvä juttu.

H: Minkälaista liikuntaa sä harrastat?

Katkelmassa H13 tuottaa vastauksessaan vahvan samanlinjaisen asennoitumisen normatiivisen terveystiedon kanssa ("yritän liikkua", "yritän kyllä, aktiivisesti pyrin", "et se on hyvä juttu"). Haastateltava ei kuitenkaan tuota kokemuksellista selontekoa tämän tueksi, jolloin haastattelija pyytää sitä ("Minkälaista liikuntaa sä harrastat?"). Haastateltava tuottaa tämän jälkeen kokemuksellisen selonteon, jossa hän eksplikoi liikuntaharrastuksiaan (esim. punttisali, ulkoilu, kävely, lenkkeily, pyöräily). Selonteko voidaan tulkita kontekstissaan riittäväksi, sillä haastattelija siirtyy tämän jälkeen kysymysrunгон mukaisissa kysymyksissä eteenpäin ("Entä sitten ravinto ja uni?").

H13: No mä pelasin ennen enimmäkseen tota, tai sulkapallo oli päälaji, mut käyn myös punttisalilla ja pyrin myös sit ulkoilemaan paljon ja. Ihan tommosta, et saa happee ja et saa olla apihalla. Lähinnä kävely tai lenkkeily tai pyöräily. Ja mut sulkapalloa pelasin tai pelaan varmaan taas syksyl useemman kerran viikossa. Pallopelit on lähinnä mun juttu, et niinku lähes kaikki, tennis ja koris ja sulkkis, mut sulkkis nyt on ollu lähinnä se mihin viime vuosina oon panostanut.

H: Entä sitten ravinto ja uni?

Selontekovelvollisuus rakentuu aineistossa siis yhtäältä haastattelijan kysymyksissä ja jatkokysymyksissä, mutta haastateltavat käsittelevät myös itse toimintaansa selontekovelvollisuuden alaisena tuottamalla selontekoja oma-aloitteisesti. Tämä on havaittavissa erityisen hyvin epäonnistuneen terveystoiminnan kontekstissa. Esimerkiksi seuraavassa katkelmassa haastattelija

kysyy H9:n unesta ja levosta (*"Entäs uni ja lepo?"*), johon haastateltava tuottaa kokemuksellisen selonteon, jossa eksplikoi toimintaansa ja tilannetta.

H: Entäs uni ja lepo?

*H9: Se on vähän monimutkasempi kuvio, koska määhän aika paljon teen sitä, että kun mulla on kolmevuotias lapsi kotona, niin sit mää yritän jotenkin viettää perheen kanssa sen vapaa-ajan mitä lapset on hereillä. Toinen lapsi on kymmen-vuotias. Mut sitte kuitenkin huomaan, että määhän en ehdi kaikkia asioita tehdä työpäivän aikana, sit **mä usein teen illalla töitä ja yöllä töitä**. Et usein saatan mennä illalla nukkumaan lapseni kanssa kun hän menee nukkumaan. Ja sitte **herään aamuyöllä tekemään töitä, tai sitte teen iltayöstä töitä**.*

Selonteossaan H9 tunnustaa normatiiviseen nähden poikkeavaa toimintaa (*"mä usein teen illalla ja yöllä töitä"; "herään aamuyöllä tekemään töitä..."*), mutta rakentaa vuorossaan syitä ja selityksiä tälle toiminnalle ennen varsinaista tunnustusta (*"mää yritän jotenkin viettää perheen kanssa sen vapaa-ajan..."*). Tällainen selitysten, syiden ja oikeutusten rakentaminen voidaan ymmärtää pyrkimyksenä osoittaa vastuuta omasta toiminnastaan, sekä pyrkimyksenä tehdä omasta toiminnasta järjestäytyneitä (ks. Robinson 2016, 16). Haastateltava kuitenkin tuottaa näitä syitä ja selityksiä sikäli oma-aloitteisesti, että haastattelijan kysymys voidaan hahmottaa myös pelkkää toimintaa koskevaksi.

Näissä terveystoiminnasta tuotettavissa selonteissa käsitellään ja hallinnoidaan keskeisellä tavalla yksilöllistä suhdetta ja vastuuta omasta terveystoiminnasta. Siirryn seuraavaksi varsinaisen toimijuuden käsittelyyn, ja tarkastelen miten selonteissa rakennetaan aktiivista ja passiivista toimijuutta, sekä sitä miten niitä vuorovaikutuksessa käsitellään.

5.3 Aktiivinen ja passiivinen toimijuus

Haastattelun vuorovaikutuksessa omasta terveystoiminnasta tuotettavissa selonteissa käsitellään erityisesti toimijuutta. Selonteissa omasta terveystoiminnasta toimijuus voidaan rakentaa karkeasti joko aktiiviseksi tai passiiviseksi, ja yhdessä selonteossa voidaan tuottaa myös näitä molempia. Toimijuuden avulla haastateltavat hallinnoivat vastuuta omasta terveystoiminnastaan ja täten hallinnoivat myös suhdettaan moraalisenä käsiteltävään terveyteen.

Aktiivista ja passiivista toimijuutta voidaan tuottaa esimerkiksi kielellisillä valinnoilla, kuten aktiivi- ja passiivimuotoisilla verbeillä. Esimerkiksi seuraavassa aineistokatkelmassa H11 kuvaa syömistä, kotiin menemistä ja nukkumaan menemistä aktiiviverbeillä (”mä...syön”; ”mä meen kotiin”; ”mä meen...nukkuun”)

*H11: No, mä aika hyvin **syön**. Nyt nimenomaan hyvin yritän syödä, että mä aina syön aamupalan ja sit mä syön monesti aamulla ja välipalan varsinkin jos on rasittava päivä, et on [?] energiaa menee ja sit mä syön lounaan ja sit mä syön iltapäivällä iltapalan. Sit mä meen kotiin, mä syön päivällisen ja sit mä syön vielä iltapalan. Et ruokailu mun mielestä ihan ok. Uni, mä meen viimestään, yläraja, kymmeneltä **nukkuun**.*

Omasta terveystoiminnasta tuotettavassa puheessa aktiivimuodossa olevilla verbeillä toiminnan tekijä on siis puhuja itse. Tämä hahmottuu selkeämmin verrattaessa passiivimuotoisiin verbeihin. Esimerkiksi seuraavassa katkelmassa H23 rakentaa toimijuutta passiiviverbien ja muiden passiivimaisten rakenteiden avulla (esim. ”herääminen...on”; ”voi...päiväunet ottaa”; ”tulee syötyä”; ”pyrkii syömään”; ”jos...syö”).

*H23: [Poistettu 5 riviä puhetta unesta ja älykellostä] Ja sitten myöskin se, että tuo **herääminen oli nyt arki tai viikonloppu, niin se on** aina siihen samaan aikaan, että se säännöllinen rytmi siinäkin. Että tietysti viikonloppuna ei oo sitä aikaa, niin **voi nyt sitten vaikka päiväunet ottaa**, jos on vaikka vajausta ollut. No sitten ruoka tietysti on sitten se, että pyrkiny siihen, että aamupuuro **tulee syötyä** ja säännöllisesti lounas ja illalla sitten **pyrkii vähän vähemmän syömään**. Tai **jos jotakin syö**, niin mielummin sitten vaikka jotakin salaattipohjasta. Mutta ihan myöskin se, että aamupuuro ja sitten ihan se oikein kunnollinen sitten.*

Vaikka vuorovaikutuskontekstista käy ilmi, että puhuja kuvaa omaa toimintaansa, kieliopillisesti lauserakenteista puuttuu toimija. Aktiivisen ja passiivisen toimijuuden konstruointi ei kuitenkaan rajaudu ainoastaan kielellisiin valintoihin, vaan niitä rakennetaan puheessa huomattavasti moninaisemmilla käytänteillä.

Aktiivista toimijuutta rakennetaan esimerkiksi eksplikoimalla terveystoimintaan liittyvää ajattelua ja muita kognitiivisiksi mielletäviä toimintoja, kuten suunnittelua, harkintaa, päätöksiä ja huolehtimista. Seuraavassa otteessa H15 on edellä kertonut, ettei hän ole ottanut itselleen työterveyshuoltoa. Tämän jälkeen hän rakentaa aktiivista toimijuutta selonteossa, jossa hän kuvaa huolehtimista (”koetan nyt ite tässä huolehtia”; ”huolehdin ergonomiasta”) sekä suunnitelmaa terveystoiminnastaan (”mulla on silleen suunnitelma, että...”).

H15: Niin, koetan nyt ite tässä huolehtia sitten näistä ennaltaehkäisevistä jutuista ja muusta, että mulla on silleen suunnitelma, että mä käyn kolmen viikon välein hierojalla ja sit mä koetan näit jumppajuttuja ja huolehdin ergonomiasta ite, niin en koe, että tarttis välttämättä muuta kuin sitten niitä sairaanhoidollisia palveluita.

H15 rakentaa aktiivisuutta tässä paitsi aktiivimuotoisilla verbeillä ("koetan...ite huolehtia"; "käyn...hierojalla"; "huolehdin ergonomiasta"), myös kuvauksella suunnitelmasta sekä huolehtimisesta. Puhuja rakentaa aktiivista toimijuutta suhteessa suunnitelmaan sekä huolehtimiseen, jotka voidaan ajatella välillisesti rakentuvat toimintaa tuottaviksi ominaisuuksiksi.

Aktiivista toimijuutta voidaan hahmottaa rakentuvan myös omaa terveystoimintaa ja omaa kehoa koskevassa puheessa. Esimerkiksi kahdessa seuraavassa katkelmassa haastateltavat haastateltavat kuvaavat *huomanneensa* jotain positiivisia toimintatapoja. H5 rakentaa tämän aktiivimuodossa ("oon huomannu") ja H4 puolestaan passiivimuodossa ("on huomannu"). Toiminta, jonka haastateltavat ovat huomanneet on alleviivattuna.

H5: Viime aikoina **oon huomannu**, että tämmönen offline-tila, et mielellään puhelin äänettömälle ja näpit irti tietokoneesta, et se on hyvä, et semmosta aikaa olis.

H4: Joo, koska sitten, et **on huomannu** sen, että mitä armollisempi mä oon itselleni, niin sitä parempaa työtä mä teen. Että se jos mä vedän itteni ihan ääri rajoille, niin sitten se päätöksen tekokyky ja stressinsietokyky on oikeastaan aika heikkoa.

Näissä katkelmissa huomaamiselle rakentuu terveystoiminnan kannalta positiivinen merkitys, ja huomaaminen ikään kuin implisiittisesti vahvistaa aktiivista toimintaa. Huomaamisen kautta näissä puheenvuoroissa rakennetaan ikään kuin yksilöllistä tietoa hyvästä terveystoiminnasta. Tiedolla ja tietämisellä rakennetaan aktiivisuutta myös epäonnistuneen terveystoiminnan kontekstissa. Esimerkiksi seuraavassa katkelmassa H16 kuvaa terveystoimintaansa ja kertoo tietävänsä ("sen...tiedostaa itekin") ettei kuvattu toiminta ole normatiivisen terveystiedon suositusten kaltainen ("se ei oikein hyvä elintapa oo"). Haastattelija on edellä kysynyt, minkälaisista ennaltaehkäisevistä työterveyshuollon palveluista yrittäjille voisi olla apua.

H16: No periaattees mä luulisin, että justiin saada motivaatiota siihen muuhunkin kuin työhön. Ja justiin elintapoihin ja tällasisiin. Koska sen nykyään tiedostaa itekin, että se ei oikein hyvä elintapa oo, et tosiaan

kupilla, kahdella aamulla lähet ja päivä saattaa mennä, jotta vois kahvilla käydä, hyvin harvoin syömässä, ja sitte illalla syöt. Pääsee just istuu ja sitte meet maaten ja aamulla sama rumba päälle.

Vaikka toimijuus haastateltavan selonteossa on muuten hyvin passiivinen, ”tiedostaa itsekin” rakentaa aktiivisuutta selontekoon. Tietoa, tietämistä ja ”tiedostamista” käsitellään vuorovaikutuksessa usein positiivisena asiana, ja siihen kytkeytyy ikään kuin implisiittisesti aktiivisuutta. Tämä havainnollistuu erityisen hyvin seuraavassa aineistokatkelmassa. H3 on kuvannut ihanteellista terveystoimintaa, jonka jälkeen haastattelija kysyy syitä sille, miksi tämä ei toteudu (”Mitkä on ne syyt...?”).

H: Mitä on ne syyt, minkä takia, tai sitten ei oo näin miten sää haluaisit?

H3: No just se rajallinen aika.

H: Onko mitään muita syitä kun se aika?

H3: Mä luulen, että on. Mut mä en varmaan niitä tiedosta. Koska jos mä tiedostaisin, niin mää varmaan muuttaisin sitä.

Haastateltava kertoo syyksi rajallisen ajan, jonka jälkeen haastattelija kysyy muita mahdollisia syitä (”Onko mitään muita syitä kun se aika?”). Haastateltava vastaa tähän kiinnostavasti *luulemalla*, että muita syitä on (”Mä luulen, että on.”), mutta rakentaa ”tiedostamisen” puutteen (”Mut mä en varmaan niitä tiedosta”) esteeksi toivotun kaltaiselle toiminnalle. H3:n selonteossa ”tiedostaminen” rakentuu ikään kuin edellytykseksi toiminnan muuttamiselle. Tässä katkelmassa ”tiedostamisen” puutteella kuitenkin pikemminkin vähennetään vastuuta omasta toiminnasta.

Tietoa omasta terveystoiminnasta käsitellään haastattelujen vuorovaikutuksessa usein antamalla sille positiivisia merkityksiä riippumatta siitä, kuvataanko sille varsinaista tavoiteltavaa terveystoimintaa tuottavaa luonnetta. Vaikka omaa terveystoimintaa koskeva tieto ei rakennu vielä sinänsä aktiiviseksi terveystoiminnaksi, sitä usein käsitellään vuorovaikutuksessa sellaisena. Tämä tulee ymmärrettäväksi, mikäli sen ajatellaan implikoivan muutosta.

Passiivista toimijuutta tuotetaan aineistossa paitsi kielellisillä valinnoilla, myös esimerkiksi sijoittamalla toimintaa tuottava syy puhujan hallinnan ulkopuolelle. Esimerkiksi seuraavassa katkelmassa H18 kuvaa normatiiviseen nähden haitallista asiantilaa (”*stressitaso...noussu*”) itsestään

ulkoisilla syillä, vieläpä nimeämällä nämä syyt eksplisiittisesti ulkoisiksi (”työkuorman kautta...”; ”ulkoisista syistä, eli asiakkaista”).

H: Joo. Katkonaine uni. Joo. Ooks sä huomannu nytte että tän jälkee, oisko tästä tullu mitään näiden muutosten jälkeen mitään eroo sun jaksamiseen tai vireystilaan? Onko se vaikuttanu, että oot tehny elintapamuutosta?

*H18: On se vaikuttanu positiivisesti. Mutta ihan viime aikoina niin taas toi **työkuorman kautta stressitaso on ulkosista syistä, eli asiakkaista**, johtuen noussu ja se taas näkyy sit kyllä.*

Passiivisessa toimijuudessa syy tai ominaisuus joka toimintaa tuottaa ei ole puhuja itse, vaan usein jokin yksilön ulkopuolinen, ympäristöön tai muihin ihmisiin liittyvä tekijä. Tällaisiksi ulkoisiksi syiksi rakennetaan usein työhön, asiakkaisiin, ajan puutteeseen, kiireeseen, perheeseen tai harrastuksiin liittyviä tekijöitä. Tavoiteltavaa toimintaa estäväksi syyksi voidaan toisaalta rakentaa myös yksilöön liittyviä tekijöitä, kuten seuraavissa katkelmissa H22 (arvostamisen puute), H17 (ADHD) ja H13 (boheemius).

H22: No, ehkä varmaan miulla ainakin itelläni, en varmaan arvosta sitä omaa sitä jaksamista ehkä riittävästi. Että mie oon aina sitä mieltä, että mie pystyn aina ittestäni viel enemmän puristamaan.

*H17: Joo, siis ihan ehattomasti oon samaa mieltä. Että ensinnäkin suurin osa **ADHD**:sta on hyvin useesti, et niillä on viivästynyt unirytmä tai jotain tällästä ja itellä on kans viivästynyt unirytmä, et mie meen siinä 00-03 välillä nukkumaan... [poistettu 12 riviä vuorokausirytmistä ja yrittäjyydestä]*

*H13: Niin. Tämä onkin hyvä kysymys koska en oo yhtään varma tekisinkö toisin. Se vaan, et se arki vois olla sillon jotenkin lunkimpaa, et ois enemmän ehkä loppoaikaa ja muuta, mut mä luulen, et en mä silti esimerkiks söis säännöllisesti. Tai niinkun mä sanoin, et mä elän nyt semmosta tavoitteellisinta mitä ikinä niin mä oon aina ollu kumminkin jossain määrin jonkunlainen semmonen **boheemi**, et ei se nukkumaan meno oo ollu niin tärkeä. [poistettu 6 riviä hektisestä elämäntilanteesta ja terveystoiminnasta]*

Näissä katkelmissa itseen liittyviä seikkoja tuotetaan ikään kuin syinä aktiivisen toimijuuden puutteelle. Itseen liittyvät tekijät konstruoidaan näissä esimerkeissä yksilöllisen hallinnan ulkopuolelle, jolloin puhujaa ei voida pitää vastuullisena tästä toiminnasta. Toisaalta, myös itsen ulkopuolisia syitä voidaan rakentaa hallinnan piiriin, kuten seuraavassa katkelmassa. Vaikka kiireeseen ja ajan puutteeseen liittyvät syyt rakennetaan aineistossa usein itsestä ulkoisiksi sekä

hallinnan ulkopuolelle, H5 rakentaa tässä hallittavuutta suhteessa ajan puutteeseen. Hän on edellisessä vuorossaan kertonut opiskelevansa yrittäjyyden ohella.

H: Mikä sitä tukisi ja edesauttaisi, että se toteutuis se tavallaan ihanteellisin tapa hoitaa terveyttä?

H5: No varmaan se on jonkun verran paljon omasta asenteesta kii ja sit siitä myös, et sille pitäis ihan oikeesti varata kalenterista aikaa.

H5 rakentaa ajan puutteen ikään kuin potentiaalisesti hallittavaksi, ja aktiivinen toimijuus rakentuu ikään kuin potentiaalisesti hallittavissa olevana ratkaisumahdollisuutena (ajan varaaminen kalenterista). Aktiivista toimijuutta tuotetaan haastattelujen vuorovaikutuksessa usein myös tällaisten hypoteettisten ratkaisujen avulla. Näissä aktiivinen toimijuus rakentuu samaan tapaan kuin ”tiedostamisen” avulla, eli tiedossa oleva ratkaisu ikään kuin implikoi tai mahdollistaa aktiivista toimijuutta tulevaisuudessa.

Haastattelujen vuorovaikutuksessa aktiivista ja passiivista toimijuutta paitsi tuotetaan eri tavoin, niillä myös tuotetaan erilaisia toimintoja. Selonteissa epäonnistuneesta terveystoiminnasta haastateltavat hyödyntävät useammin passiivista toimijuutta. Passiivisen toimijuuden avulla vähennetään usein selontekovelvollisuutta ja vastuuta omasta terveystoiminnasta rakentamalla toimintaa tuottava syy yksilön hallinnan ulkopuolelle.

Aktiivinen toimijuus puolestaan rakentuu haastattelun vuorovaikutuksessa tavoiteltavaksi, ja sekä haastattelija että haastateltavat rakentavat tätä normatiivisuutta. Aktiivisen toimijuuden normatiivisuus hahmottuu haastattelun vuorovaikutuksessa parhaiten epäonnistuneen terveystoiminnan konteksteissa. Esimerkiksi seuraavassa aineisto-otteessa H20 korjaa toimijuuttaan oma-aloitteisesti passiivisesta (litteraatissa merkintä 1) aktiiviseksi (litteraatissa merkintä 2).

H: Joo. Eli aika kokonaisvaltasesti ymmärrät sen terveyden? Jos ymmärrän nyt oikein?

*H20: Joo. Mut **mä oon vaan niin laiska** (1) tekemään täl hetkel sen eteen mitään, et se harmittaa. Tai en laiska, mut et en vaan saa tällä hetkellä sillee, et kyl mä paljon pohdin näitä asioita mielessäni (2) kans, et ei se niin ku oo vaan sitä, et koittaa jättää niitä taka-alalle.*

H20 tuottaa selonteossaan myöntymisen jälkeen tunnustuksen epäonnistuneesta terveystoiminnasta, ja selonteossaan sijoittaa ensin syyn itseensä (*"mä oon vaan niin laiska..."*), mutta korjaa toimijuutta tämän jälkeen aktiiviseksi (*"Tai en laiska, ...kyl mä paljon pohdin näitä asioita mielessäni..."*).

Haastateltava tuottaa vuorossaan myös kiinnostavasti passiivisuudelle ikään kuin sisäisen intention tai motiivin (*"...koittaa jättää niitä taka-alalle"*), jota hänellä ei itsellään ole. Haastateltava rakentaa aktiivisuutta tässä ikään kuin luomalla aktiivisen kategoriseksi vastinpariksi passiivisen sijaan jonkinlaisen intentionaalisen negatiivisen, josta irtisanoutumalla hän kategorisoi itsensä aktiivisuutta tavoittelevaksi. Lisäksi haastateltava asemoituu passiiviseen toimijuuteen pitäen sitä haitallisena (*"...et se harmittaa."*), sekä lieventää passiivisuutta tuottamalla sen väliaikaiseksi (*"tällä hetkellä"*).

Aktiivisen toimijuuden normatiivisuutta rakennetaan kuitenkin yhtäältä myös haastattelijan toimesta. Kun haastateltavat kuvaavat passiivista toimijuutta haastattelijalla esittää usein lisäselontekopyynnön, jolla hän implikoi edeltäneen selonteon puutteellisuutta. Esimerkiksi seuraavassa hieman pidemmässä aineistokatkelmassa haastattelijalla sekä haastateltava neuvottelevat aktiivisesta ja passiivisesta toimijuudesta. Haastattelijalla esittää kysymyksen yrittäjyyden yhteydestä elintapoihin, työstä palautumiseen ja työkykyyn. H1 tuottaa vastauksessaan selonteon, jossa hän rakentaa toimijuuden passiiviseksi.

H: Joo. No sitten, jos miettii esimerkiks yrittäjyyden yhteyttä elintapoihin ja työstä palautumiseen niin ja työkykyyn niin huomaaks sä, että vaikuttaako yrittäjyys esimerkiks palautumiseen? Onko niissä jotain semmosta syy-seuraussuhdetta?

*H1: **En mä oikein**, no mun on vaikee sanoo, kun sitä oikein rehellistä palkkatyötä ei oo ollu, että miten siellä elämä sujuu mutta. Ja sit se, että mun omat askareeni on yleensä pois kotoa. Eli sillan, kun mä olen töissä niin mä oon hyvin harvoin kotona. Me painetaan pitkää päivää se 12 tuntia, se minimityöpäivä mitä tehdään niin en mä, miten mä sanosin, kyl se, ei se palautuminen, jos mä olisin kotosalla niin sit siel tulis vielä ne omat kotiaskareet ja muuta siihen hommaa mukaan niin kyl mä luulen, että tällöinen **minun tapauksessani niin se palautuminen on hyvin helppoa** työpäivän päätteeksi.*

Haastattelijan kysymys (*"huomaaks sä..."*) preferoisi vastaukseen jälkijäsenekseen aktiivista toimijuutta implikoivaa *huomaan*, mutta haastateltava vastaa kieltävästi (*"En mä oikein"*). Lisäksi H1 kuvaa normatiiviseen nähden poikkeavaa, haitalliseksi miellettyä toimintaa (*"Me painetaan pitkää päivää se 12 tuntia"*) eikä merkitse tätä. Lisäksi haastateltava rakentaa kuvauksen palautumisesta passiivimuotoisella rakenteella.

Haastattelija käsittelee H1:n selontekoa puutteellisena ja pyytää haastateltavalta kokemuksellista selontekoa. Haastattelija muotoilee kysymyksessään sekä passiivisen toimijuuden (*"Miten se tapahtuu"*, litteraatissa merkitty 1) sekä aktiivisen toimijuuden (*"miten sä siirryt...palautumismoodiin?"* litteraatissa merkitty 2). Haastateltava hylkää muotoilun aktiivisesta toimijuudesta.

H: Miten se tapahtuu(1) tai miten sä siirryt(2) siitä työstä siihen palautumismoodiin?

H1: No ei siihen oikeestaan tartte siirtyä. Se on, kun työmaan ovi pistetään kiinni niin ne on vaan oppinu jättämään sinne.

H: Joo.

Haastateltava vastustaa aktiivista toimijuutta (*"No ei siihen oikeestaan tartte siirtyä..."*), ja rakentaa selonteossaan passiivista toimijuutta (*"Se on, kun työmaan ovi pistetään kiinni niin ne on vaan oppinu jättämään sinne."*). Tässä toimijuus suhteessa terveystoimintaan (palautuminen) rakentuu ikään kuin automaattiseksi toiminnoksi, joka tapahtuu "itsestään" eikä niinkään seurauksena jostain puhujaan liittyvästä ominaisuudesta. Haastateltava jatkaa vielä selontekoaan.

H1: Kyl me jutellaan töistä paljon vapaa-ajallakin, sanotaan nyt niin sanotusti rehellisen työpäivän jälkeen ja niinku tehdäänkin välillä työaskareita, mut ne ei tunnu vaan työltä.

Haastateltava jatkaa passiivisen toimijuuden rakentamista suhteessa omaan palautumiseensa (*"...ne ei vaan tunnu työltä."*), eikä myöskään merkitse normatiivisen terveystiedon viitekehyksen mukaisesti työn tekemistä vapaa-ajalla ongelmalliseksi. Haastattelija käsittelee selontekoa edelleen puutteellisena, ja ehdottaa kuvaukseen uudelleen aktiivista toimijuutta (*"...että osaa vetää sen rajan..."*). Haastateltava vastustaa aktiivista toimijuutta jälleen.

H: Niin, eli siinä on siis jonkinlainen sellanen, että osaa vetää sen rajan työpäivän päätyttyä?

H1: Se vaan jollakin tavalla katkee, et ei siinä niinku oo mitään semmosta. Ei siihen oo mitään konstiä, eikä ne haittaa yöunia. Kun sovitaan, että lähdetään töistä niin sillon ne suurimmat murheet jää just siihen.

Haastateltava rakentaa passiivista toimijuutta edelleen passiivimaisilla rakenteilla (*"Se vaan jollakin tavalla katkee"*; *"Ei siihen oo mitään konstii..."*; *"Kun sovitaan että lähdetään töistä niin silloin ne...jää just siihen"*). Toimijuus rakentuu tässä selonteossa pikemminkin sosiaalisen ja fyysisen ympäristön kautta (*"Kun sovitaan että lähdetään..."*; *"ne suurimmat murheet jää just siihen"*). Haastattelija ei vielääkään hyväksy selontekoa passiivisesta toimijuudesta, vaan tekee uuden ehdotuksen, jossa aktiivinen toimijuus rakentuu oppimisen kautta (*"et sä oot oppiny tän?"*).

H: Niin ja olis tää niin, että tää ei kuitenkaan aina oo ollu tällä lailla vaan et sä oot oppinu tän?

H1: Kyl tässä on joutunu opettelemaan, et kun vertaa sitä vanhaa elämää, kun asuttiin samalla paikkakunnalla missä oli oma firma ja työpiste ja muut niin kyl siel välillä joutu murehtimaan vähän niistä askareista. Lähettiin vähän ehtoosta lisää, uudestaan tekee töitä, kun tuli semmonen olo, et ei ne lopu kesken. Tai siis sillai, et niitä ei saa valmiiks, mut tällä hetkellä mulla ei oo semmosta ongelmaa.

H: Se kuulostaa oikein positiiviselta asialta.

Haastateltava hyväksyy ehdotuksen oppimisesta, mutta muotoilee sen haastattelijan ehdotusta passiivisemmaksi (*"joutunu opettelemaan"*). Tässä toimintaa (oppiminen) tuottaviksi syiksi tuotetaan yksilön ulkopuolisia, ympäristöön liittyviä tekijöitä. Muutoksen kuvaamisen myötä haastateltavan nykyiselle asiantilalle rakentuu kuitenkin aktiivisuutta sen johdosta, että se on ikään kuin aikaisempaan asiantilaan nähden muuttunut ja kehittynyt. Tämän jälkeen haastattelija hyväksyy selonteon, ja osoittaa hyväksyntää eksplisiittisesti (*"Se kuulostaa oikein positiiviselta asialta."*). Tässä haastattelun pitkäkössä toimintajaksossa haastattelija ilmaisee passiivisen toimijuuden selontekojen puutteellisuutta, ja hyväksyy selonteon vasta, kun siihen rakentuu jonkinlaista aktiivisuutta – *muutosta*.

Aktiivista toimijuutta ja sen ihannetta rakennetaan haastattelun vuorovaikutuksessa siis monella eri tasolla, niin kielellisillä käytänteillä kuin puheen merkityssisältöjen avulla. Sekä haastateltavat että haastattelija orientoituvat usein tähän aktiivisen toimijuuden normatiivisuuteen. Haastattelijalla on kuitenkin keskeinen rooli normatiivisuuden tuottamisen näkökulmasta, sekä toisaalta myös mahdollisuus tähän, sillä vuorovaikutusjaksojen valmiiksi tuleminen ja haastattelun eteenpäin vieminen ovat lopulta paitsi hänen vastuullaan, myös hänen hallinnassaan (ks. Ruusuvoori & Tiittula 2017, 46–47).

5.4 Neuvottelu toimijuudesta

Kuten edellisessä alaluvussa näytin, haastattelun osapuolet usein paitsi rakentavat toimijuutta aktiiviseksi monin eri tavoin, toimijuutta muovataan sellaiseksi myös selontekojen ja toimintajaksojen edetessä. Aktiivisen toimijuuden ihanne tulee usein näkyväksi juuri haastattelijan toimesta, sillä haastateltavien aktiivisen toimijuuden selontekoja ei käsitellä vuorovaikutuksessa ongelmallisina. Haastateltavat korjaavat toimijuuttaan usein aktiiviseksi, kun haastattelijä implikoi selonteon puutteellisuutta. Haastattelijä tekee näin paitsi lisäselontekopyynnöillä, myös formuloinnin avulla. Formulaatioissa hän laajentaa kysymys-vastaus-kuittaus sekvenssirakennetta, ja ehdottaa merkitystä haastateltavan edellä sanomalle (ks. Peräkylä 2019, 262–263).

Seuraava katkelma alkaa sillä, että haastattelijä muotoilee ensin työstä palautumista koskevan kysymyksensä kahdella tavalla niin, että ensimmäisessä toimijuus on aktiivista (*”Mitkä on sun palautumisen keinoja?”*), ja toisessa passiivisempaa (*”Miten sä palaudut sun työstä?”*). Palautumiskeinoja ehdottava selonteko voidaan ajatella aktiiviseksi siten, että palautumista tässä ehdotuksessa tuottavat nämä välineelliset palautumisen *keinot*, joita haastateltava käyttää. Toimintaa tuottaisi tässä siis haastateltava näiden palautumiskeinojen kautta. Jälkimmäisessä muotoilussa toimijuus on passiivisempaa, eikä se välttämättä odota vastaukseen aktiivimuotoisia verbejä.

H: Mitkä on sun palautumisen keinoja? Miten sä palaudut työstä?

H3: No mää mielelläni luen ja saatan vaan olla ja istua ja katsella ja kuunnella ja jutella lasten kanssa. Soitella kavereille, mää en hirveen usein kavereita ehdi näkemään, mut kyl mää niille soittelen sitte kuitenkin ja yritän pitää muuten yhteyttä.

Haastateltavan vastaus voidaan tulkita näistä kahdesta muotoiluista vastaukseksi jälkimmäiseen, passiivisempaan muotoiluun. Haastateltava ei jäsennä toimintoja *keinoiksi* (esim. nukkuminen, lukeminen, istuminen), vaan toimijuus rakentuu näissä toiminnoissa (*”...saatan vaan olla ja istua ja katsella ja kuunnella ja jutella lasten kanssa.”*) verrattain passiiviseksi. Haastateltava ei ikään kuin ole itse syy tälle toiminnalle, vaan toiminta *”saattaa vaan”* tapahtua. Haastateltava kuitenkin korjaa toimijuutta hieman aktiivisemmaksi selonteon lopussa (*”kyl mää...soittelen...ja yritän pitää muuten yhteyttä”*). Tämän jälkeen haastattelijä formuloi haastateltavan selonteossaan tuottamaa palautumista.

H: Eli, semmonen vastapaino sille työlle se sosiaalinen verkosto ja ystävät ja sit myös se kotona olo. Nekö, oisko, ymmärsinks mää oikein, oisko ne sun palautumisen keinot?

H3: Joo, kyllä. Toki nukkuminenkin on varmaan yks palautumiskeino. Et kyl mä, jos mää koen jotenkin olevani tosi väsyny, niin sit mää saatan nukkua ihan tosi pitkät unet. Kun mun pienempi lapsi kuitenkin vielä nukkuu helposti kellon ympäri, niin sit mää saatan todeta itsellenikin, että minäpä nukun kans, että enpä nyt laita kelloa soimaan.

Haastattelija nimeää uudelleen haastateltavan kokemuksellisessa selonteossa tuottamia toimintoja (*sosiaalinen verkosto, ystävät, kotona olo*), ja ehdottaa näitä palautumiskeinoiksi. Tällaisen formuloinnin on esitetty kutsuvan laajennettuun hyväksyntään tai hylkäämiseen ja formuloinnin arviointiin (Peräkylä 2019, 262). Haastateltava hyväksyy ehdotuksen, ja laajentaa tätä vielä kuvauksella unesta palautumiskeinona.

Aktiivisesta ja passiivisesta toimijuudesta neuvotellaan haastattelun vuorovaikutuksessa paitsi haastattelijan tekemien formulaatioiden kautta, myös esimerkiksi refleктоivassa puheessa. Haastattelijan avoimet kysymykset (miten, millainen) sekä tulevaisuusorientoituneet kysymykset voidaan hahmottaa reflektion kannustaviksi (ks. Poskiparta, Kettunen & Liimatainen 1998, 686–688). Refleктоiva puhe (*self-reflective talk*) voidaan hahmottaa pääpiirteissään havainnoivaksi, arvioivaksi tai tulkinnalliseksi asemoitumiseksi suhteessa omaan toimintaan tai kokemukseen (ks. Logren 2019, 59).

Refleктоivassa puheessa käsitellään usein haitalliseen terveystoimintaan liittyviä syitä, sekä toisaalta myös ratkaisuja tai niiden mahdottomuutta. Syitä ja seurauksia eksplikoidaan usein kausaalisten syy-seuraussuhteiden avulla. Esimerkiksi seuraavassa katkelmassa H12 rakentaa syitä toiminnalleen. Haastattelija on kysynyt edellä ihanteellista tapaa huolehtia terveydestä, sekä sitä miten se eroaisi nykyisestä. Kausaalisten syy-seuraussuhteiden ketju on merkitty litteraattiin (1, 2, 3).

*H12: No kyl mie liikkusin enemmän, olisin ulkona enemmän ja urheilisin enemmän. Et nyt se jää vähän siihen et pikkasen liian pitkää työpäivää (1) ja sit on pikkasen liian nälkä (2) ja sit kun syö ni sit väsähtää vähän (3). Et se on se mitä lisäksiin kyllä, sitä liikuntaa. **Eikä se oo siitä etteikö tietäis** tai tarvis jotain tukiryhmiä siihen tai jotenkin en oo niin ryhmäliikuntaihminen. Et enemmän **se on pitkiä kävelyitä tai tommosia**, mut nyt on nää tavallaan elämän ruuhkavuodet vaikka ei mulla lapsia, omaa perhettä sillä tavalla oo. Mut toi vanhempien sairastelu on et se vie jostakin aina pois ja sit toisaalta nois [harrastustoiminnassa]oon lupautunut toisille ni*

silloin sieltä ei tingi niin paljon. Et se on se oma yksinkäytetty aika mistä tinkii, oma [harrastus] ja oma liikunta on se mistä on helpompi, ei tarvi kenellekkään perustella jos siitä tinkii.

Haastateltava rakentaa tavoiteltavaa toimintaa estävät toiminnot kausaalisen syy-seuraussuhteiden ketjun avulla (*liian pitkä työpäivä -> liian nälkä -> kun syö, väsähtää*). Hän tuottaa aktiivista toimijuutta rakentamalla tietoa koskien haitallisen tilanteen mahdollista ratkaisua (*"Eikä se oo siitä etteikö tietäis...se on pitkiä kävelyitä tai tommosia"*). Lisäksi hän rakentaa aktiivisuutta kuvaamalla, ettei tarvitse ratkaisuksi ikään kuin tukea tai apua (*"Eikä se oo...tarvis jotain tukiryhmiä...en oo niin ryhmäliikuntaihminen"*). Vaikka H12 sijoittaa selonteon edetessä syyn itsensä ja hallintansa ulkopuolelle ja rakentaa näin passiivista toimijuutta, selonteossa kuitenkin rakennetaan kiinnostavasti aktiivisuutta ikään kuin tietona omasta toiminnasta ja siihen vaikuttavista syistä. Haastateltava ikään kuin osoittaa kompetenssia aktiivisesta toimijuudesta ratkaisujen ja syiden eksplikoinnin kautta. Lisäksi aktiivisen terveystoimijuuden esteeksi rakentuu ikään kuin aktiivinen toiminta jollakin muulla elämän alueella (harrastustoiminta, vanhemmat).

Myös seuraavassa aineisto-otteessa haastateltava tuottaa reflektivoivaa puhetta vastauksena haastattelijan tulevaisuusorientoituneen kysymykseen. Haastateltava on edellä kertonut alallaan olevan työasentoihin liittyviä haasteita.

H: Miten sä näet sitten tulevaisuuden sun terveyden kannalta?

*H8: No, tietenkin varsinkin eläinpuolella **ne työasennot nyt on välillä vähän**, niihin ei aina pysty vaikuttamaan (1) ja niin edelleen (2). Sitä olen **miettinyt**, että tekeekö sitä vielä, kun alkaa olla lähemmäs kuusikymppinen, niin noinko sitä mahtaa tehdä sitä työtä enää siinä vaiheessa. Ainakaan niin kuin ihan sama tavalla kuin tänä päivänä. Että siinä mielessä siihen ehkä tarvii jotain ratkaisuja mieltä tässä tulevaisuudessa.*

H8 kertoo työasentoihin liittyvästä ongelmasta (*"ne työasennot nyt on välillä vähän"*) reflektoiivan puheen käytänteillä. Haastateltava rakentaa kiinnostavasti kausaalista syy-seuraussuhteiden ketjua muistuttavan kuvauksen (merkitty litteraattiin 1, 2), joissa sijoittaa syyn hallintansa ulkopuolelle. Tämän jälkeen hän kuitenkin rakentaa aktiivista toimijuutta kuvauksella siitä, että hän on miettinyt ongelmaa ja sen seurauksia (*"olen miettinyt...noinko sitä mahtaa tehdä sitä työtä enää siinä vaiheessa"*), sekä rakentamalla ongelman potentiaalisesti ratkaistavaksi. Hän kuitenkin sijoittaa ratkaisun tulevaisuuteen (*"tarvii...mieltä tässä tulevaisuudessa"*). Vaikka ratkaisu ei rakennu

puheenvuorossa välittömästi saatavilla olevaksi, se kuitenkin tuottaa puheenvuorossa aktiivista toimijuutta.

Kuten myös tässä esimerkissä, reflektioivassa puheessa käsitellään usein haitallista terveystyötytymistä ja ratkaisuja niihin. Reflektioivien puheenvuorojen vuorovaikutuksellinen tehtävä ei kuitenkaan usein ole ongelman ratkaisu, vaan sillä voidaan hahmottaa rakennettavan jonkinlaista ikään kuin potentiaalisesti aktiivista ja kompetenttia toimijuutta ongelmien ratkaisuun. Tällainen reflektioiva puhe hahmottuu aineistossa erityisen kiinnostavaksi, ja puheenvuorojen voidaan ymmärtää rakentavan kontekstissaan ikään kuin vakuuttelua siitä, että puhuja on kykenevä ratkaisemaan ongelman ja toimimaan aktiivisesti ratkaistakseen ongelman. Syiden eksplikoinnin merkitys hahmottuu kontekstissaan pikemminkin osoitukseksi tietynlaisesta rationaalisesta ja reflektioivasta, kompetentista toimijuudesta.

5.5 Aktiivisen toimijuuden vastustus

Haastattelujen vuorovaikutuksessa toimijuudesta käytävä neuvottelu kytkeytyy myös muunlaiseen vastustukseen. Haastattelujen vuorovaikutuksessa vastustuksen ja neuvottelun jaksot alkavat rakentumaan usein kohdissa, joissa haastattelijan toiminta implikoi *syyttämistä* (vrt. *blaming*). Esimerkiksi seuraavassa katkelmassa haastattelijan pitää haastateltavaa selontekovelvollisena siitä, ettei normatiivisen terveystiedon mukainen toiminta toteudu, vaikka haastateltava on kertonut tietävänsä minkälaista tämä tavoiteltava toiminta on, ja kertonut ettei puutteellinen toiminta johdu ulkoisista tekijöistä (kiireestä). Haastattelijan kysymys ”*Osaaksä yhtään analysoida ittees että mikä siinä ois?*” voidaan tulkita kannustukseksi reflektioon, mutta samalla se voidaan tulkita myös syytöstä implikoivaksi.

*H: Mun on pakko tarttua tähän kun sä oot kahesti nyt sanonut, että **sä tiedät miten pitäis syödä**, mutta se ei toteudu ja **se ei tavallaan johdu siitä kiireestä** koska et usko että se toteutus vaikka oliskin aikaa niin tiiäks sä mikä se syy sit tavallaan on, et miks se ei toteudu koska on tosi yleistä tämmönen, että tiedetään miten pitäis toimia mut se ei toteudu? Osaaks sä analysoida yhtään ittees, että mikä siinä ois?*

H13 vastaa tähän laajennetussa puheenvuorossa, jossa hän sijoittaa syyn ensin itseensä (esim. ”...*mua ei huvita...*”, ”...*tietynlainen laiskuus...*”), mutta jatkaa selontekoa ja muovaa toimijuuttaan aktiiviseksi rakentamalla toimintansa valinnaksi (”...*mä haluun nukkuu...*”, ”...*mä pystyisin siel*

aivan hyvin...”) – haastateltava siis ikään kuin *pystyisi* toimimaan normatiivisen terveystiedon suositusten mukaisesti, mutta hän *valitsee* toimia jollakin toisella tavalla. Tämän jälkeen hän rakentaa vastustusta suhteessa normatiiviseen terveystietoon ensisijaistamalla kokemuksellista tietoa (*esim. ”...mä en koe sitä ehkä jotenkin tarpeelliseksi...”; ”...ei ehkä ite koe sitä niin, et se välttämättä muuttaa mitään tai on parempi...”; ”...melkein mä väittäisin, et mun tyyli on parempi...”). Olen jakanut puheenvuoron neljään osaan näiden eri toimintojen hahmottamisen helpottamiseksi.*

H13: No ainakin mä huomaan, et mua ei huvita tehdä vaik ruokaa. Mä tiedän, et jos mä paistasin itelleni tos jonkun jutun niin se ois paljon parempi, kun joku muu ratkasu, mutta ainakin se on tietynlainen laiskuus tai semmonen, et ei huvita. (1)

Esimerkiks aamupalassa niin mä en jaksa herää himas niin aikasin, et mä söisin. Mä haluun nukkuu siihen, et mä suunnilleen lähen suoraan ovesta ja sit kun mä meen duuniin niin mä pystysin siel aivan hyvin syömään ja tekee hyvän aamiaisen, ja mä välil teenkin sen, mutta (2)

mä en koe sitä ehkä jotenkin tarpeelliseksi. Jotenkin mul oon tarmoo siin heti tarttuu duuneihin ja tehdä niitä. Ja ehkä siinä on sit myös se semmonen, et ei varmaan sit täysin allekirjota sitä, että asiat vois olla paremmin kuitenkin vaik tietää mitä suositellaan ja mitkä on suositukset, ***mut ehkä ei ite koe sitä niin, et se välttämättä muuttaa mitään tai on parempi.*** Niin, ehkä siin on tommonen. Ehkä siinä on myös se, kun ***kyseenalastaa muutenkin ehkä ravintosuosituksii***, et en mä nyt tiedä onks ne nyt kaikki ihan oikein ja se, et jos joku nyt syö jotain sokeroituu jogurttia ja muroja aamupalal niin melkein mä ***väittäisin, et mun tyyli on parempi***, kun sit semmonen höttöhiilareitten vetäminen. (3)

Niin. Ehkä tos on niitä asioita. En mä nyt tiedä mitä mä sanoin, mutta joo. (4)

Haastateltava siis aloittaa selonteon sijoittamalla syyn itseensä (1), ja omaan passiiviseen toimijuuteen (*”mua ei huvita”; ”tietynlainen laiskuus*). Hän kuitenkin muovaa toimijuutta selonteon edetessä ja rakentaa sen valinnan (2) kautta aktiiviseksi. Terveystoiminnan syyksi rakentuu normatiivinen terveystieto itsessään (3), joskin haastateltava pehmentää tätä useamman kerran (*ehkä, varmaan, välttämättä, melkein*). Hän päättää vuoron vastuuta vähentäväksi tulkittavaan *”En mä nyt tiedä mitä sanoin...”,* sekä merkitsee puheenvuoron lopettamista *”...mutta joo.” (4).*

Vaikka puheenvuoron lausahdus ”en mä nyt tiedä” voitaisiin tulkita Edwardsin (2005b) jäsennyksiä mukailleen pikemminkin retoriseksi kuin kognitiiviseksi, haastattelija kuitenkin käsittelee sitä kognitiivisen tavoin, ja muotoilee tiivistyksen haastateltavan selonteossa rakentamista syistä.

Haastattelija ei kuitenkaan tuota muotoilussaan syy-seuraussuhteita, joita haastateltava on edellä selontekoonsa tuottanut (normatiivisen terveystiedon puutteellisuus on syy toteutumattomalle terveystoiminnalle), vaan kaksi syytä irrallisina (*laiskuus, kyseenalaistaminen*).

H: Sä sanoit sen, osittain laiskuudesta johtuu ja sitten se kyseenalaistaminen. Ne oli ehkä ne.

Haastattelija tekee haastateltavan puheenvuorosta formuloinnin, jossa hän tuottaa kaksi syytä (laiskuus, kyseenalaistaminen). Vaikka haastateltavan selonteossa laiskuudelle rakentuu syy (normatiivinen terveystieto itsessään), haastattelija ikään kuin sivuuttaa tämän. Haastattelijan muotoilu ”*kyseenalaistaminen*” voidaan tulkita myös yksilöön sijoittuvaksi. Haastateltava ei hyväksy haastattelijan tulkintaa sellaisenaan, vaan korjaa sitä uudella kokemustietoa ensisijaistavalla selonteolla. Haastattelija ei osoita eksplisiittisesti hyväksyntää, mutta ei kuitenkaan seuraavassa vuorossaan enää vastusta haastateltavaa. Kuten Heritage. & Raymong (2006) ovat huomauttaneet, kokemuksellisia selontekoja on vuorovaikutuksessa hankalaa vastustaa, sillä toisella osapuolella ei ole niihin episteemistä pääsyä.

H13: Joo ja varmaan siinä on sitten se, et jos kokis selkeesti, että mä oon vaik tehokkaampi tai mä voin paremmin, jos mä syön sen aamupalan, mut kun ite ei ehkä sitten kumminkaan nää siin sitä hirveetä eroa toiminnalle.

H: Niin. Yksilöllisiäähän me kaikki ollaan ja ne ravintosuositukset ei välttämättä jokaiselle yksilölle käy.

Tätä edellä esitettyä aineistokatkelmua voidaan tulkita haastattelukontekstin reunaehtojen kautta. Haastateltava orientoituu kontekstuaaliseen moraalisuuteen vuorovaikutustoiminnan tasolla (tuottaa haastattelijan pyytämän analysoivan selonteon koskien itseään), mutta rakentaa siinä vastustusta kyseenalaistamalla normatiivisen terveystiedon viitekehyksen. Tämä vastustus voidaan tulkita seuraukseksi haastattelijan syytöstä implikoivasta toiminnasta.

6. Yhteenveto

Tarkastelin analyysissä sitä, minkälaista toimijuutta haastattelujen vuorovaikutuksessa rakennettiin terveyteen, hyvinvointiin, työstä palautumiseen ja elintapoihin liittyen. Haastattelujen vuorovaikutuksessa tutkimushankkeen käsitykset, sekä myös laajempi instituutioitunut terveystieto rakennettiin tavoiteltavaa toimintaa määrittäväksi normatiiviseksi viitekehyyksi, ja tätä tiedon viitekehystä käsiteltiin *moraalisena*. Sekä haastattelija että haastateltavat orientoituivat tähän kontekstuaaliseen moraalisiin käsittelemällä poikkeamia siitä selontekovelvollisuuden alaisena. Haastateltavat rakensivat tätä normatiivisuutta esimerkiksi asennoitumista kuvaavien verbien avulla, sekä myös määrittämällä toimintaa eksplisiittisesti hyväksi tai huonoksi. Myös haastattelija rakensi moraalisuutta esimerkiksi kehujen kautta. Haastateltavilta odotettiin myös kokemuksellisia selontekoja, jotka rakensivat ikään kuin evidenssiä tavoiteltavan toiminnan toteutumisesta käytännössä.

Näissä terveystoiminnasta tuotettavissa selonteoissa käsiteltiin ja hallinnoitiin erityisesti toimijuutta. Toimijuuden konstruoinnin kautta haastateltavat hallinnoivat vastuuta omasta terveystoiminnastaan, sekä käsitelivät suhdetta moraaliseen käsiteltävään terveyteen ylipäättään. Tutkimushaastattelun kontekstissa toimijuutta käsiteltiin erityisen moraalisenä, ja aktiivista toimijuutta käsiteltiin normatiivisena. Aktiivinen toimijuus rakennettiin usein tavoiteltavaksi, ja tuotettiin hyvin moninaisilla käytänteillä. Aktiivista toimijuutta ei rakennettu pelkästään lingvistikalla valinnoilla (kuten aktiivilla ja passiivilla), vaan toimijuuden aktiivisuus hahmottui myös puheessa tuotettujen merkityssisältöjen kautta (vrt. Peräkylä 1992, 270; Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 3–49). Vaikka epäonnistunut terveystoiminta voitiin passiivisen toimijuuden avulla konstruoida hallinnan ulkopuolelle, selonteoissa rakennettiin usein kuitenkin aktiivista toimijuutta jollakin tavalla, esimerkiksi rakentamalla nykyinen tila poikkeukseksi, tai rakentamalla aktiivinen toimijuus jollakin muulla tavoin potentiaalisesti mahdolliseksi.

Sekä haastateltavat että haastattelija pyrkivät usein muovaamaan toimijuutta aktiiviseksi selontekojen ja vuorovaikutuksen toimintajaksojen edetessä. Haastattelija esimerkiksi kannusti haastateltavia reflektoivaan puheeseen, ja teki haastateltavien selonteoista formulaatioita, joissa hän muovasi toimijuutta aktiiviseksi. Haastateltavat puolestaan muovasivat toimijuutta aktiiviseksi esimerkiksi reflektoivassa puheessa ja sille tyypillisten käytänteiden kautta. Reflektoivissa käytänteissä haastateltavat attribuivat toimintaansa kausaalisten syy-seuraussuhteiden avulla.

Haastatteluaineistossa kuitenkin kiinnostavaksi muodostui se, että reflektioivilla käytänteillä tuotettiin usein ikään kuin mahdollisuutta aktiiviseen toimijuuteen. Sen sijaan että haastateltavat olisivat reflektioivan puheen avulla saavuttaneet uutta tietoa toimintansa syistä, haastateltavat korostivat erityisellä tavalla tiedollista kompetenssiaan. Tavoiteltavaa toimintaa ei siis rakennettu johtuvaksi puutteellisesta tiedosta tai passiivisesta toimijuudesta. Reflektioivilla prosesseilla haastateltavat ikään kuin rakensivat ideaaliin, aktiiviseen toimijuuteen vaadittavat kognitiiviset prosessit näkyväksi. Aktiivista toimijuutta myös vastustettiin haastattelujen vuorovaikutuksessa. Haastateltavat vastustivat aktiivista toimijuutta erityisesti silloin, kun haastattelija implikoi sen avulla syytöstä.

7. Pohdinta

Yrittäjyyteen ja toimijuuteen liittyvässä kulttuurisessa keskustelussa käsitellään usein aktiivisen toimijuuden ihannetta, ja se jäsenetään usein jonkinlaiseksi yksilön sisäiseksi ominaisuudeksi tai opeteltavissa olevaksi taidoksi. Olen tässä tutkimuksessa tarkastellut toimijuuden rakentumista vuorovaikutuksen näkökulmasta – sitä miten toimijuutta muovataan ja miten siitä neuvotellaan vuorovaikutuksen konteksteissa. Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut toimijuuden rakentumiseen liittyviä vuorovaikutuksellisia prosesseja, ja sitä miten toimijuutta ei vain ikään kuin neutraalisti kuvailla, vaan miten siitä tuotetuilla faktuaalisiksi konstruoiduilla kuvauksilla myös *tehdään* vuorovaikutuksessa erilaisia toimintoja.

Vaikka tutkimani terveyttä, työkykyä ja työstä palautumista koskevan tutkimushaastattelun vuorovaikutuskonteksti on erityinen, voidaan havaintojeni valossa kuitenkin pohtia myös kriittisesti näkökulmia, joissa niin kutsuttua yrittäjämäistä toimijuutta käsitellään ainoastaan yksilön sisäisinä ja kognitiivisina toimintoina tai ominaisuuksina. Tutkimushaastattelun kontekstissa aktiivisen toimijuuden ihanne voidaan ajatella paitsi kontekstiin kytkeytyvänä normatiivisena odotuksena, myös kontekstuaalisesti rakentuvina ja neuvoteltavina jäsennyksinä.

Tutkimushaastattelun vuorovaikutuksessa toimijuudesta käydään neuvottelua, ja sitä käsitellään vuorovaikutuksessa erityisen moraalisena. Toimijuuden merkitys ei korostu vuorovaikutuksessa ainoastaan epäonnistuneen terveystoiminnan kontekstissa, vaan myös onnistuneeksi kuvatun terveystoiminnan kontekstissa toimijuudella on vuorovaikutuksen näkökulmasta erityinen rooli – vuorovaikutuksessa ideaaliksi rakentuva yksilö ei ainoastaan toimi normatiivisten suositusten mukaisesti, vaan on myös omaa toimintaansa hallitseva, vastuullinen ja aktiivinen toimija.

Mikrotason vuorovaikutustutkimuksessa toimijuutta on käsitelty usein vuorovaikutuksen toimintaulottuvuuden kautta. Tutkimani haastattelujen vuorovaikutuksessa toimijuutta koskevia merkityksiä rakennetaan ja näistä merkityksistä neuvotellaan kuitenkin sekä vuorovaikutuksen formaalien konventioiden että merkityssisältöjen tasolla. Nämä kaksi vuorovaikutuksen tasoa hahmotetaan usein keskusteluanalyysia ja diskurssianalyysia erottaviksi tarkastelutasoiksi (ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 38–39). Tämän tutkimuksen analyysissa näiden kahden tarkastelutason yhdistämisellä kuitenkin onnistuttiin tavoittamaan vuorovaikutuksessa merkityksellistä ja relevanttia toimintaa.

Analyysissä tekemiäni havaintoja on kuitenkin käsitelty vain yksittäisten esimerkkien avulla. Toimijuuden konstruointi osoittautui yllättävän monitasoiseksi vuorovaikutukselliseksi toiminnaksi, ja olen analyysissä esittänyt toimijuuden rakentumista vain kuvailemalla erilaisia aineistossa havaittavissa olevia toimintoja. Tässä tutkimuksessa ei ole kvantifioitu analyttisiä havaintoja, ja fokukseni on ollut verrattain lavea. Tästä fokuksen laajuudesta johtuen myös aiempaan tutkimukseen perehtyminen osoittautui haastavaksi, ja pakotti rajaamaan näkökulmia, sekä myös jättämään tarkastelun ulkopuolelle sellaisia, joilla olisi ollut tutkimukselle annettavaa. Havaintojeni valossa voidaan pohtia myös identiteetin käsitteen relevanssia toimijuutta koskevan jatkotutkimuksen kannalta.

Toimijuuteen liittyvien vuorovaikutuksellisten käytänteiden jatkotutkimus olisi kiinnostavaa rajaamalla tarkemmin erityisiä vuorovaikutuksen toimintoja, joilla toimijuutta tuotetaan. Varsinaisen analyysin ulkopuolelle rajautui myös kiinnostavia näkökulmia ja havaintoja, joita koskeva jatkotutkimus olisi kiinnostavaa. Pohdin erityisesti haastateltavien välisiä eroja toimijuuden rakentamisessa. Kaikki haastateltavat eivät selvästikään orientoituneet aktiiviseen toimijuuteen samalla tavalla tavoiteltavana silloinkaan, kun oma terveystoiminta olisi normatiivisiin odotuksiin nähden onnistunutta. Pohdin näiden havaintojen johdosta, voisiko esimerkiksi sosiaaliset tai kulttuuriset tekijät selittää tällaisia eroja. Kulttuurisosiologisessa tutkimuksessa terveyttä koskevia käsityksiä on jäsenetty myös sosiaalisesta sekä luokkanäkökulmasta. Esimerkiksi terveyskäyttäytymiseen liittyvää rationaalisuutta on esitetty keskiluokkaiseksi ihanteeksi. Työväenluokkaisissa terveyskäsityksissä on puolestaan esitetty korostuvan kollektiivisempien merkitysten. (ks. Katainen & Maunu 2017, 148–149.) Kun terveyden edistäminen ja terveyserojen kaventaminen ajatellaan yhteiskunnalliseksi tavoitteeksi, voisi kulttuurisen näkökulman tutkimuksellinen fokus tarjota kiinnostavia suuntia myös mikrotasoiselle vuorovaikutuksen tutkimukselle.

Tässä tutkimuksessa tehtyjä analyttisiä havaintoja voidaan toisaalta pohtia myös suhteessa keskusteluun muutosta edistävästä vuorovaikutuksesta. Voidaan ajatella, että 2000-luvulla ohjausta ja muutosta edistävän institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimus on noussut keskeiseksi tutkimuksen haaraksi sosiaalipsykologian parissa. Voidaan ajatella, että tutkimassani haastatteluvuorovaikutuksessa myös haastattelijä hyödynsi (joko tietäen tai tahtomattaan) keinoja, joilla usein ajatellaan edistettävän muutosta. Haastattelijan reflektioon kannustavat kysymykset sekä formuloinnit haastateltavien vastauksista ovat vuorovaikutuksen käytänteitä, joita on tutkittu

erityisesti ohjaus- ja terapiavuorovaikutuksen konteksteissa (esim. Peräkylä 2019; Poskiparta ym. 2013). Tutkimushaastattelun kontekstissa nämä kuitenkin aiheuttivat säröjä vuorovaikutukseen, ja institutionaalisen tehtävän onnistumisen sijaan pikemminkin haastoivat sitä.

Tästä näkökulmasta on relevanttia pohtia vuorovaikutuskontekstin merkitystä. Vaikka haastateltavat olivat mukana interventiotutkimuksessa, voidaan pitää mahdollisena, että he orientoituivat tutkimushaastatteluun ensisijaisesti haastatteluna, johon ei tyypillisesti ajatella kuuluvaksi tietynlaisia vuorovaikutuksen käytänteitä, joita haastattelija vuorovaikutuksessa tuotti. Käytännön institutionaalisen vuorovaikutuksen näkökulmasta tutkimukselliset havaintoni korostavat toimijuuden luonnetta moraalisenä käsiteltävänä seikkana. Toimijuutta koskeva käsittely ja aktiivisen toimijuuden edistämisyhkimykset voivat mahdollisesti rakentaa myös vastustusta konteksteissa, jossa haastateltavat eivät itse ole orientoituneet edistämään muutosta. Toimijuuden moraalisuus vuorovaikutuksessa olisi relevanttia huomioida myös toimijuutta koskevassa tutkimuksessa – mikäli haastateltavilta odotetaan vuorovaikutuskontekstissa aktiivista toimijuutta, he mahdollisesti myös orientoituvat siihen.

Lähteet

Antaki, Charles (2013) Two conversational practices for encouraging adults with intellectual disabilities to reflect on their activities. *Journal of Intellectual Disability Research* 57:6, 580–588.

Bandura, Albert (2006) Towards a psychology of human agency. *Perspectives on Psychological Science*, 1: 164–180.

Berger, Peter & Luckmann, Thomas (1966) *The social construction of reality*. New York: Anchor Books.

Bergmann, Jörg (2011) Introduction. Morality in discourse. *Research on Language and Social Interaction*. 31:3–4, 285–288.

Burr, Vivien (2015) *Social constructionism*. Third edition. Hove: Routledge.

Edwards, Derek (1995b) Two to tango. Script formulations, dispositions, and rhetorical symmetry in relationship troubles talk. *Research on language and social interaction*, 28:4, 319–350.

Edwards, Derek (2005b) Discursive psychology. Teoksessa Kristine Fitch & Robert Sanders (toim.) *Handbook of Language and Social Interaction*. Mahwah: Lawrence Erlbaum, 257-273.

Edwards, Derek & Potter, Jonathan (1992) *Discursive Psychology*. Lontoo: Sage.

Edwards, Derek & Potter, Jonathan (2001) 'Introduction to Discursive Psychology'. Teoksessa A. McHoul and M. Rapley (toim.) *How to Analyse Talk in Institutional Settings. A Casebook of Methods*. Lontoo: Continuum International.

Edwards, Derek & Stokoe, Elizabeth (2008) 'Did you have permission to smash your neighbour's door?' Silly questions and their answers in police–suspect interrogations. *Discourse Studies* 10:1, 89–111.

Edwards, Derek & Ashmore, Malcolm & Potter, Jonathan (1995) Death and furniture. The rhetoric, politics and theology of bottom line arguments against relativism. *History of the Human Science* 8:2, 25–49.

Euroopan komissio (2014) Yrittäjäyyskasvatus: Kouluttajien opas. Saatavilla:

http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/7465/attachments/1/translations/fi/renditions/native&usg=AFQjCNEAZENuwg06uXIDQR_CK8zmSko5Lw&sig2=kjtnBVqQOeVNEhNWeBUSrw&cad=rja

Furedi, Frank (2004) *Therapy Culture. Cultivating vulnerability in an Uncertain Age*. Lontoo: Routledge.

Garfinkel, Harold (1984) *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.

Gergen, Kenneth (1973) Social Psychology as History. *Journal of Personality and Social Psychology* 26:2, 309–320.

Gilbert, Nigel & Mulkey, Michael (1984) *Opening Pandora's Box. A Sociological Analysis of Scientists' discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.

Glanz, K & Rimer, BK & Viswanath, K (2008) *Health Behavior and Health Education. Theory, Research and Practice*. San Francisco: Jossey-Bass.

Have, Paul ten (2004) *Understanding qualitative research and ethnomethodology*. Lontoo: Sage.

Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (2008) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus.

Heiskala, Risto (2000) *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.

Heritage, John (1984) *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.

Heritage, John (2011) *Conversation Analysis. Practices and Methods*. Teoksessa David Silverman (toim.) *Qualitative Research. Third Edition*. Lontoo: Sage, 208–230.

Hutchby, Ian & Wooffitt, Robin (1998) *Conversation Analysis. Principles, Practices and Applications*. Cambridge: Polity press.

Meyer, John & Jepperson, Ronald. (2000). The “actors” of modern society: The cultural construction of social agency. *Sociological Theory* 18:1, 100–120.

Jepperson, Ronald & Meyer, John (2011) *Multiple Levels of Analysis and the Limitations of Methodological Individualisms*. *Sociological Theory* 29:1, 54–73.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Raija (2008) *Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosesseista*. Tampere: Vastapaino.

Karvonen, Sakari & Sihto, Marita (2017) *Terveysten edistäminen ja eriarvoisuus*. Teoksessa Sakari Karvonen, Laura Kestilä & Tommi Mäki-Opas (toim.) *Terveys sosiologian linjoja*. Helsinki: Gaudeamus, 57–75.

Katainen, Anu & Maunu, Antti (2017) *Muutakin kuin tietoa. Terveyskäyttäytymisen sosiaaliset ja kulttuuriset ulottuvuudet*. Teoksessa Sakari Karvonen, Laura Kestilä & Tommi Mäki-Opas (toim.) *Terveys sosiologian linjoja*. Helsinki: Gaudeamus, 143–157.

Kinnunen, Ulla & Mauno, Saija (2009) *Irtiottoja työstä. Ttyökuormituksesta palautumisen psykologia*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kolhinen, Johanna & Vettenniemi, Juha (2017) *Yrittäjyys ja innovaatiotoiminta ammatillisessa koulutuksessa ja korkeakouluissa*. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Verkkojulkaisu. Viitattu 28.2.2018. Saatavilla: <https://karvi.fi/app/uploads/2017/09/Hankesuunnitelma-Yrtti-final.pdf>

Euroopan parlamentti (2001) *Lissabonin kasvu- ja työllisyysstrategia*. Saatavilla: <https://www.europarl.europa.eu/highlights/fi/1001.html>

Leppo, Kimmo (2010) Rakenteellisesta terveystalitiikasta HiAP:iin. Mikä muuttui. Teoksessa Timo Ståhl & Arja Rimpelä (toim.) Terveysten edistäminen tutkimuksen ja päätöksenteon haasteena. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.

Liuhamo, Mika (2015) Pienyritysten kehittäminen ja työhyvinvointi. Esitutkimuksen raportti. Helsinki: Työterveyslaitos. Viitattu 1.5.2020. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:9789522615763>

Logren, Aija & Ruusuvuori, Johanna & Laitinen, Jaana (2017) Self-reflective talk in group counseling. *Discourse Studies* 19:4, 422–440.

Logren, Aija (2019) The Management of Experience as a Platform for Social Influence in Health Promotion Groups. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Viitattu 5.5.2020. Saatavilla: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/116496>

Lupton, Deborah (1995) The Imperative of Health. Public Health and the Regulated Body. Lontoo: Sage.

Michie, Susan & West, Robert & Campbell, Rona & Brown, Jamie & Gainforth, Heather (2014b) ABC of Behaviour Change Theories. Lontoo: Silverback Publishing.

Mondada, Lorenza (2011) The Management of knowledge discrepancies and of epistemic changes in institutional interaction. Teoksessa Tanya Stivers, Lorenza Mondada & Jakob Steensig (toim.) The Morality of Knowledge in Conversation. New York: Cambridge University Press, 27–57.

Mycroft, Hazel (2008) Morality and Accountability in a Commercial Weight Management Group. *Journal of Health Psychology*, 13:8, 1040-1050.

Nikander, Pirjo (2001) Kenneth Gergen. Konstruktionistinen ja postmoderni sosiaalipsykologia. Teoksessa Vilma Hänninen, Jukka Partanen & Oili-Helena Ylijoki (toim.) Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät. Tampere: Vastapaino, 275–298.

Niska, Miira (2015) Who is Serving Whom? An Agency-for Perspective on Enterprise Emotion in Rural Finland. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Saatavilla: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/156230>

Niska, Miira & Olakivi, Antero & Vesala, Kari (2014) Toimintojen tukemisesta toimijuuden hallintaan. Yrittäjämäisyyden virittäminen asiantuntijatyönä. Teoksessa Myyry, Liisa & Ahola, Salla & Ahokas, Marja & Sakki, Inari (toim.) Arkiajattele, tieto ja oikeudenmukaisuus. 200–222. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2014:18. Helsingin yliopisto. Verkkojulkaisu. Viitattu 29.2.2018. Saatavilla:

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/144169/AMPB_Juhlakirja.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Niva, Mari (2007) 'All foods affect health'. Understandings of Functional Foods and Healthy Eating among Health-Oriented Finns. *Appetite* 48, 384–393.

Opetusministeriö (2009) Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat. Opetusministeriön julkaisuja 2009:7 Saatavilla:

<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/78869/opm07.pdf>

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2017) Yrittäjyyslinjaukset koulutukseen. Valtioneuvoston kanslia. Verkkojulkaisu. Viitattu 28.2.2019. Saatavilla:

<https://valtioneuvosto.fi/documents/1410845/4363643/yrittajyyslinjaukset-koulutukseen-okm-2017.pdf/dd81b6e7-888e-45e4-8c08-40d0d5a5277e>

Peräkylä, Anssi (2019) Conversation Analysis and Psychotherapy. Identifying Transformative Sequences. *Research on Language and Social Interaction* 52:3, 257–280.

Peterson, Alan & Lupton, Deborah (1996) *The new public health: Health and self in the age of risk*. Lontoo: Sage

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009) *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

Pomerantz, Anita (1978) Attributions of Responsibility. Blamings. *Sociology* 12:1, 115–121.

Poskiparta, Marita & Kettunen, Tarja & Liimatainen Leena (1998) Reflective questions in health counseling. *Qualitative Health Research* 8:5, 682–693.

Potter, Jonathan & Hepburn, Alexa (2008) Discursive constructionism. Teoksessa Holstein, J. & Gubrium, J. (toim.) Handbook of Constructionist Research. New York: Guilford Press, 275–293.

Potter, Jonathan. & Wetherell, Margaret (1987) Discourse and social psychology . Beyond attitudes and behaviour. Lontoo: Sage.

Potter, Jonathan (1996) Cognition and conversation. Discourse Studies 8:1, 131–140.

Potter, Jonathan (2011) Discursive Psychology and the Study of Naturally Occurring Talk. Teoksessa David Silverman (toim.) Qualitative Reserch. 3rd Edition. Lontoo: Sage, 187–207.

Raevaara, Liisa (2016) Toimintajaksojen rakenteet. Teoksessa Stevanovic, Melisa & Lindholm, Camilla (toim.) Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tampere: Vastapaino. 112–125.

Rawls, Anne (2005) Garfinkel, Harold. Teoksessa George Ritzer (toim.) Encyclopedia of Social Theory. Volume II. Los Angeles: Sage, 301–303.

Rimpelä, Matti (2010) Terveydenhoidosta terveyden edistämiseen. Teoksessa Timo Ståhl & Arja Rimpelä (toim.) Terveyden edistäminen tutkimuksen ja päätöksenteon haasteena. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Rose, Nikolas (1989) Governing the Soul. Lontoo: Routledge.

Rose, Nikolas (1992) Governing the Enterprising Self. Teoksessa Paul Heelas & Paul Morris (toim.) The values of the enterprise culture. The moral debate. Lontoo: Routledge, 141–164.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2017) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 39–63.

Ruusuvuori, Johanna (2001) Harvey Sacks. Arkielämän metodit ja keskustelunanalyysi. Teoksessa Vilma Hänninen, Jukka Partanen & Oili-Helena Ylijoki (toim.) Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät. Tampere: Vastapaino, 383–403.

Sarasvathy, Saras D. 2004. Making It Happen: Beyond Theories of the Firm to Theories of Firm Design. *Entrepreneurship Theory and Practice* 28(6): 519–531.

Sneijder, Petra & te Molder, Hedwig (2006) Disputing taste. Food pleasure as an achievement in interaction. *Appetite* 46:1, 107–116.

Sointu, Eeva (2004) The rise of an ideal. Tracing changing discourses of wellbeing. *The Sociological Review* 53:2, 255–274.

Suomen virallinen tilasto (2017): Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla: <http://www.stat.fi/til/yrti/>

Suomen Yrittäjät (2009) Työterveyshuoltokysely. Verkkojulkaisu saatavilla: https://www.yrittajat.fi/sites/default/files/sy_tyoterveyshuoltokysely_netti.pdf

Suoninen, Eero (2001) Harold Garfinkel. Etnometodologia ja sosiaaliset järkeilytavat. Teoksessa Vilma Hänninen, Jukka Partanen & Oili-Helena Ylijoki (toim.) Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät. Tampere: Vastapaino, 365–382.

Sutela, Hanna & Pärnänen, Anne & Keyriläinen, Marianne (2019) Digiajan työelämä. Työolotutkimuksen tuloksia 1977–2018. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu 14.4.2020. Saatavilla: https://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/ytym_1977-2018_2019_21473_net.pdf

Tiitinen, Sanni & Ruusuvuori, Johanna (2014) Using formulations and gaze to encourage parents to talk about their and their children's health and well-being. *Research on Language and Social Interaction* 47:1, 49–68.

Tilastokeskus (2009) Tietoa tilastoista. Käsitteet. Mikroyritys. Viitattu 1.5.2020. Saatavilla: <http://www.stat.fi/meta/kas/mikroyritys.html>

Työ- ja elinkeinoministeriö (2018) Uudistuva työ ja yrittäjyys. Visiosta toteutukseen. Ehdotus yrittäjyyden edistämisen strategiseksi toimenpideohjelmaksi vuosille 2018-2028. Työ ja elinkeinoministeriön julkaisuja 27/2018. Viitattu 14.4.2020. Saatavilla:

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-340-5>

Työaikalaki 5.7.2019/872. Viitattu 1.5.2020 Saatavilla:

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190872>

Työterveyshuoltolaki 21.12.2001/138. Viitattu 1.5.2020. Saatavilla:

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20011383>

Valtioneuvoston kanslia (2018) Ratkaisujen Suomi. Hallituksen toimintasuunnitelma 2018–2019.

Valtioneuvoston julkaisusarja 5/2018. Viitattu 1.3.2020. Saatavilla:

<https://valtioneuvosto.fi/documents/10184/321857/Hallituksen%20toimintasuunnitelma%202018-2019%2025.5.2018.pdf/1b940d11-77d7-4d61-9ff1-e3fdd15fede4>

Vehviläinen, Sanna & Lindfors, Olavi (2005) ‘Varmaan se oma itsetunto on nousussa’. Itsereflektio ja kohentunut vointi haastattelupuheessa. *Aikuiskasvatus* 3: 191–202.

Versteeg, Wytse & te Molder, Hedwig & Sneijder, Petra (2017) ‘Listen to your body’.

Participants’ alternative to science in online health discussion. *Health* 22:5, 432–450.

Vesala, Kari & Niska, Miira (2013) Sosiaalipsykologia ja maaseutututkimus. Identiteettejä, toimijuutta, yrittäjyyttä. *Maaseudun uusi aika* 2– 3/2013, 34–46.

Vesala, Kari (1996) Yrittäjyys ja individualismi. Relationistinen linjaus. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen julkaisuja. 2/1996. Helsingin yliopisto.

Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan (1992) Mapping the language of racism. Discourse and the legitimation of exploitation New York: Harvester Wheatsheaf.

Wiggins, Sally (2002) Talking with your mouth full, Gustatory mmms and the embodiment of pleasure. *Research on Language and Interaction*, 35:3, 311–336 .

Wiggins, Sally (2008) *Discursive Psychology. Theory, Method and Applications*. Lontoo: Sage.

Wiggins, Sally (2009) Managing blame in NHS weight management treatment. *Psychologizing weight and 'obesity*. *Journal of Community & Applied Social Psychology* 19:5, 374–387.

Wooffitt, Robin (2005) *Conversation analysis and discourse analysis. A Comparative and Critical Introduction*. Lontoo: Sage.

World Health Organization (1948) *Official Records of the World Health Organization No. 2*.

Liitteet

LIITE 1

Haastattelukysymykset interventiotutkimukseen

Numeroituna teemat. Tarkentavat kysymykset ohjaavat. Kysymykset kysytään luontevasti, haastattelijan ”omin sanoin” mukaillen tilannetta. Tarkennetaan ja tarkennetaan aikataulun puitteissa. Ei kysytä uudelleen, jos jo kertoi, todetaan että kertoi. Eli teemahaastattelu.

1. Kerro, miten päädyit yrittäjäksi?
 - a. Kuvaile polkuasi yrittäjäksi (oliko kutsumus, vai ajautuminen yrittäjyyteen jne.)
 - b. Miten luonnehtisit itseäsi yrittäjänä (onko yrittäjäidentiteetti vahvasti mukana jo nuoruudessa, vai onko yrittäjätaitoja opeteltu matkan varrella)
2. Millaisia nämä ajat yrittäjänä ovat olleet?
 - a. Millainen yrityksesi tilanne on nyt? Miten näet tulevaisuuden? Haluatko jatkaa yrittäjänä, vai kaipaanko jotain palkkatyössä (esim. palkkatyön stabiiliutta ja rytmiä)? Mitä uskot tulevaisuudessa tapahtuvan?
 - b. Millainen on yrityksesi taloudellinen kannattavuus? Miten hyvin tulet toimeen yritystoimistasi tuloilla? Mitä sinulle merkitsee, että yrityksesi on taloudellisesti kannattava? Miten näet oman terveytesi suhteessa yrittäjyyteesi ja yrityksesi liiketoimintaan?
3. Mikä on yrittämisessä hienointa ja mikä vaikeinta?
 - a. Miten nämä asiat vaikuttavat siihen, millaisena koet itsesi ja millainen käsitys sinulla on itsestäsi yrittäjänä?
4. Kerro, miten omassa elämässäsi huolehdit jaksamisestasi (ravinto, uni, liikunta) Mitä terveys sinulle merkitsee ja mistä asioista se koostuu? Millaiset asiat vaikuttavat elintapoihisi?
 - a. Mikä vaikutus yrittäjyydellä on työstä palautumiseen, elintapoihin, työkykyyn?
 - b. Millainen merkitys työkyvyllä ja terveydellä on yrittäjälle? Miten arvioit omaa työkykyäsi suhteessa työn vaatimuksiin?
 - c. Miten palautut? Mikä tai mitkä asiat vaikuttavat palautumiseesi? Mitä keinoja sinulla on palautua työstäsi?
 - d. Miten oma arki eroaa ihanteellisimmasta tavasta tukea terveyttä ja työstä palautumista?

- e. Miksi tämä "hiljainen tieto" ei toteudu? Millä sen toteutumattomuutta selitetään arjessa?
- f. Mikä edesauttaisi sitä, että tämä hiljainen tieto toteutuisi?
- g. Mitä yrittäjänä jaksat työssä?
- h. Mitkä osa-alueet terveystieteistä toteutuu ja mitkä ei? Miksi? Mikä on jaksamisen kulmakivi?

Ohjaus ja tuki

5. Työstä palautumista ja työkykyä edistävä mobiilisovelluksen avulla toteutettu ohjaus.
 - a. Mistä sait tiedon tutkimuksesta? Millaisia ajatuksia herätti? Millaiset asiat saivat lähtemään mukaan tutkimukseen? (millaiset asiat itsessä / yritystoiminnassa?)
 - b. Millä tavalla mobiilisovelluksella toteutettu ohjaus vaikutti omaan ajatteluun
 - c. käyttäytymiseen
 - d. tekikö elintapamuutoksia, jos niin millaisia
 - e. miten nämä muutokset näkyvät yrittämisessä/työssä/arjessa
 - f. mitkä sisällöt tukivat muutoksia
 - g. mikä sai muuttamaan tottumuksia, mikä innosti? mistä ei ollut lainkaan apua?

6. Keneltä tai mistä on saanut tukea
 - a. työstä palautumiseen?
 - b. terveellisiin elintapoihin?
 - c. elintapojen muuttamiseen?

7. Onko työterveyshuolto? Millaista tukea olet saanut työterveyshuollosta (tai laajemmin terveydenhuollosta, jos ilmenee ettei ole työterveyshuoltoa, tai jos on niin minkä laajuisia työterveyshuollon palveluja)? Jos ei ole, miksi ei ole? Jos on niin, Miten on kokenut työterveyshuollon palvelujen vastaavan yrittäjän tarpeisiin?

8. Millaisia työterveyshuollon palveluja yrittäjille mielestäsi tulee kehittää?

9. Onko yrittäjyys mielestäsi muuttanut sinua?
 - a. Jos on niin miten?
 - b. Minkälainen muutos on ollut esimerkiksi (mahdollinen) palkkatyöntekijän ja yrittäjyyden välillä? *(suhde työhön, identiteetin muutoksessa, viittaaminen palkkatyöhön tuo esille paremmin juuri muutokset verrattuna yrittäjyyteen)*

- c. Onko käsitys itsestäsi muuttunut?
- d. Kerro terveystilastasi ja elintapavalinnoistasi elämän aikana. Ovatko elintapasi muuttuneet? Millainen kokemus sinulla on terveydestäsi nyt ja mitä uskot tulevaisuudessa tapahtuvan?

10. Kerro minkälaisia kohtaamasi yrittäjät ovat ja minkälainen on tyypillinen suomalainen mikroyrittäjä? Minkälaisia elintapoja kohtaamillasi yrittäjillä on?

- a. Miten kuvailisit tuntemiasi yrittäjiä?
- b. Onko yrittäjillä jonkinlaisia yhteisiä ominaisuuksia ja piirteitä (esimerkiksi tavassa arvostaa itsenäisyyttä ja vapautta tai tavassa kommunikoida sosiaalisissa tilanteissa)?
- c. Mistä nämä ominaisuudet kumpuavat? (ovatko nämä ominaisuudet syntyperäisiä vai opittuja)
- d. Jakavatko muut yrittäjät samat käsitykset yrittäjyydestä? Mitä arvelet, ajattelevatko muut yrittäjät samoin kuin sinä?

11. Eroaako yrittäjien käsitykset itsestään muun yhteiskunnan käsityksistä yrittäjistä?

- a. Minkälaisia stereotypioita muilla on yrittäjistä?
- b. Miten yrittäjät suhtautuvat näihin stereotypioihin?
- c. Voiko kukaan muu ymmärtää yrittäjää, kuin yrittäjä itse?

12. Kerro minkälaisia verkostoja sinulla on (ja mitä se tuo omaan elämään ja yrittäjyyteesi) /Miten yhteisöllisyys ja verkosto vaikuttavat elintapavalintoihin?

- a. Mitä yrittäjäkollegat ja verkostot merkitsevät sinulle?
- b. Minkälaisista asioista keskusteleet kollegoidesi kanssa, jos näette vapaalla?
- c. Osallistutko yrittäjien yhteisiin tapaamisiin?
- d. Mikä merkitys näillä tapaamisilla on yrittäjäverkoston rakentumiseen?
- e. Minkälaisia tuntemuksia sinulle syntyy tällaisissa tapahtumissa?

13. Miten muut tuntemasi yrittäjät ymmärtävät terveyden ja elintapojen vaikutuksen työstä palautumiseen ja jaksamiseen?

- a. Mitä yrittäjien kesken puhutaan elintavoista ja terveydestään huolehtimisesta? Jakavatko yrittäjät samat ajatukset siitä, mitä on terveellinen elämä?
- b. Mitä yrittäjien kesken puhutaan henkisestä jaksamisesta ja yrittäjyyden kuormituksesta?

- c. Onko yhteisiä tapahtumia, joissa tuetaan jaksamista ja palautumista? (esim liikuntaryhmiä, kevyempiä järjestötapahtumia, tai kollegoiden kesken palautumista)
- d. Mikä merkitys yhteisöllisyydellä on jaksamiseen ja palautumiseen?

TIEDOTE TUTKIMUKSEEN OSALLISTUVILLE JA TUTKITTAVAN SUOSTUMUS

Mikroyrittäjien työkykyä ja työstä palautumista edistävän mobiilisovelluksen vaikuttavuustutkimus (Promo@Work mikroyrittäjät)

Pyydämme Sinua osallistumaan **Mikroyrittäjien työkykyä ja työstä palautumista edistävän mobiilisovelluksen vaikuttavuustutkimukseen (Promo@Work mikroyrittäjät)**. Tutkimus on osa Strategisen tutkimuksen neuvoston ja Suomen Akatemian rahoittamaa Näyttöön perustuvaa terveyden edistämistä työpaikoilla (Promo@Work) – konsortiohanketta, jota johtaa Työterveyslaitos ja osatoteuttajina ovat Oulun yliopiston, Tampereen yliopiston ja Kölnin yliopiston tutkijaryhmät. Tutkimus toteutetaan vuoden 2018 aikana.

Mikroyrittäjien työstä palautumista edistävän mobiilisovelluksen vaikuttavuustutkimuksessa (Promo@Work mikroyrittäjät) tutkitaan puhelimella käytettävän ohjauksen vaikuttavuutta mikroyrittäjien työstä palautumiseen ja työkykyyn. Mobiilisovelluksella toteutettavan ohjauksen tavoitteena on, että tunnistat työkykyyn ja työstä palautumiseen liittyvät tekijät, jotka ovat kunnossa ja joissa on kehitettävää. Mobiilisovellus kannustaa ja ohjaa tekemään muutoksia kehitettävissä asioissa muutosvalmiutesi huomioon ottaen. Se auttaa Sinua asettamaan itsellesi sopivia tavoitteita ja antaa vinkkejä tavoitteiden toteuttamiseen. Se pyytää myös arvioimaan omaa työkykyäsi ja työstä palautumistasi viikoittain. Näin voit itse arvioida omaa edistymistäsi ja tarkkailla mikä auttaa kehittämään tilannettasi.

Mobiilisovelluksen sisältönä on seitsemän osiota: 1) Yrittäjän työkyky (motivaatio), 2) Sovussa stressin kanssa, 3) Tehokas työaika, 4) Palaudu työstä joka päivä, 5) Riittävästi hyvää unta, 6) Rytmiiä ja virtaa ruoasta, ja työn fyysisen rasittavuuden mukaan joko 7a) Istu vähemmän ja liiku enemmän tai 7b) Liikunta palauttaa fyysisesti raskaasta työstä. Näiden aihekokonaisuuksien valinta perustuu Työterveyslaitoksen aiempiin hankkeisiin yrittäjien kanssa ja tutkimustietoon terveyteen liittyvistä tekijöistä, jotka vaikuttavat työkykyyn ja työstä palautumiseen.

Mobiilisovellus ohjaa ajattelun ja käyttäytymisen muutokseen. Mobiilisovelluksen ohjauksessa on käytetty aiemmista käyttäytymisen muutokseen pyrkineistä tutkimuksista tietoa siitä mitkä ovat tehokkaita ohjauskeinoja. Lisäksi on hyödynnetty tutkimustietoa siitä, millaiset teknologiset ratkaisut ovat parhaita muutosta tukemaan. Mobiilisovelluksen kehittäminen on tehty yhteistyössä yrittäjien kanssa järjestämällä työpajoja, joissa yrittäjät ovat antaneet palautetta kehitettävän sovelluksen ominaisuuksista eri vaiheissa.

Mikä tutkimuksessa on tavoitteena?

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ensiksi selvittää mikroyrittäjien työkyvyn ja työstä palautumisen sekä niihin vaikuttavien tekijöiden tilannetta ja toiseksi tutkia mobiilisovelluksella toteutettavan ohjauksen vaikuttavuutta ja sovellettavuutta mikroyrittäjien työkykyyn ja työstä palautumiseen. Tarkoituksenamme on kehittää sovellus, joka auttaa mikroyrittäjiä työkyvyn ja työstä palautumisen edistämiseksi, etteivät yrittäjät pala loppuun vaan palautuvat joka päivä työstään. Yrittäjän työkyky on yrityksen kivijalka.

Tutkimukseen osallistuvista puolet arvotaan käyttämään mobiilisovellusta heti tutkimuksen alusta ja puolet saa sen käyttöönsä puolen vuoden kuluttua tutkimuksen alusta. Kaikille tutkimukseen osallistujille lähetetään kyselyt tutkimuksen alussa ja 2, 6 ja 8 kuukauden kuluttua. Lisäksi sen tutkimiseksi mikä sovelluksessa saa aikaan muutosta ja vaikuttavuutta,

kerätään mobiilisovelluksesta sen käyttötietoja. Lisäksi haastattelemme arvalla valitut 30–40 henkilöä. Haastattelussa kysytään mikroyrittäjien työkykyyn ja työstä palautumiseen vaikuttavista tekijöistä ja keinoista sekä kokemuksista liittyen mobiilisovelluksen käyttöön ja muutoksen tekemiseen. Haastattelu kestää noin 90 minuuttia.

Toivomme mahdollisimman monen kutsun saaneen mikroyrittäjän osallistuvan tutkimukseen. Tällöin saamme luotettavaa tutkimustietoa mikroyrittäjien tilanteesta. Tämä tieto sinällään on kansallisesti ja kansainvälisesti arvokasta ja ainutlaatuista, koska mikroyrittäjien työkyvystä ja siihen vaikuttavista tekijöistä on olemassa tietoa vain pieniltä ryhmiltä. Tutkimuksen tuottamaa tietoa voidaan hyödyntää esimerkiksi mikroyrittäjille sopivien työterveyshuollon ja muiden toimintaa tukevien palvelujen kehittämisessä.

Tutkimus tuottaa tietoa siitä, mikä on tärkeää mobiilisovelluksella toteutettavassa ohjauksessa, jotta se on vaikuttavaa ja tukee mikroyrittäjän työkykyä ja työstä palautumista.

Kuka voi osallistua tutkimukseen?

Tutkimuksen kutsutaan ja otetaan mukaan mikroyrittäjiä, jotka toimivat kokoaikaisesti yrittäjinä ja joiden yrityksessä työskentelee alle 10 työntekijää. Tutkimukseen otetaan mukaan ne, jotka ovat valmiita osallistumaan tutkimukseen koko sen keston ajan (vajaa vuosi) ja vastaamaan kyselyihin sekä antavat kirjallisen suostumuksen käyttää kyselyin ja sovelluksessa kerättäviä tietoja tutkimuksessa. Mukaan otetaan suomen kieltä ymmärtävät mikroyrittäjät, joilla on käytössään Android-käyttöjärjestelmän älypuhelin. Suomenkielinen ohjaussovellus ladataan älypuhelimelle.

Mukaan kutsutaan mikroyrittäjät, joiden yhteystiedot on hankittu valtakunnallisesta yritysrekisteristä (Bisnode). Mukaan kutsutaan kaikki Suomessa asuvat rekisteriin kuuluvat mikroyrittäjät.

Missä tutkimus toteutetaan?

Tutkimusta johtaa Työterveyslaitos (www.ttl.fi) ja kaikki tiedot kerätään Työterveyslaitoksen palvelimelle, jonka tietoturva on korkeatasoinen. Tutkimuksen tietoturvaseloste on nähtävissä Näyttöön perustuvaa terveyden edistämistä työpaikoille -hankkeen internetsivuilla (<https://www.ttl.fi/tutkimushanke/promo-at-work/>). Yhteistyössä ovat mukana tutkijaryhmät Oulun yliopistosta, Tampereen yliopistosta ja Kölnin yliopistosta.

Lisätietoja tutkimuksesta antavat:

Tutkimuksen vastuullinen johtaja Jaana Laitinen, konsortion johtaja, jaana.laitinen@ttl.fi, puh. 046 851 4426

Eveliina Korkiakangas, erikoistutkija, eveliina.korkiakangas@ttl.fi, puh. 050 325 7102

Puhelinnumero tai sähköposti yhteydenottoja varten liittyen mobiilisovelluksen käyttöön: Markku Kekkonen markku.kekkonen@oulu.fi, 040 536 8591

Puhelinnumero tai sähköposti yhteydenottoja varten liittyen terveyteen (laillistettu sairaanhoitaja rek. nro 10002687902), työkykyyn ja elintapoihin: Eveliina Korkiakangas eveliina.korkiakangas@ttl.fi, puh. 050 325 7102

Suostumus tutkimukseen ”Mikroyrittäjien työkykyä ja työstä palautumista edistävän mobiilisovelluksen vaikuttavuustutkimus (Promo@Work mikroyrittäjät)”

Olen saanut tästä tutkimuksesta riittävät tiedot tutkimustiedotteessa. Olen tietoinen, että osallistumiseni tähän tutkimukseen on täysin vapaaehtoista. Minulla on oikeus keskeyttää tutkimukseen osallistuminen missä tahansa tutkimuksen vaiheessa ilman, että se vaikuttaa kohteluuni millään tavalla nyt tai vastaisuudessa. Voin myös peruuttaa suostumukseni, jolloin minusta kerättyjä henkilötietoja ei käytetä enää tutkimustarkoituksessa. Tällöin tiedot poistetaan aineistosta siltä osin kuin se teknisesti on mahdollista, mutta siihen mennessä tapahtuneen aineiston käytön pohjalta tehtyjä analyyseja ei pystytä peruuttamaan.

Tutkimuksesta ei aiheudu merkittävää kuormittumista tai haittaa. Tutkimuksella on tiedonkeruuseen Työterveyslaitoksen eettisen työryhmän lupa. Tiedotteessa on kerrottu yhteystiedot ongelmatilanteiden varalle, mikäli tutkimuksen aikana tulee kysyttävää mobiiliapplikaation käyttöön tai elintapoihin ja työkykyyn liittyen. Tutkimuksesta laaditaan henkilötietolain mukainen henkilörekisteriseloste.

Kyselyyn vastaaminen tapahtuu Webropol kyselyssä. Sekä Webropolin että Työterveyslaitoksen tietojärjestelmät on suojattu palomureilla ja niiden käyttöoikeudet vaativat tietohallinnon myöntämän käyttäjätunnuksen ja salasanan. Webropol –kyselyyn vastaaminen tapahtuu suojattua tietoliikenneyhteyttä pitkin. Aineistoon on pääsy vain niillä, joille on myönnetty siihen käyttöoikeus. Tutkimushenkilöstö säilyttää yhteystietoja ja kyselyn tuloksia lukituissa työhuoneissa sellaisissa rakennuksissa, joissa on kulunvalvontajärjestelmä. Webropol-palvelimella olevaan aineistoon on pääsy ainoastaan tutkimuksen vastuullisella johtajalla Jaana Laitisella ja hänen nimeämillään tutkijoilla. Webropol-palvelimelta kaikki tiedot hävitetään se jälkeen, kun kyselyt on toteutettu ja tiedot tallennettu muualle.

Kyselytiedot tallennetaan ja arkistoidaan lisäksi Työterveyslaitoksen sisäiseen verkkoon, jonne vain nimetyillä tutkijoilla on pääsy. Kaikki, jotka käsittelevät aineistoa, allekirjoittavat salassapitosopimuksen, jossa luvataan, että mitään asioita ei kerrota ulkopuolisille. Aineistot siirretään tulevaisuudessa M-Filesiin ja arkistoidaan sinne. Arkisto on paikka, jota käyttävät vain tutkijat. Tallennetussa ja arkistoitavassa aineistossa ei säilytetä henkilöiden yksilöintitietoja. Vastauksia ei raportoida tai luovuteta ulkopuolisille tahoille, siten että ne voidaan tunnistaa sinua koskeviksi. Henkilötietoja käsittelevät vain Työterveyslaitoksen nimetyt tutkijat ja asiantuntijat ja vain he voivat tunnistaa tiedot tiettyä henkilöä koskeviksi.

Yhteystiedot tutkimukseen kutsumiseksi on ostettu kaupallisesta yritysrekisteristä Bisnode (<https://www.bisnode.com/suomi/>). Tutkimuksessa käytetään tietokannasta saatuja yritystietoja: Y-tunnus, yrityksen nimi, yritysmuoto, toimiala, päättäjätiedot, liikevaihtoluokka ja henkilöstöluokka.